

—Людзьмі звацца!
Янка Купала,

ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ

ПЯТНІЦА

22

МАЯ
1992 г.
№ 21 (3639)

ВЫХОДЗІЦЬ
з 1932 г.

КОШТ — 50 кап.
(Па падпісцы —
10 кап.)

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

ШТО І ЯК ДАЛЕЙ?

Генрых ДАЛІДОВІЧ:
«Бярэ жах: якая безліч ця-
пер, пры новым павароце,
работы нашым філосафам,
гісторыкам, грамадазнаў-
цам, даследчыкам літара-
туры і мастацтва! Колькі
ўсяго трэба пераасэнсоў-
ваць, пераацэньваць і пе-
рапісваць! І трэба вару-
шыцца ды рупіцца! Каб
выбіцца з пакручастых за-
вулкаў, па-новаму зірнуць
на сябе і на свет, сказаць
пра ўсё большую праўду,
у тым ліку і горкую!»

СТАРОНКІ 5, 12

ПАСТАВІМСЯ ДА ВОПЫТУ КРЫТЫЧНА

Завочны «круглы стол»
«ЛіМа».

СТАРОНКІ 6—7

СМЫЛІЦЬ ДУША...

Па старонках красавіц-
кіх нумароў літаратурных
часопісаў.

СТАРОНКА 9

КАМАНДЗІРОўКА

Небыліца Андрэя ФЕ-
ДАРЭНКІ.

СТАРОНКІ 8—9

Аляксей ЛІТВІН:

«ГІСТОРЫЯ КОЖНЫМ НОВЫМ ПАКАЛЕННЕМ ПЕРАПІСВАЕЦЦА НАНАВА...»

СТАРОНКІ 14—15

ЗНІК БАГУШЭВІЧАў АўТОГРАФ

Роздум пад неюбілей-
ную гадавіну.

СТАРОНКА 16

З БОЛЕМ... І НАДЗЕЯЙ

Тры дні сцэна Палаца культуры «Шынікі» г. Бабруйска была аддадзена прыхільнікам народнай творчасці. Тут з 15 па 17 мая праходзіў І Беларускі фестываль народнага танца «Пярэзвы-92».

Не ў лепшыя часы для куль-
туры праходзіла гэтая свята, і
на душы рабілася яшчэ тры-
вожней ад думкі, як яно прой-
дзе і ці можна будзе ўвогуле
назваць гэты фестываль святам
танца.

Заняпад духоўнасці, адсут-
насць не толькі тавараў у кра-
мах, а, на вялікі жаль, і нацыя-
нальнай самасвядомасці, мо-
вы... Не хочацца далей працяг-
ваць пералік шэрых плям, якія
не ў меншай ступені, чым чар-
нобыльскі выбух, паціху знішча-
юць зямлі нашу шматпакут-
ную нацыю.

Сярод усіх гэтых «прыгажос-
цей» мінулага не ў лепшым
стане апынулася і нацыянальная
харэаграфічная культура. Зні-
каюць са сцэнічных пляцовак
многія ўзоры беларускага на-
роднага танца. Цяпер рэдка ў
рэпертуары калектываў можна
ўбачыць «Юрачку», «Падсеван»,
«Боб малачу», «Жабку», дэфі-
цытам робяцца многія полькі
(а вы толькі падумайце: іх у
нас больш за 80! «Трасуха», «На
пяце», «Паджывотніца», «Він-
том», «На калена» і г. д.), зні-
кае сольная пляска танцораў.
Амаль ніхто не звяртаецца да
сцэнічнай класікі беларускай
народнай харэаграфіі ў паста-
ноўках К. Алексютовіча, Я. Хво-
раста, С. Дрэчына. З вялікім
недаверам многія з кіраўнікоў
калектываў адносяцца і да тэа-
рэтычных навуковых работ па
харэаграфіі як сучасных, так і
фалькларыстаў мінулага. Хаця,
на мой погляд, дзе, як не ў гэ-
тых матэрыялах сапраўдны ба-
летмайстар можа знайсці непаў-
торныя рухі таго ці іншага тан-
ца і адчуць праз іх манеру, ха-
рактар выканання нумара. На
жаль, пра ўсё гэта многія паста-
ноўшчыкі забываюць. Таму і ба-
чым мы на сцэне ў асноўным
адны і тыя ж танцы, амаль з
аднолькавымі рухамі. Адсюль,
як вьнік, знікае непаўторная
манера выканання кожнага з
танцаў, знікае яго «беларус-
касць», характар. На апошнім
хацелася б спыніцца больш дэ-

талёва.

Манера выканання, яго ха-
рактар, так званая «беларус-
касць», — на чым яны трыма-
юцца? Без сумнення, у першую
чаргу на рухах, якія з дапамо-
гай музыкага суправаджэння,
а ў многіх выпадках і слова,
даюць магчымасць глядачу ад-
чуць, што гэта менавіта бела-
рускі, а не які-небудзь іншы
танец. На жаль, усё часцей у
пагоні за славай, замежнай па-
ездкай на сцэне мы бачым на-
бор тэхнічных элементаў, тру-
каў рускага, украінскага танцаў,
якія знішчаюць беларускі та-
нец, яго характар, манеру, уза-
емаадносінны не толькі паміж
партнёрамі, але і выканаўцамі
і залай. Знікае з карагодаў сло-
ва; хоць па сваім паходжанні
карагод заключае ў сабе гар-
манічнае адзінства руху, музы-
кі і слова. Не ўключаюцца ў
многія танцы прыпеўкі, якія ра-
ней былі іх вернымі спадарож-
нікамі.

З гэтымі думкамі, з болем у
сэрцы і ехаў я на фестываль
беларускага народнага танца.

Праграма была насычанай і,
як кажуць, «адразу з карабля
на баль». Шэсце ўсіх удзельні-
каў фестывалю па вуліцах Ба-
бруйска. Здавалася, што ў ім
танцавала ўся Беларусь. Хут-
чэй гэта была не калона, а букет,
у якім што ні кветка, то
своеасаблівы рэгіянальны танец,
музыка, строй. Урачыстае шэ-
сце завяршаецца перад Пала-
цам культуры. Падываецца
сцяг фестывалю, які сведчыць
пра яго адкрыццё.

«З крыніц невычэрпных» —
так называлася праграма пер-
шага дня фестывалю, у якой
прымалі ўдзел фальклорна-э-
тнаграфічныя гурты, інструмен-
тальныя капэлы, салісты-выка-
наўцы народных танцаў, песень,
музыкі. Сапраўднае свята фаль-
клору! Звыш 20 гуртоў, выка-
наўцаў-салістаў вярнулі нас на
некалькі стагоддзяў назад. За-
гучалі песні адных са старэй-
шых удзельніц фестывалю —
(Працяг на стар. 3).

Наперадзе фестывальнага шэсця — самыя маладыя яго ўдзель-
нікі.

Праз хвіліну

будзе ўзняты сцяг «Пярэзвы».

Кола Дзён

14
МАЯ

Апублікаваны Закон «Аб прыватызацыі жыллёвага фонду Рэспублікі Беларусь», які ўступае ў сілу з 1 ліпеня гэтага года. На прэс-канферэнцыі ў Вярхоўным Савеце, прысвечанай закону, адзначалася, што кожны жыхар Беларусі будзе мець жыллёвую квоту. Яна будзе залежаць, у прыватнасці, ад працоўнага стажу. Квота будзе вызначацца ў рублях і афармляцца ў выглядзе «прыватызацыйных чэкаў». Плошчу, якая перавышае квоту, трэба будзе купляць. Але гэта ўжо залежыць ад жадання і, галоўнае, магчымасці грамадзян.

15
МАЯ

У Ташкенце сустрэліся кіраўнікі дзяржаў і ўрадаў СНД. Сярод прынятых дакументаў — дагавор аб калектыўнай бяспецы. Беларусь парафіраваць дагавор пакуль не стала. Падпісаны некаторыя важныя фінансавыя пагадненні, прыняты рэгламент правядзення такіх сустрэч у далейшым.

Пастановай урада Беларусі ў рэспубліцы павышаны цэны на масла (у сярэднім у 1,8 раза) і цукар. Частка яго будзе прадавацца па свабодных цэнах, частка — рэалізоўвацца па талонах па цане 30 рублёў за кілаграм. Але ў дзяржаўным гандлі цукру пакуль проста няма.

У Мінску прайшла другая Асамблея дзелавых колаў Беларусі, удзельнікі якой разглядалі актуальныя праблемы рыначнай гаспадаркі ў рэспубліцы.

16
МАЯ

Амаль сем мільёнаў рублёў ахвяраванняў паступіла ў час тэлемарафона «Выратуем дзяцей» на спецыяльны рахунак у Мінскбізнесбанку. Беларускі дзіцячы фонд, які выступіў арганізатарам гэтай дабрачыннай акцыі, стварыў камісію для разгляду зваротаў грамадзян, што паступілі на адрас тэлеперадачы.

17
МАЯ

У мінскім Доме афіцэраў з поспехам прайшлі выступленні музычнага ансамбля ізраільскай арміі. Канцэрт быў прымеркаваны да 44-й гадавіны ўтварэння дзяржавы Ізраіль.

18
МАЯ

У Міжнародны дзень музеяў у Беларускім інстытуце праблем культуры пачалася навукова-практычная канферэнцыя на тэму «Культура і рынак». Як вядома, музеі, як і іншыя культурныя ўстановы, апынуліся сёння ў вельмі цяжкім стане...

У Мінску пачаўся другі Міжнародны форум па цепла- і масаабмене, наладжаны акадэміямі навук Беларусі, Літвы, Расіі і Украіны, а таксама Нацыянальным камітэтам Беларусі па цепла- і масаабмене. У рабоце форуму прымаюць удзел звыш 550 навукоўцаў і спецыялістаў з многіх краін свету. Цяпер будзем спадзявацца, што зімой без цяпла не застанёмся...

19
МАЯ

У сталіцу Беларусі прыбыла дэлегацыя Савета Еўропы (Камітэт па сувязях з еўрапейскімі краінамі, якія не ўваходзяць у савет, а таксама з краінамі СНД). Падчас нарады, якая працягвалася тры дні, прадстаўнікі Савета Еўропы сустрэліся з кіраўніцтвам рэспублікі і апазіцыяй, прадстаўнікамі розных канфесій, нацыянальных меншасцей, журналістамі. Прайшлі таксама перамовы членаў СЕ з прадстаўнікамі Арменіі, некаторых іншых дзяржаў СНД.

На мяжы Гомельскай і Чарнігаўскай абласцей хросны ход сустрэў «Нязгасную лампаду славянскіх народаў», запаленую ў Вялікую Суботу ў Ерусаліме каля Гроба Гасподня. Маршрут «Нязгаснай лампы» праходзіў праз Турцыю, Грэцыю, Балгарыю, Югаславію, Венгрыю, Чэхаславакію, Польшчу і Украіну. Далейшы шлях яе — праз Беларусь (уключаючы Мінск) і Расію ў Маскву, дзе 24 мая, у дзень святых Кірылы і Мяфодзія, пачынаецца Свята славянскага пісьменства.

20
МАЯ

У Рэспубліку Беларусь з афіцыйным візітам прыбыў Прэзідэнт Фінляндыі Маўна Койвіста. У час візіту прайшлі перамовы М. Койвіста са Старшынёй Вярхоўнага Савета Беларусі С. Шушкевічам і Старшынёй Савета Міністраў Беларусі В. Кебічам. У ходзе візіту было падпісана двухбаковае пагадненне аб гандлі і эканамічным супрацоўніцтве. Адбыліся таксама сустрэчы фінскай дэлегацыі з беларускімі парламентарыямі.

У РЭЖЫМЕ ЗЕМЛЯТРУСУ

Кіраўнікі Беларусі задаволены вынікамі сустрэчы ў Ташкенце

Адразу пасля вяртання з Ташкента ў Мінск Старшыня Вярхоўнага Савета Беларусі С. Шушкевіч і прэм'ер-міністр рэспублікі В. Кебіч правялі прэс-канферэнцыю. Дарэчы сказаць, гэта была першая сумесная прэс-канферэнцыя дзвюх першых асоб незалежнай дзяржавы. Відаць, акрамя іншага, яна павінна была засведчыць адзінаства поглядаў кіраўнікоў парламента і ўрада па пытаннях, звязаных з СНД.

І сапраўды, дэцкі іх былі аднадушныя: ніякага правалу, пра што пісалі амаль усе газеты, у Ташкенце не было. Наадварот, цяпер толькі і можна гаварыць пра сапраўдную Садружнасць. І хоць у сустрэчы кіраўнікоў дзяржаў прымалі ўдзел толькі сем першых асоб, на нарадзе кіраўнікоў урадаў (якая праходзіла пад старшынствам В. Кебіча) былі прадстаўлены практычна ўсе краіны СНД. Далёка не ўсе прадстаўленыя дакументы былі падпісаны. Але, як падкрэсліў В. Кебіч, удалося падпісаць вельмі важнае пагадненне — аб узаемных разліках паміж прадпрыемствамі — вытворцамі. Справа ў тым, што дзяржава задаўжалі адна адной вялікія сумы. Расія, напрыклад, павінна выплаціць Беларусі 25 мільярд — 7 мільярд рублёў. Але расійскі ўрад не жадае на сябе браць абавязкі прадпрыемстваў і выплачваць за іх даўгі — гэта, нібыта, супярэчыць умовам ус-

туплення ў Міжнародны валютны фонд. Аднак, паводле слоў С. Шушкевіча, Расія не павінна праводзіць рэформы за кошт нашай рэспублікі. Урэшце, нягледзячы на супраціўленне Расіі, удалося падпісаць дакумент аб аплаце даўгоў прадпрыемстваў праз дзяржаўны крэдыт. Але дамовіліся, што ў далейшым дзяржава не будзе умешвацца ў праблемы прадпрыемстваў — рынак дык рынак.

Перамовы ў Ташкенце, як расказваў В. Кебіч, праходзілі ў рабочай атмасферы, у высокім тэмпе. Нават калі ўдзельнікі нарады адчулі падземныя штуршкі (якраз у той момант здарыўся землятрус), работа не спынілася, а нехта нават пажартаваў — будзем весці нараду ў выбуховым рэжыме. Акрамя агульных пагадненняў, былі заключаны і двухбаковыя. Так, з першым віцэ-прэм'ерам Расіі Я. Гайдарам быў падпісаны дагавор, згодна з якім расійская нафта будзе пастаўляцца на Беларусь па фіксаванай цане 1800 рублёў за тону, а не па свабодных цэнах. Гэта, падкрэсліў прэм'ер Беларусі, пасільна для нашай рэспублікі.

Наколькі можна меркаваць, сустрэча кіраўнікоў дзяржаў не была гэткай жа эфектыўнай, як сустрэча кіраўнікоў урадаў. І гэта лёгка зразумець, улічваючы глабальны характар геапалітычных і ваенна-стратэгічных пытанняў, што абмяркоўваліся ў

Ташкенце. Беларусь, як вядома, не падпісала Дагавор аб калектыўнай бяспецы, паколькі Дэлегацыя аб суверэнітэце нашай рэспублікі не прадугледжвае яе ўдзелу ў ваенных блоках. На думку С. Шушкевіча, Вярхоўны Савет можа ўнесці неабходныя папраўкі ў дзеючую канстытуцыю. Але ці не занадта вялікая цана будзе тады ў «калектыўнай бяспецы»?

Цікава, што ў Ташкенце ўдалося зацвердзіць рэгламент работы кіраўнікоў дзяржаў і старшынь урадаў падчас сустрэч на вышэйшым узроўні. Пры гэтым быў прыняты прынцып, прапанаваны С. Шушкевічам: «Кансенсус мінус адзін». Гэта азначае, што калі ўсе дзяржавы «за» і толькі адна выступае «супраць» (або наогул не прымае ўдзелу ў абмеркаванні), дык прынятае рашэнне абавязаны выконваць усе члены СНД. Няясна, аднак, як сябе павядзе ў такіх абставінах Расія ці, скажам, Украіна? А калі ў падобную сітуацыю трапіць Беларусь...

Пытанні пасля чарговага пасяджэння ў вярхах, як і раней, засталася больш, чым адказаў на іх. Цяжка сказаць, як доўга яшчэ праіснуе СНД. Але ўжо сёння вядома, што пасля сустрэчы кіраўнікоў дзяржаў у Маскве, намечанай на ліпень, у наступныя будучы прадодзіць у Мінску.

Віталь ТАРАС.

Імя мастака-рамантыка

Старадаўняя сядзіба ў Германавічах. Цяпер тут музей імя Я. Драздовіча.

У мястэчку Германавічы Шаркоўшчынскага раёна ўрачыста адчыніўся Дзяржаўны музей мастацтва і этнаграфіі імя Язэпа Драздовіча. Рупна, з любоўю збіралі матэрыялы для яго мясцовага краязнаўцы настаўнікі Ада Райчонак і Кліменці Кожан, стварыўшы цікавую экспазіцыю, дзе ёсць нямала каштоўных матэрыялаў, і ў першую чаргу пра «дзядзьку Язэпа». Словы ўдзячнасці ім за гэта ў час імпрэзы казалі навуковец з Гародні Андрэй Майсянак, выкладчык Віцебскага педінстытута Алег Куржалаў, пісьменнік Навум Гальперовіч, намеснік старшыні Шаркоўшчынскага райвыканкома Мікалай Макаранка і іншыя.

Найбольш запамінальнымі былі, бадай, словы тых, хто памятае мастака, — мясцовых жыхароў Васіля Рабізы і Ірэны Качан. Спадару Рабізе было прадстаўлена права перарэзаць стужку ля ўваходу і запрасіць усіх у музей імя Драздовіча.

Прыемна, што на адкрыцці прысутнічала шмат моладзі — студэнты, настаўнікі мясцовых школ, краязнаўцы з суседніх Браслаўскага, Міёрскага, Глыбоцкага раёнаў. Значыць, зярнятка, кінутыя ў глебу беларускай ідэі, такімі волатамі, як Язэп Драздовіч, пачынаюць даваць свае ўсходы.

І. ЗАДАРОЖСКІ.

Першая экскурсія. Фота Аляксандра ТАЛОЧКІ (БЕЛТА).

КУЛЬТУРА ВЫРАТУЕ... КУЛЬТУРУ

Прадстаўнікі абласных упраўленняў культуры, начальнікі планова-фінансавых аддзелаў, дырэктары і эканамісты абласных навукова-метадычных цэнтраў, загадчыкі раённых і гарадскіх аддзелаў культуры, дырэктары паркаў культуры і адпачынку, цэнтраў адпачынку, дамоў культуры і бібліятэк, супрацоўнікі Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь, кіраўнікі малых і арэндных прадпрыемстваў прынялі ўдзел у навукова-практычнай канферэнцыі «Культура і рынак», якая адбылася ў Беларускім інстытуце праблем культуры.

У рамках яе прайшоў і «круглы стол». Гаворка вялася ў рэчывы праблем, што ўзніклі сёння, калі пераход да рынку, якога ўсе мы чакалі і на які ўскладалі вялікія надзеі, адбываецца зусім нецывілізаванымі метадамі. Культура і раней была ў грамадстве, можна сказаць, падчаркай. Цяпер жа яна трапіла ў надзвычай катастрафічнае становішча. Закрываюцца бібліятэкі і клубы, для ачагоў культуры не ўзводзяцца новыя будынкі, няма за што рамантаваць старыя. Пад пагрозай духоўнасць, будучыня нацыі, бо прапагандаецца эрзацкультура, парнаграфія...

Культуру можа выратаваць толькі культура. Інакш кажучы, цывілізаванасць грамадства, яго здатнасць жыць не толькі днём сённяшнім, а і бачыць дзень заўтрашні. Да такой высновы прыйшлі ўдзельнікі канферэнцыі.

ДАПАМАЖЫЦЕ НАШЫМ БІБЛІЯТЭКАМ!

Да творчай інтэлігенцыі Беларусі

Шаноўнае спадарства! Нялёгі час — час пераходу да рыначнай эканомікі — вымушае нас, прадстаўнікоў бібліятэчных работнікаў рэспублікі, звярнуцца да Вас з нашымі паўсядзённымі клопатамі, па дапамозе.

Справа ў тым, што нашы ўлады не прынялі дзейных мер па сацыяльнай абароне бібліятэк, якія поўнацю залежаць ад бюджэтнага фінансавання. Інфляцыя, нястрымнае павышэнне кошту жыцця, як вядома, прывялі да адпаведнага павышэння арэнднай платы, камунальных паслуг, будаўнічых работ, абсталявання і г. д.

Бібліятэкам не хапае сродкаў на набывшчы заказанай літаратуры, яны могуць застацца без газет і часопісаў у сувязі з рэзкім падарожжэннем падпіскі. Не стала грошай нават на камплектаванне нацыянальных фондаў бібліятэк, як таго патрабуе Закон аб мовах і ўзросшы інтарэс чытачоў да нацыянальнай культуры і гісторыі нашага народа.

Тым часам чытачы па-ранейшаму хочаць сустракацца з пісьменнікамі, мастакамі, музыкантамі, вучонымі. Але падчас такога запрашэння каштуе для бібліятэкі не менш як 200 рублёў... Шкада, калі наша супрацоўніцтва стане толькі на фінансавай аснове.

Вось мы і просім Вас, па-ранейшаму працягаць нашу сумесную, цікавую і карысную як для чытача, так і для самога творцы, работу на грамадскіх пачатках. Няхай мноштва колькасць сустрэч у чытальных залах людзей мудрых, знакамітых з наведнікамі бібліятэк, асабліва дзіцячых, школьных. Няхай слова Ваша, жыццёвы вопыт дапамагаюць людзям у наш смутны час не зачарсвацца, не губляць сардэчнасць і павагу адзін да аднаго, да сваёй роднай зямлі, Бацькаўшчыны.

Ёсць яшчэ адно пажаданне. Вельмі хацелася б, каб нашы літаратары камплектавалі бібліятэчкі сваіх твораў і перада-

валі свае кнігі з аўтографам бібліятэкам. Такім чынам мы пачнём карысную работу па стварэнню імянных фондаў у бібліятэках, палепшым іх дзейнасць па папулярызацыі нацыянальнай літаратуры.

У рэспубліцы дзейнічае многа творчых саюзаў, фондаў, іншых грамадскіх і культурных арганізацый. Яны таксама маглі б аказаць палёгку бібліятэкам. Прывядзем прыклад такой ініцыятывы. Пры Беларускам фондзе культуры створаны Савет садзейнічання бібліятэчнай справе, па ініцыятыве якога аб'яўлены штогодні конкурс «Бібліятэка — асяродак нацыянальнай культуры» з прысуджэннем грашовых прэміяў тром бібліятэкам-пераможцам. Беларускі фонд культуры выдзеліў сродкі для набывшчы старадрукаў для Дзяржаўнай бібліятэкі, перадае дары мастакоў новым бібліятэкам, праводзіць сумесна з імі мерапрыемствы.

Мы звяртаемся да прадпрыемстваў, тых, хто працуе на

дзяржаўных прадпрыемствах і асабліва да тых, хто ўжо ладзіць прыватны бізнес. Ведаем, нішто так не ўзвышае дзелавага чалавека як яго садружнасць з культурай, уклад сродкаў у яе развіццё.

Усім, хто хоча дапамагчы матэрыяльна нашым бібліятэкам, хто зацікаўлены ў нашым культурным нацыянальным адраджэнні, паведамляем — сродкі можна пералічваць на рахунак № 702301 у Гарадской дырэцыі Мінскбізнесбанка, МФО 764 г. Мінска з адзнакай «Для бібліятэкі».

Вельмі хочацца, каб наша кожная бібліятэка з'яўлялася не толькі месцам, дзе можна атрымаць інфармацыю па любому пытанню, але і асяродак нацыянальнага адраджэння.

Няхай кожны з Вас дапаможа бібліятэкарар рэспублікі ажыццявіць такую ўдзячную задуму.

**САВЕТ САДЗЕЙНІЧАННЯ
БІБЛІЯТЭЧНАЙ
СПРАВЕ БФК.**

«МУВІ ВАРШАВА»

ПА-БЕЛАРУСКУ

Колькі праграм радыё слухаюць у Варшаве, не возьмецца падлічыць, пэўна, нішто. Чатыры каналы дзяржаўнага радыё і ў дадатак — вельмі папулярнае прыватнае «Радыё Зэт», спачатку нелегальнае, а цяпер афіцыйнае «Радыё «Салідарнасць», нідзе не зарэгістраваная станцыя «Радыё ВАВА», нядаўна легалізаванае «Радыё «Свабодная Еўропа» ды іншыя.

Але існуюць праграмы, невядомыя амаль нікому. Сярод іх — Беларуская рэдакцыя Польскага радыё, створаная пасля скасавання рэдакцыі вяршання на СССР. перадачы якой рабіліся ў Варшаве, а гучалі з Масквы.

Вялікі гмах на алеі Незалежнасці спачатку меўся выкарыстоўвацца польскай службай бяспекі. Надзішлі іншыя часы, і цяпер тры невялікія пакойчыкі ў ім — ці то пакоі следчых, ці то вязніцы — займаюць восем супрацоўнікаў службы вяршання на Беларусь — журналісты, перакладчыкі, тэхнікі, дыктары. Шэф рэдакцыі Яраслаў Іванюк — беларус, сябра БАС, студэнт Варшаўскага ўніверсітэта і адзін з самых маладых супрацоўнікаў радыё. «Арганізацыя нашай рэдакцыі, — сказаў ён, — гэта працяг палітыкі польскага ўрада да наладжвання больш шчыльных кантактаў — не толькі палітычных і эканамічных, але і інфармацыйных — з краінамі, што паўсталі на месцы былога СССР. Большасць супрацоўнікаў нашай рэдакцыі — беларусы, і мы стараемся рабіць усё, каб гэтаму спрыяць».

У. ПАНАДА.

УВАГА! Вялікі конкурс Польскага радыё для замежжа!

Беларуская рэдакцыя польскага радыё абвешчае конкурс з узнагародамі для сваіх слухачоў.

Каб узяць удзел у конкурсе, досыць высласць на адрас Польскага радыё свае думкі пра нашы перадачы або прачутнасць нашых перадач у эфіры.

Нават калі ты не з'яўляешся нашым слухачом — можаш ім стаць. Напішы да нас — мы прышлём табе праграму і тэхнічную інфармацыю пра ўмовы прыёму нашых перадач. Усе лісты прымуць удзел у лёсаванні!

Галоўнай узнагародай будзе радыёмагнітафон, а таксама многія іншыя узнагароды.

Тэрмін, каб прыслаць адказ на конкурс — да 1 верасня. Рашаць будзе дата паштовага штэмпеля. Вынікі конкурсу абвешцім 30 верасня.

Наш адрас: Беларуская рэдакцыя Польскага радыё, 00-950, Варшава, Р. О. BOX 46, Польшча.

Увага: у адным канверце з надпісам «Конкурс» можна прыслаць адвольную колькасць адказаў — кожны з іх прыме ўдзел у лёсаванні.

Перадачы Польскага радыё на беларускай мове гучаць штодзённа на хвалях 41,99; 49, 22 ды 200 метраў ад 7.30 да 7.55 і на хвалях 41,99 ды 49,22 метраў ад 21.00 да 21.55 менскага часу.

З БОЛЕМ... І НАДЗЕЯЙ

(Пачатак на стар. 1).

фальклорна — этнаграфічнага гурта вёскі Янона Веткаўскага раёна Гомельскай вобласці, у выкананні якіх прагучалі ўнікальныя Благавешчанскія, карагодныя песні, хаўтурныя галашэнні бабуль. Усё гэта, а яшчэ і своеасаблівыя рэгіянальныя строі не пакінулі глядачоў раўнадушнымі.

Як быццам на сапраўднае свята вясны запрасіў нас фальклорны калектыў «Вячоркі» Быхаўскага РДК Магілёўскай вобласці. Упрыгожваюць выканаўцы каларовымі стужкамі, першымі вясновымі кветкамі толькі што зазеленелую бярозку, водзяць вакол яе карагод. А якая ж вясна без кахання? Не дзіўна, што сімвалічны вобраз бярозкі ўвасабляе прыгожая дзяўчына, якая знаходзіцца ў цэнтры круга і чакае мілага.

На змену старажытным карагодам прыходзяць больш маладыя танцы, сярод якіх і славуты беларускі «Заснец» у выкананні ўдзельнікаў фальклорнага гурта Левашоўскага ДК Рэчыцкага раёна Гомельскай вобласці. Далікатна перабіраюць ножкамі выканаўцы цераз пакладзеныя нажрыж палкі: скокнуць то на адной, то на другой назе, а то і «падзбоск» выкінуць. Галоўнае, каб не зачэпіць нагой палку. Калі ж такое здарылася — быць замене. Выходзіць новы ўдзельнік і яшчэ з большай энергіяй, з непаўторнымі рухамі, чым у былога выканаўцы працягвае танец далей.

Еўрапейская салонная кадрыля, трапіўшы на тэрыторыю Беларусі, стала настолькі папулярнай, што ў народзе яе называюць беларускай, забыўшы пра яе сапраўднае французскае паходжанне. Кадрыля — танец з чатырох пар з рознымі прывітаннямі, паклонам, паваротамі ў парах, мноствам кален з такім жа мноствам малюнкаў. Менавіта такую «беларускую кадрылю» ўбачылі мы ў выкананні фальклорнага гурта вёскі Курганне Рагачоўскага раёна Гомельскай вобласці.

А колькі на фестывалі было бытавых танцаў канца XIX — пачатку XX ст. Мноства! Тут і «Во саду ли...», і «Кракавія», і «Падэспань», і «Ойра»... Пералічыць усе танцы цяжка. Гледачам прыйшоўся даспадобы крыху ганарлівы «Карапет утрых» з рознымі паваротамі дзяўчат пад рукамі хлопцаў у выкананні фальклорнага ка-

лектыву вёскі Варатынь Бабруйскага раёна.

Жамчужынамі фестывалю сталі выступленні салістаў-выканаўцаў. Вось дзе сапраўды былі і манера і характар выканання беларусаў. Колькі радасці прынесла глядачам Аксіння Касяніківа са сваёй непаўторнай «Лявоніхай» з прыпеўкамі і прытанцоўкамі. Ці не ў гэтым выкананні пабачылі мы першавытокі «Лявоніхі» як танца? Не менш папулярнымі былі ў глядачоў Аксіння Паўлава, Надзея Чарненка, кожная са сваёй непаўторнай манерай спеваў і танцаў.

Працягам першага дня фестывалю быў конкурс-прагляд дзіцячых і дарослых калектываў народна-сцэнічнага танца на другі дзень пад агульнай назвай «3 мінулага — у будучыню».

Больш чым 10 калектываў змагаліся за права стаць лаўрэатамі. Калі фальклорна-этнографічным калектывам журы вырашыла не прысуджаць месцы, таму што кожнае выступленне само па сабе ўжо з'ява ўнікальная, то сярод калектываў народна-сцэнічнага танца ўсё выглядала значна складаней, не абмінула абмеркаванне без спрэчак і дыскусій. Звярталася ўвага на праграму калектыву, яе выкананне, артыстызм, аркестравае суправаджэнне, строі.

Нарэшце доўгачаканыя хвіліны радасці на заключным канцэрце: дыпламы лаўрэатаў, прызы, самыя розныя падарункі чакалі кожны з калектываў. Вядучая аб'яўляе пераможцаў: сярод дзіцячых калектываў — узорны ансамбль танца «Радасць» (г. Магілёў кіраўнік Галіна Новікава), а сярод дарослых — народны ансамбль танца «Руны» (г. Магілёў, кіраўнік Віктар Папоў).

Выступалі на фестывалі і замежныя госці «Вензеля» з Пензы і «Мадэна» з Латвіі. Два калектывы, два розныя падыходы да работы з харэаграфічным фальклорам. Калі першы рухаецца ў музыкоўным напрамку работы з народнай харэаграфіяй, то другі калектыў амаль без змен паказаў жамчужны латышскай народнай харэаграфіі, а харэаграфічны нумар з палкамі (нешта нахшталт нашых беларускіх «Таўкачыкаў») выклікаў у зале шчырыя ўсмешкі і бурныя апладысменты. Сапраўды, для творчасці няма межаў.

Тутэйшыя музыкі.

Дзяўчаты з гурта «Радуніца» прыехалі на свята з Мазыра.

Хутка праляцелі тры фестывальныя дні. І вось гучыць заключнае слова міністра культуры Беларусі Я. Вайтовіча. Шчырыя словы ўдзячнасці ўсім, хто стварыў гэтае цудоўнае свята, усім удзельнікам фестывалю. Як хочацца верыць, што словы,

сказаныя ім пра тое, што пакуль ён знаходзіцца на гэтай пасадзе, фестываль не загіне, не забудзецца. Што ж, да пабачэння, Першы беларускі, і надзеяй на сустрэчу праз два гады на Другім. Генрых КАЛЯДА.

Балада ручая

А як ён весела крычаў,
Ляцелі пырскаў гроны,
Маёва ўквечаны ручай,
Што высах, як гідронім.

На белым дне, бы палатне,
Залеглі слёзы чорна.
Паглянь — адразу калатне,
Як подыхам з плячоры.

Закасянелая вярба
Глытае ў пыле смага,
Нібы прасолены гарбар
Каля пустой біклагі.

Ляціць луска з календара.
Жыве балесны покі
І здзек не можа дараваць
Аблуднае эпохі.

І з каламуці злосных дзён
Чарпаць ваду ці станеш!
А быў ручай той не жадзён
Вандроўніку і стайні.

Прыстану моўчкі. Сам сябе
Спытаю асцярожна:
«А як цяпер усё ж паспець
Назад, у край мурожны!»

Ды лепей, браце, не пытай,
Брыдзі, як мніх, асфальтам.

Ляжыць ручво, нібы пятля,
Павешанага гвалтам.

Радкі пра Гаўрылу Шутэнку

Ён змроку клеці абхадзіў,
Не далікатна тэпаў
І кожнай красцы дагадзіў
І на лугах, і ў стэпе.

У пыл аслепленых дарог
Была няўмольнай позва.
Навечна промень ён збярог
І не лічыў за подзвіг.

Краёў паўднёвых пасланец,
На Свіцязі паломнік,
Не ўзяў яго ў палон свінец,
У верша стаў палонным.

І дзеду моц не пазычаць,
[І гэта сказ не байчын]
Ён цягне цемру на плячах,
Нутром, як ястраб, бачыць.

У неба кінуў звонкі піст
І дуб — ягоны хроснік —
І пад гарласты птушчын свіст
У кроне сонца носіць.

А ў дзеда сонцу ёсць начлег
У памяці траншэянай:
Біклажка з коркам на чале,
Сухар пры ёй з кішэні.

Не звыкся жаліцца бядзе,
Даніну браць з аптэкі,
І ноч разведчыка вядзе
Па мінах доўгім стэпам...

Вітраж

Шклянны палац,
Як куфар скарбаў,
Пачаў палаць
У сотні фарбаў.

Дзіцячы сад,
Заўжды вясёлы,
Успыхнуў сам
У сто вясёлак.

І нават дом,
Нутром казённы,
[Бы грымнуў гом]
А стаў стазвонам.

Адна турма
У ценю змрочным:
Яе дарма
Злы дух сурочыў.

Мастак складаў
З імпатам шклінік
І сам глытаў
Шчасліва слінку.

Тады, як след,
Дайшоў да толку:
Скляпаны свет
З асклёпкаў толькі.

Няўрокам

Не дэшыць уласны рэкорд,
Што пыхаю поўніў.
Надзея з пабітай рукою,
Як зрынута помнік.

На дружэ былога стаім.
Дыміцца акурак.
І загваздка нават не ў тым,
Ці знойдзем прытулак.

Вунь ястраб у лёце відзён,
Пакутнік абшараў.
Шкада разнасцежаных дзён,
Гары яно гарам.

У вусцішнай хаце цяпер
Развазе б спыніцца.
Трымаецца логава звер,
Дзіця за спадніцу.

Непапраўны

Вецер у скверы грабе
Залежы лісця.
Думы нясу на гарбе.
Дождж — хоць заліся.

Цягне радоўку трамвай.
Здоўжыцца ноччу.
Гэтак трымае турма
Выраку ношу.

Транты да торбы складу,
Часу б не страціць.
Свету находзіць кадук,
Хай яго трасца!

На табе ўласны бланкет,
На — акуляры.
Покуль з заспаных бакоў
Счыніцца алярм.

Хочацца зорам маўнаць,
Выспацца — воям.
Прыказку стаў прыкмячаць:
Вольнаму — воля.

Думацьму,
Спрытна ўсё ж збег.

Прама...
Праз вечнасць...
Направа...
Зноў перавучаць сябе!
Гіблая справа.

Разьбяр

Рука па ласцы разьбяр
Крушыне грудзі вызвалала.
У ста гаях ён выбіраў,
А вось такое бракавала.

Прыліпла пасма наўскасы,
Знямелі верадныя пальцы,
Нібыта сена накасіў
І стаў у лета пастаяльцам.

Ён адхіляўся незнарок
І закрываў наглуха вочы,
І засынаў у ім прарок,
І прачынаўся голад воўчы.

Ізноў хапаўся за разец.
І аплываў начы агарак.
А ранак пачынаў рудзец
І націскаў, руды, на карак.

А майстра пацеры шаптаў,
І дрэва шэпам паўтарала,
І гэта значыла нахштальт:
Краса нікога не карала.

І каб не плакаць, а пляць,
Пакутай долю апаціла.
І ёй на сонейку стаяць,
А не ў цянітах павуцінных.

З ПОШТЫ «ЛіМа»

Дык вольнаму— воля

Адказ беларуса з Расіі расійцу на
Беларусі

Прачытаў у «ЛіМе» (№ 16) нататку Галіны Каржанеўскай «Дзіўныя рэкамендацыі, альбо Такое бывае толькі ў нас». Мясцовы жыхар Г. Уласаў скардзіцца ў Вярхоўны Савет рэспублікі на «ЛіМ», што той паклёпнічае на рускі народ, працяўляе сваё русафобства і наогул ашалелы нацыяналізм і распальвае міжнародна-национальную варожасць. Усё гэта ўспрымаецца як злая іронія лёсу сённяшняй суверэнай незалежнай Рэспублікі Беларусь, якая, бадай (адна з нямногіх), не хварэе на нацыянальную міжкусаўнасць і сілу свайго неагрэсіўнага характару. А калі зірнуць на гэтую скаргу ў гістарычным разрэзе, дык яна дастойны нашчадак сваіх «слаўных» продкаў — даносаў 37-га.

«ЛіМ» сёння — сэрцавіна лічаных беларускамоўных выданняў сярод безлічч рускамоўных. І ён канцэнтруе вакол сябе творчую інтэлігенцыю, яе памкненні на Адраджэнне Беларусі. Працуе ў меру сваіх магчымасцей, а можа, і больш таго пасля праслаўтага «росквіту беларускай культуры, нацыянальнай па форме і сацыялістычнай па змесце». Скарга на «ЛіМ» у такім варунку з'яўляецца спрабай чарвяка падтачыць сэрцавіну беларускага Адраджэння, звальціў усё з хворага галавы на здаровую. Самазванскае прадстаўніцтва скаргі ад імя рускага народа — знаёма шырме для антыбеларускіх амбіцый. За прыпісанне «ЛіМу» русафобства Уласаву заканамерна можна прыпісаць беларусафобства, ды гэта па сутнасці будзе не заслужана ім, таму што ён наогул ніякай беларушчыны й духу не прызнае і адмаўляе права на яе існаванне.

Рускамоўны прыярытэт Уласава ваяўніча не жадае ўкладвацца ў беларускамоўны суверэнітэт, адсюль і ўвесь фальш яго скаргі і бязглуздасць абвінавачвання, каб толькі як-небудзь абы-якімі сродка-

мі зрываць нацыянальнае Адраджэнне беларускага народа і трымаць яго ў балоце безаблічнага інтэрнацыяналісцкага нігілізму, манкурцтва.

Мы ўсе, жыхары былога Саюза, з'яўляемся рускамоўным насельніцтвам, але далёка не ўсе — уроджаныя расійцы. На ўсіх саюзных этнічных тэрыторыях карэнны этнас, як правіла, пераважае над мазайкай прышлага. Але калі прышлы пнецца пераважаць над карэнным этнасам, дзейнічаць любым спосабам асімілятарскага місіянерства, тады й пачынаюцца так званыя нацыянальныя праблемы, у тым ліку і названая скарга на «оголтылы беларускі нацыяналізм».

Беларусаў жыве ў Расіі на шмат больш, чым расійцаў на Беларусі, мабыць, адпаведна іхнім этнічным тэрыторыям. І я не чуў і не ўяўляю сабе, каб які-небудзь беларус скардзіўся тутэйшым уладам ці ад свайго імя, ці ад імя беларускага народа на рускі нацыяналізм, на рускі друк. Што гэта значыць? А тое, што беларус не лічыць Расію свайго ўласнага вочынай, а толькі прыдатным месцам пражывання. І ён ставіцца з павагай да расійскага свайго дома, падпарадкоўваецца яго мове, звычаям, законам, не навяваючы свайго статусу.

Жывіце, аўтар скаргі, на Беларусі так, як беларусы жывуць у Расіі, і ваши прэтэнзіі адпадуць самі па сабе. А калі так жыць не хочацца, дык — вольнаму воля, і тады вінаватых шукайце ў самім сабе.

Яўхім КОХАН.

г. Багародзіцк Тульскай воал.

«Ніякай газеце я не веру так...»

Прачытала ў штотыднёвіку нататку Міколы Бусла «Ці запалітызаваны «ЛіМ»?» і цалкам згодна з аўтарам. Напэўна, усё чытае «ЛіМ» падтрымліваюць менавіта палітычную лінію газеты і таму выпісваюць яе па 20 і больш гадоў. І сапраўды, ніякай газеце я не веру так, як «ЛіМу».

У нумары «ЛіМа» за 8 мая 1992 г. надрукавана інтэрв'ю з Уладзімірам Конанам. Яго артыкулы надзвычай актуальныя, іх я чытаю заўсёды першымі. А за гэта інтэрв'ю хочацца асабліва падзякаваць яму і Юрасю Залоску. Усё зразумела, але назавём рэчы сваімі імёнамі: у нас няма свайго нацыянальнага ўніверсітэта, Беларускай акадэміі навук, Беларускага політэхнічнага інстытута. У нас ёсць толькі наша літаратура і Беларуска-мастацкая акадэмія (падрыхтоўка мастакоў і графікаў, але не акцёраў).

Дзякуючы гэтаму інтэрв'ю з У. Конанам я зразумела, што адбываецца пасля таг званай «жнівеньскай рэвалюцыі». Як «экспрапрыравалася» ўласнасць народа, у чые рукі яна трапіла — у выніку «легітымацыі» «ценявога» рынку да «крымінальнай буржуазіі і той жа гандлёва-размеркавальнай бюракратыі».

І нарэшце, хто ж у нас знаходзіцца ва ўладзе? Быццам бы яна змянілася, а нічога — ні ў духоўных, ні ў матэрыяльных адносінах — не стала лепшым. І вось ужо некаторыя, ва ўсім знявераныя людзі пачынаюць спадзявацца нават на таго адыёзнага палітыка, як Жырыноўскі, адмаўляючы ў справядлівасці ўсім дэмакратам наогул, не разумеючы, што сапраўдных дэмакратаў у Вярхоўным Савеце Беларусі лічаны адзікі, а ўлада раць па-ранейшаму тыя ж самыя людзі, толькі перафарбаваныя, як каза У. Конан. І пра гэта трэба гаварыць на кожным кроку, каб народ нарэшце зразумеў, чаму яму робіцца ўсё горш і горш. Многія газеты пра такое становішча не згадваюць зусім, трацяць паперу на бясконцую, нікому не патрэбную балбатню. Вашу ж газету яшчэ і папракаюць за празмерную палітызаванасць. Гэта ж трэба дадумацца! Іншыя цэхі, бачыце, пакрыўдзіліся. Іншыя цэхі — тэатр, кіно, тэлебачанне, радыё — у нас наскрозь русіфікаваныя, і самі найлепшым чынам спрыяюць усеагульнай русіфікацыі. Дык яны яшчэ і крыўдзяцца, што ў «ЛіМе» пра іх мала пішуць. Пабойцеся Бога!

Н. САКАЛОВА.

г. Мінск.

Далучаю сваю прапанову...

Цалкам падтрымліваю слухныя думкі А. Краўцэвіча, выказаныя ім у артыкуле «Патрабуецца міф. Да стварэння канцэпцыі нацыянальнай гісторыі» («ЛіМ», 17.4.92 г.).

У сучасных умовах мы не можам чакаць спантаннага росту нацыянальнай самасвядомасці беларусаў. Менавіта мы, навукоўцы, пісьменнікі і журналісты, павінны зрабіць захады, каб паскорыць яе выпяванне праз папулярнае распаўсюджванне гістарычных ведаў пра Беларусь. Сапраўды, да новага навучнага года можна паспець распрацаваць метадычныя рэкамендацыі і надрукаваць іх не толькі ў «Настаўніцкай газеце», але і ў «Звяздзе», «Чырвонай змене», а таксама і ў рускамоўных выданнях.

Трэба ўлічваць, што пераважную большасць падпісчыкаў пакуль што маюць рускамоўныя выданні. Многія з рускамоўных падпісчыкаў добразычліва ставяцца да беларусізацыі, і не іх віна, што ў свой час савецкая ўлада не дала ім ведаў аб сапраўднай гісторыі і культуры Беларусі. Даведаўшыся аб сапраўднай гісторыі Бацькаўшчыны, яны адчуваюць гонар за яе, і паступова стануць прыхільнікамі працэсу беларусізацыі, а не праціўнікамі.

Да прапановы А. Краўцэвіча далучаю сваю — раю выдаць хоць бы ратапрынтны метадам брашуру ці перадрукаваць ва ўсіх газетах руска- і беларускамоўных артыкулы газеты «Культура», якія тычацца гісторыі Вялікага княства Літоўскага. Брашуру можна будзе часова выкарыстаць як дапаможную літаратуру для папулярнага выкладання гісторыі Беларусі эпохі ранняга феадалізму ў першых класах агульнаадукацыйных школ.

Мая ЯНИЦКАЯ,
ст. навуковы супрацоўнік
Нацыянальнага навукова-асветнага
цэнтра імя Ф. Скарыны.

ЦІ МОЖНА, калі лічыш сябе літаратарам ці нават больш гучна — пісьменнікам, быць адасобленым ад таго, што ёсць, як пісалі нядаўна, «грамадскай дзейнасцю, барацьбой, у якой адлюстроўваюцца карэнныя інтарэсы класаў і іхнія ўзаемаадносіны», «удзелам у рэвалюцыйным руху, у рэвалюцыйнай рабоце» — карацей, ці можна быць адлучаным ад палітыкі?

Не. Здаецца, быць цалкам вольным ад такой, з аднаго боку, прыцягальнай, а з другога боку, гніюскай рэчы як палітыка,

ўрадліваю глебу. Няхай сабе яго наступнік, Багушэвіч, не цалкам згодзіцца з такой сябай, падакарае за неакрэслены дакладна нацыянальны ідэал, але, што ні кажы, Дунін-Марцінкевіч адзін з першых не толькі ўчуў патаемныя размовы віленскіх прафесараў пра адраджэнне краю, не толькі своечасова заўважыў спробы падаць голас паэтаў-самавукаў альбо тых, хто прысвяціў сябе іншай культуры, але час ад часу не мог не заўважаць беларускага слова. Дунін-Марцінкевіч адзін з першых усё гэта ўзбудзіў, узвысіў да значнага мастацкага ўзроўню, а сам заявіў

Што да мяне, дык я лічу: пры ўсёй агульначалавечнасці Каліноўскі ўсё ж рыхтаваў «дзецюкоў» (найбольш свядомых і здаровых землякоў) да дзяржаўнага адраджэння, дзеля чаго, як у свой час папракаў Г. Кісялёў, «ідэалізаваў мінулае беларускага народа». Сёння, безумоўна, варта лепш разабрацца: ідэалізаваў ці аднаўляў гістарычную памяць, без якой не можа быць паўнацэнным кожны народ?

Каліноўскі не стаў пераможцам; яго залічылі ў стан дзяржаўных злачынцаў; царскі ўрад, зрабіўшы сваё штыком, ас-

кія нягоды ад «вышэйшай» палітыкі ўладных свету гэтага, ад развязанай імі першай сусветнай вайны, пачалі разумець: з імі ніхто не лічыцца, калі хочаш жыць паўнацэнна, трэба самім дбаць пра сябе. Якраз у гэтым разуменні — рабочая і сялянская падтрымка руху, які на пачатку стагоддзя пачыналі свядомыя студэнты і інтэлігенты. А ў гэтай падтрымцы — пэўныя канкрэтныя грамадска-палітычныя захады з канкрэтнымі мэтамі і паўнамоцтвамі.

Скліканы ў сакавіку 1917 года з'езд беларускіх дзеячаў — падзея вызначальнага характару, а ўтвораны на з'ездзе Беларускі нацыянальны камітэт — зусім не «нацыяналістычная, рэфармісцка-згодніцкая арганізацыя» (БелСЭ, т. 2, с. 243), а ў ліпені 1917 утвораная на яго аснове Беларуская рада (з кастрычніка Вялікая беларуская рада) — зусім не «арганізацыйны цэнтр беларускай нацыяналістычнай контррэвалюцыі» (там жа, с. 228), урэшце аб'яўленая БНР — зусім не «марыянэтка дзяржава, абвешчаная 25.3.1918 беларускімі бурж. нацыяналістамі з удзелам эсэраў, меншавікоў і інш. згоднікамі як бурж. рэспубліка ва ўмовах акупацыі Беларусі нямецкімі войскамі» (там жа, с. 227). Больш чым відавочна: каб не ўсе гэтыя «нацыяналістычныя», «буржуазныя» захады найбольш свядомых сыноў беларускага народа, дык будзьме рэалістамі, пазней не было б і гутаркі пра Беларусь Савецкую. Хоць Ленін нямае пісаў пра нацыянальнае пытанне, хоць прызнаваў права народаў на самаазначэнне, у тым ліку і беларускага, але на справе і ён, і яго паплечнікі даваць гэтае права адмаўляліся, а то і больш — выстаўлялі за гэта ворагамі працоўнага народа. Калі і згадваліся, то толькі ў нялёгкаю часіну ды з тактычных меркаванняў. Пазнейшы час гэта засведчыў: у жорнах большавіцкага млына ператруцца і тыя, хто, скажам, утвараў БНР, і тыя, хто ў саюзе з імі выпрошваў і вырываў БССР-марыянэтку.

Да гонару, многія беларускія палітыкі і пісьменнікі своечасова, яшчэ ў снежні 1917 года пасля разгону Усебеларускага кангрэсу, а пасля на пачатку 1918 года пасля разгону Устаноўчага сходу, распазналі, што стаіць за знешне гуманістычнымі большавіцкімі лозунгамі, што стаіць за мэтамі сусветнай рэвалюцыі, якая мела на ўвазе значна большае і жудаснае за ранейшыя мэты Царства Божага. Былі б яны невідучыя, дык, канечне ж, не рашалі б свой лёс самі, спадзяваліся б на ласку ўладных свету гэтага. Абвешчаная ў сакавіку 1918 года БНР і тэлеграма германскаму кайзеру з просьбай аб прызнанні — ніякае не здрадніцтва, а змушаны рэалістычны ход. Ленін і партыя, каб павярнуць грамадскую думку ў іншы бок пасля разгону Устаноўчага сходу, каб ажыццявіць патрыятычны настрой, спажыць іх і ўтрымаць уладу, лёгка пайшлі на тое, каб уступіць з нямецкім камандаваннем у хаўрус, а пасля справакаваць яго на наступленне, ахвяраваўшы многімі (беларускімі найперш) землямі. У сітуацыі, калі цябе прадалі, няўжо вялікі грэх паклапаціцца самому пра сябе? Ці некаму можна інтрыгаваць, хаўруснічаць, а табе нельга нават уступіць ва ўзаемаадносіны? Што — марнай, гін, але будзь верны толькі большавікам? Але чаму? Хто ім даў такое найвышэйшае права? Хрыстос жа дабіваўся любові, сцверджання сваёй веры не насіллем, а перакананнем, добрымі ўчынкамі, любоўю, зусім не баючыся сваіх няўдач!

Як вядома, Берлін асцярожнічаў (з'яўляюцца публікацыі, дзе ёсць звесткі пра тайную змову з большавікамі), нічым не падтрымаў БНР. Можна, яшчэ і таму, што віленскія і мінскія беларускія палітычныя сілы не падаліся яму ў паслугачы, а прысутнасць нямецкіх войскаў намагаліся найперш выкарыстаць у інтарэсах утварэння беларускай дзяржаўнасці. За невялікім выключэннем, Еўропа, свет засталіся глухія да болю, пакут і патрэб нашага народа, аддаючы перавагу вялікай гульні, сваім асабістым інтарэсам.

Тут не можа не ўзнікнуць адно колкае пытанне: ну, добра, устаяла б БНР, развіліся б і замацаваліся сацыялістычныя ідэі не на большавіцкай платформе, не на інтэрнацыяналісцкіх настройах, а на нацыянальнай глебе. Як ведаем, апошняе паспрыяла пераўтварыць многія сацыялістычныя тэзісы ў фашызм у Італіі ды ў Германіі, а таксама, кажучы, штурхала да фашысцкасі рэжымы ў даваеннай Польшчы, нават Літве і Латвіі. Дык ці быў магчымы беларускі фашызм, дыктатура, скажам, Луцкевічаў?

Нялёгка адказаць за італьянцаў і немцаў, але мы, здаецца, ніколі не апраўдаем «нацыянальны сацыялізм» Мусаліні і Гітлера; пра санацыю Пінсудскага можам гаварыць інакш, разумеючы яго і заадно

(Працяг на стар. 12).

ЧАС І МЫ

ШТО І ЯК ДАЛЕЙ?

Палітыка-літаратурны роздум

Генрых ДАЛІДОВІЧ

немагчыма. Калі ты нібы не займаешся ніякай палітыкай, дык ты праводзіш пэўную палітыку. Палітыка — слізкая сцяжына, адмысловая рэч. Яна — для мужных і сумленных, заадно і для хітрых ды прайдзісветаў; за яе бывае разуменне, павага, але выпадае і гнеў, абразы, нянавісць і смерць альбо новае жыццё пасля смерці...

Бярэ жах: якая безліч цяпер, пры новым павароце, работы нашым філосафам, гісторыкам, грамадазнаўцам, даследчыкам літаратуры і мастацтва! Колькі ўсяго трэба пераасэнсоўваць, пераацэньваць і перапісваць! Трэба варушыцца ды рупіцца! Каб выбіцца з пакрычастых завулкаў, па-новаму зірнуць на сябе і на свет, сказаць пра ўсё большую праўду, у тым ліку і горкую! Скажам, патрэбны зусім новыя гісторыя Беларусі і БелСЭ (зрэшты, ужо не БелСЭ, а энцыклапедыя Беларусі) і г. д., і г. д.

Ну, а што да нас, літаратараў і пісьменнікаў?

пра сябе не як пра любіцеля, а прафесіянала справы.

Трэба больш дбайна перагледзець многія вершы Дуніна-Марцінкевіча, а ягоную п'есу «Пінская шляхта» — найперш. У ёй наш патрыярх быў вышэй, глыбей, чым мы лічылі дасюль: ён не столькі «паказаў непазбежны крах старамоднай беларускай шляхты», колькі, на мой погляд, адлюстравалі іншае: са слоў, што ў свой час падняло, умацавала Вялікае княства Літоўскае, развіло беларушчыну, у наўмысна створаных царскім урадам умовах мусіць выраджацца і быць блазнам, нават горш — губіцелем сябе і народа. Няма ла дзясцігоддзяў мінула з таго часу, калі была напісана п'еса, але яе героі нібы жывыя і сёння, у новай рэчаіснасці: і нахабная набрыдзь тыпу Кручкова, і халуй Піскулькін, і ўвогуле неблагія гаспадары ды людзі Пратасавіцкі і Цюхай-Ліпскі з жонкамі і дзецьмі, але якія страцілі штосьці значна большае, чым іхняе прадзедаўскае шляхецтва, а ў выніку пакорліва дазваляюць сябе рабаваць і прыніжаць рознымі спрытнюгамі, хто хоча бачыць іх якраз такімі. Бясспрэчна, у п'есе закладзена больш, чым нават гаворыць сам аўтар: «Рэч адбываецца ў ваколіцы О... паміж балотаў, у глушы Пінскага павета». Мы не ведаем: адчуваў ці не адчуваў Дунін-Марцінкевіч, што непазбежна выйдзе за межы абазначанай мясцовасці, але мы сёння не можам не адзначыць, што яму ўдалося і наколькі яно, сказанае смехам праз душэўныя слёзы, мастацкае, а значыць і жывучае. Як, паўторым, і надзённае. Праўда, пры сцэнічным увасабленні п'есы рэжысёры гэта, гістарычную трагедыю «Пінскай шляхты» у тым ліку, падкрэсліваюць найменш, узбуйняючы іншае — яе непаўнацэннасць і нікчэмнасць.

Жыццёвы і мастацкі вопыт Дуніна-Марцінкевіча дазволіў Багушэвічу больш абвострана адчуць лёс беларускай гісторыі, народа, ясна і перакананей замацоўваць у свядомасці людзі, браточкі, мы — не абы-хто і не абы-што, не нейкія тутэйшыя альбо чыесцы адросткі, мы такія ж, як і іншыя добрыя людзі, мы — Беларусь, беларусы! Мы павінны не толькі ведаць, хто мы, але і развіваць усё сваё лепшае! Бясспрэчна, Багушэвіч выводзіў на шырэйшы абсягі, па-за фальваркі і правіцыю, убацьку вялікую патэтычную сілу ў народзе, даў яму большае слова; Каліноўскі вылучыў ужо калі не пэўную праграму дзяржаўнага самаазначэння, дык пэўныя праграмныя тэзісы палітычнага пераўтварэння ўжо не шляхам «тихого сетования» (Пушкін), а праз зброю і рэвалюцыйныя змены. Цяжка меркаваць, што атрымаў бы тагачасны неаб'яднаны нацыянальнай ідэяй беларускі народ, каб паўстанне 1863—1864 гадоў закончылася перамогай. Ведаючы цяпер пра не вельмі вялікую цяжкім рэвалюцыянераў, нельга не задаць пытанне: а якім быў бы Каліноўскі-пераможца? Рэфарматарам і дбайным гаспадаром краю? Чырвоным дыктатарам? Альбо неўзабаве пасля перамогі загінуў бы ад яду ці нажа сваіх жа паплечнікаў альбо польскіх сапернікаў, якім мог быць не зусім зручны?

Мы яшчэ многага не ведаем пра тых «белых» і «чырных» (да слова, цікавую версію некалькі гадоў назад вылучыў Э. Скобелеў у апублікаванай у «Нёмане» драматычнай пазме пра Каліноўскага. Як я зразумеў, аўтар лічыць таго найперш як грамадзяніна свету, які адносіўся да народа досыць зняважліва).

татня даручыў закончыць чыноўнікам і папам. Але парадокс: чым больш шалёна і бязлітасна набрыддзіў і мясцовымі халудамі знічалася беларушчына, чым бліжэй было відаць магільнае ўціхаміраванне краю, тым мацней афармлялася беларуская ідэя, а Каліноўскі не толькі паўставаў з клятага незабыцця, але і становіўся нацыянальным героем. З часам — усё больш і мацней. Зусім невыпадкова, што да самага апошняга часу нашы чыноўнікі і іх паслугачы абачліва дзіравалі ўплыў Каліноўскага, не давалі ў поўным аб'ёме азнаёміцца з «Мужыцкай праўдай» і «Письмамі з-пад шыбеніцы», выхоўвалі на іншым, на сваім, часамі фальшывым і антынародным.

Сёння ўсё больш і больш у новым абліччы паўстаюць перад намі і тыя, пра якіх мы яшчэ нядаўна калі і чулі, дык як пра нашых заклятых ворагаў. Скажам, пра братаў Луцкевічаў. Між тым яны адны з першых на самым пачатку гэтага стагоддзя падхапілі эстафету Каліноўскага, але выбралі свой шлях барацьбы — пачалі шукаць, аб'ядноўваць свядомыя беларускія сілы, каб разам выпрацаваць ідэю, праграму для беларускага народа, заснаваную на сацыялістычнай і нацыянальнай платформах. Калі б не Луцкевічы, бадай, не было б «Нашай Нівы», а без яе цяжка ўявіць вялікую асветніцкую работу, ажыццелены адраджэнскі рух, нацыянальную свядомасць, урэшце без яе няпроста ўявіць Купалу, Коласа, Багдановіча, Гарэцкага — тых, хто ўжо не толькі прадоўжыў беларускую літаратуру, але лепшымі творамі наблізіў яе да сусветных узораў.

Усе яны, нашы папярэднікі, пісьменнікі і палітыкі, у меру сваіх сіл спрыялі падтрымаць моц самадзяржаўя, гмах Расійскай імперыі і набліжаць рэвалюцыі. Што да іх, рэвалюцый, дык, здаецца, імі больш летуценілі «чыстыя» палітыкі, што да пісьменнікаў, дык яны не столькі мроілі пра іх (той жа Купала не столькі клікаў «пусты сильнее грянет буря!», колькі клікаў «людымі звацца» і рыхтавацца ісці на «Вялікі Сход», каб там, як мы цяпер кажам, шляхам перамоў і згоды выказаць свой боль, атрымаць разуменне ды падтрымку і мірна заняць свой «пацэсны пасады між народамі»). Што да кастрычніцкага перавароту і разгону Устаноўчага сходу, дык з гэтым не згадзіліся многія і з палітычнага лагера, убацькушы, што з усіх антысамадзяржаўных сіл адштурхоўвае локцамі ды зброяй, пракладаючы сабе дарогу, найбольш ваяўнічае крыло.

Яшчэ раз пра рэвалюцыі

Падабаецца нам гэта ці не, але яны, расійскія рэвалюцыі, адбыліся. Прычын і ўмоў для іх было шмат. Пра гэта нямаю ўжо напісана, нямаю яшчэ трэба напісаць па-новаму. У тым ліку і пра славыты «обличительный характер» рускай літаратуры XIX стагоддзя, які дасюль лічыўся перадавым і дэмакратычным (калі нават Талстой і Дастаеўскі не выкрывалі, а перасцерагалі, заклікалі не да разбурэння традыцыйных каштоўнасцей, за што і пры жыцці, і пасля іхняй смерці, мякка кажучы, іх не ўсе разумелі і падтрымлівалі).

Рэвалюцыі абудзілі Беларусь. Ужо не толькі жменька «гарачых галоў», але і шырокія слаі насельнікаў, церпячы вялі-

Ад Дуніна-Марцінкевіча...

Ці палітыкавалі нашы пачынальнікі? Без ніякага сумнення: мелі свае ідэалы, вялі сваю лінію. Праўда, многія з нас яшчэ і цяпер глядзяць туды, у мінулае — да слова, на з'яву Дуніна-Марцінкевіча — не здаровымі вачыма, а праз цёмныя акуляры абзэдаршчыны. Гэтыя акуляры дазваляюць убачыць з'яву альбо сілуэт, але змушаюць глядзець на ўсё зусім не пры натуральным святле. Нават у размове з настаўнікамі беларускай мовы і літаратуры пачуць стэрэатып: той жа наш прабацька Дунін-Марцінкевіч — «панок», «дробнабуржуазны» дзеяч і пісьменнік, які гэтага і гэтага «не бачыў», «не мог альбо не хацеў бачыць» — адпаведна, згодна абзэдаршчыне, не змог ці не жадаў «набліжаць» самую перадавую за ўвесь час чалавецтва большавіцкую ідэю...

Мы не можам добра ведаць, што і як думаў Дунін-Марцінкевіч пра тагачасныя і будучыя палітычныя варункі; ён нібыта быў далекаваты ад іх, што, безумоўна, тады былі розныя: у велікарускім і дзяржаўным асяроддзі — адны, у польскім памешчыцкім альбо спаланізаваным — крыху іншыя, а сярод «тутэйшай» шматмільённай грамады — свае. Мабыць, на пачатку ён быў з сябрамі па няволі, падзяляў тыя ідэалы, якія пецціла на той час змардаванае, але гордае і вольналюбівое польскае сэрца. Але пасля ён, не дэкларуючы палітычных поглядаў, нібы праскокваючы паміж пільных адно да аднаго русіфікатарскага афіцыёзу і польскай апазіцыі, не гучна, але чутна падаў голас ад народнай большасці, дзе ён быў паўпан і паўселянін. І гэты яго голас ужо сучаснікамі пачуўся як голас сур'ёзны, з перспектывай. Дэмакратычныя сілы падтрымалі гэтыя паўнамоцныя захады, шавіністычныя ашчэрыліся супраць — за «месніцтва», за «інтрыгі», а на самай справе за пільнае асэнсаванне рэчаіснасці, за павагу да селяніна, які ад «хлопа» альбо «чэрні» ўзвышаўся да чалавека, які патрабаваў зусім іншых адносін. І, канечне ж, антыбеларускія сілы не маглі спрыяць Дуніну-Марцінкевічу ў тым, каб ён «мужыцкае» слова падымаў да «панскага».

Ды пасеенае Дуніным-Марцінкевічам трапіла не толькі на пясочак, але і на

ПАСТАВІМЯ ДА ВОПЫТУ КРЫТЫЧНА

Штуршком для завочнага «круглага стала» сталі артыкулы Алега Лойкі і аўтара, які падпісаўся імем Юрка Лявончык, у нумары за 20 сакавіка г. г. Хаця гаворка пра сучаснае літаратуразнаўства ў любым выпадку была б своечасовай: вельмі ж прыкметны ўплыў інерцыі на ўсім, што выходзіць з-пад пяра нашых даследчыкаў літаратуры.

Сімптаматычна і тое, што на запрашэнне аддзела крытыкі і бібліяграфіі адгукнуліся ў пераважнай большасці маладыя літаратуразнаўцы і крытыкі. З нашага боку таксама быў намер ахапіць філалагіч-

ныя кафедры не толькі сталічных інстытутаў, але і абласных цэнтраў, ды ён не спраўдзіўся: актыўнасць праявілі адно навукоўцы з Гомельскай ды Брэсцкай абласцей.

А звярнуліся мы да нашых аўтараў з наступнымі пытаннямі:

Якімі бачыцца вам стан і перспектывы развіцця сучаснай літаратуразнаўчай навукі? Што вас не задавальняе ў ёй сёння, якія з набыткаў варта было б захоўваць і памнажаць?

Заканчэнне «круглага стала» чытайце ў наступным нумары.

Ніна АКСЕНЧЫК

НАМ ЁСЦЬ ШТО СКАЗАЦЬ СВЕТУ

Нарэшце вызваленне нашай свядомасці ад камуністычнага дурману і звязанае з гэтым нацыянальнае адраджэнне дае нам гістарычны шанец глянуць на сябе ў люстэрка агульначалавечых ідэалаў і з іх вышынні аб'ектыўна ацаніць стан нашай літаратуры. Аднак, каб перспектывы літаратуразнаўства былі абнадзейваючымі, мала пераадолець тыя перашкоды, пра якія занепакоена піша А. Лойка, — найперш нам трэба адстаць свой суверэнiтэт. Пагэтану духоўныя высілкі інтэлігентны павінны быць накіраваны на справу незалежнасці рэспублікі, на актыўны ўдзел у палітычным, культурным жыцці, у ажыццяўленні Закона аб мовах і г. д. Як будзе ісці справа адраджэння — такім будзе і плён духоўнай культуры. Не трэба самазапакаення. Нам яшчэ рана прылічыць сябе да цывілізаваных краін, бо калі не зберажом Беларусь, мову — для каго будучы нашы навуковыя разважання? Хіба што як дадатак да антычнай культуры.

Абнаўляючы літаратуразнаўства ў сучасных варунках адраджэнскага руху, варта ачысціцца ад дагматызму мыслення, бо трэба прызнацца, што мы яшчэ глядзім на свет праз чырвонае шкло, і той «маленькі чалавек», чалавек савецкі, яшчэ доўга будзе сядзець у кожным з нас, аж пакуль мы не ўсвядомім значнасць чалавечай існасці, сваёй унутранай свабоды. Пагэтану я занепакоена гляджу на магчымасць пустацветных спрачак, што могуць распаццацца пры разглядзе такіх літаратуразнаўчых праблем, як вобраз станоўчага героя, класавасць, партыйнасць, метада сацыялістычнага рэалізму, тыпізацыя і г. д. Даследчыцкая энергія павінна быць накіравана не на выяўленне нашых ідэйных пазіцый, а на распрацоўку новай метадалогіі і тэорыі — а гэта адна з самых адказных задач. Сувесная літаратуразнаўчыя школы абяпіраюцца на шматлікія філасофскія, эстэтычныя вучэнні, пачынаючы з антычнасці да сучасных, — ідэалістычнай філасофіі, тыпалогіі і структур, тэорыі Варынгера, Шапенгаўэра, Яспера, псіхааналітызм Фрэйда, фанаменалагічную тэорыю і г. д. Развіццё нашага літаратуразнаўства будзе залежаць ад дасягненняў нацыянальнай філасофіі, эстэтыкі і неэклектычнага, а творчага засваення сувесных літаратуразнаўчых школ. У сілу гістарычных прычын нашаму літаратуразнаўству зноў выпала доля ісці наперадзе філасофіі. Па сённяшні дзень наша навука абяпіраецца пакуль што на адзінае вучэнне — марксізм-ленінізм. І адпаведна карыстаецца метадам вульгарнага сацыялагізму. Наколькі энергічна пойдзе ў нас працэс вызвалення навукі з кіпцюроў дадзенай метадалогіі, настолькі хутчэй мы зможам далучыцца да агульначалавечых гуманістычных ідэалаў, якія ў мастацтве ўвасабляюцца ў ідэале эстэтычным. Даследуючы эстэтычныя ідэалы ў беларускім мастацтве, літаратуразнаўства будзе мець справу з феноменальнай з'явай: як у літаратуры праяўлялася нацыянальная мастацкая свядомасць, што складалася стагоддзямі, і як адбывалася яе дэфармацыя пад уплывам ідэалагічных устаноў у метада сацыялізму. Нам трэба вярнуць эстэтычныя крытэрыі ацэнкі мастацкага твора: гарманічнае спалучэнне ў ім агульначалавечай гуманістычнай значнасці і высокую мастацкасць — гэта пральце святло на прычыны пэўнай бязлікасці савецкай беларускай літаратуры: за ідэйным пафасам,

трафарэтнымі героямі губляўся рэальны жывы чалавек з яго духоўным быццём, знікаў чалавечазнаўчы сэнс літаратуры. Нежыццёвасць ідэалогіі вяла да ілюстрацыйнасці, абстракцыянізму твораў, закасцяпеннасці мастацкай формы. Станоўчы герой — кананізаваная ідэя культу гарманічна развітой асобы — па сутнасці была тым, што яшчэ старажытныя грэкі называлі маралістычнай калакагатыяй, а цяпер выглядае як гіперрэалізм. Сёння відавочны і прагматызм, канструктыўнасць такой літаратуры — як праяўленне двайной маралі асноватворчасці мастака. І ў беларускай савецкай літаратуры мы маем адметную эстэтычную праяву сувеснай масавай культуры — савецкі кіч. У сувязі з гэтым літаратуразнаўчыя зацікаўленасць уяўляе псіхалагічны аспект творчага працэсу ва ўмовах таталітарызму, пры гэтым важна выкарыстаць вопыт сувесных распрацовак праблемы, пачынаючы ад тлумачэння Платонам прароцтва паэта ў момант творчасці і асучасненых тэорыі інтуітыўнасці, на што ў нас было ўзведзена табу. Падаўленне волі, свабоды мастака, нават такіх нацыянальных геніяў, як Купала, Колас, прыводзіла да заняпаду мастацкай свядомасці нацыі. А такая свядомасць генетычна ўбірае ў сябе эстэтычны вопыт многіх пакаленняў, пра што сведчыць і наша літаратура, якая за час панавання бальшавіцкага рэжыму не страціла поўнасцю сваё нацыянальнае аблічча. І дзякуючы гэтаму сёння мы не бязродныя, нам ёсць што сказаць свету.

Мы маем высокі інтэлектуальны патэнцыял (Мальдзіс, Калеснік, Адамовіч, Рагуля, Каваленка, Мушынскі, Лойка і інш.). Нашай крытыкай ужо сказана многа слухнага ў галіне тэорыі паскоранага развіцця літаратуры, гістарызму, духоўных маштабаў прозы, спецыфікі лірыкі. Аднак наша крытыка яшчэ хваляе на правінцыялізм, як і мастацкай літаратуры, трэба пазбавіцца сіндрому як бы непаўнацэннасці, сярмяжнасці. Побач з тымі задачамі, якія вылучалі А. Лойка і Ю. Лявончык, нам трэба не баяцца ствараць уласныя літаратуразнаўчыя школы, не азіраючыся на Расію. Пры аналізе дакастрычніцкай пазіцыі крытыка па-ранейшаму застаецца ў палоне матэрыялістычнай эстэтыкі Чарнышэўскага, ігнаруючы тыпалагічную блізкасць нашых паэтаў-дэмакратаў і такіх паэтаў-рэвалюцыянераў, як Гейнэ, Веерт, Фрэйміграт і інш. У канцэптуальным плане крытыка падганяе беларускую рэвалюцыйную дэмакратыю пад ідэй бальшавіцкага перавароту. Мала даследаваны ён асаблівасці дэкадэнцтва ў паззіі пасля 1905 года, сярэдзіны 20-х і ў паззіі і прозе 70—80-х гадоў. Цікава прасачыць праяўленне рысаў імажынізму, акмеізму ў стыльвай палітры паэтаў 20-х гадоў (Кляшторны, Жылка, Маракіў) і ў сучаснай паззіі і прозе (Янішчыц, Барадулін, Дранько-Майсюк, Казько), рысаў імпрэсіянізму ў стылі Зарэцкага, Лынькова, Брыля, сімвалізму ў прозе Быкава, Казько і іншых. Тут даследчыкаў чакаюць цікавыя тыпалагічныя адкрыцці, выхад да філасофіі суб'ектыўнага ідэалізму, эстэтыкі мадэрнізму. Аднак трэба засцерагацца ад спякусы падагнаць літаратуру пад пэўныя эстэтычныя прынтцыпы і метады, каб не збіцца на эклектыку і сафізм, не згубіць у сувесным акіяне літаратуры бурштынавыя кроплі нацыянальнай адметнасці. Г. Мазыр.

Іван АФАНАСЬЕУ

ЭСТЭТЫКА «ЖЫЦЦЯ НААДВАРОТ»

Загадкавая, таямнічая істота — чалавек... Сядзіць сабе ў прыцемку саркафага і разважае пра тэарэтычнае літара-

туразнаўства. І самае цікавае, робіць менавіта тое, што і трэба рабіць, калі адлічваеш час на чэрныльскім гадзін-

ніку. Нябыт таксама мае сваю эстэтыку, якая аднойчы нечакана ўразіла Ю. Каракіна пасля шматгадовай размовы з бессмяротным Ф. Дастаеўскім: быццё ж і пачынаецца тады, калі яму пагражае нябыт. Пачынаецца ўсё: і само жыццё, і яго выратаванне — культура. Адзіны шанец пераадолення смерці для тых, хто абавязаны наведваць гэты свет і пасля нашага жыцця. Мабыць, таму і я гатовы атэставаць сябе ў наспелай дыскусіі пра лёс, шляхі беларускага літаратуразнаўства як чэрныльскай правінцыялы. Дарэчы, без асаблівага хвалявання, бо хто наважыцца зараз назваць правінцыяй Чэрныльск?

Пра стан і перспектывы сённяшняга літаратуразнаўства можна разважаць бясконца. Мне хацелася б засяродзіцца на тым, што вызначае (і будзе вызначаць) агульную перадумову гэтай навукі ў новай Беларусі. Высокая тэорыя — гэта зайздросна, гэта неабходна, але як адказаць на такое вольнае пытанне, якое не так даўно давалася пацучу ад аднаго ўдумлівага чалавека: Чэрныльск як тэма мастацтва, літаратуры, увогуле культуры ніколі не будзе рэалізавана, бо самі чэрныльскія сталіліся ад сапраўдных бяды, а суседзі блізкага і далёкага чэрныльскага замежжа проста не разумеюць нас так, як разумеем сябе мы, жыўчы менавіта тут. Узважце: не будзе рэалізавана тое, што для нас ужо стала нацыянальным лёсам, які паяднаў непарушнай паязю і шмат у чым вырашальнае для беларусаў ваеннае мінулае, і грунтоўнасць іх адвечнага сялянскага побыту. Інакш кажучы — усё, што выдатна ўвасабілася ў беларускай літаратуры і што мы, так бы мовіць, павінны тэарэтычна асэнсаваць. Хіба не прыхаванае пацучу гэтай пагрозы вымушае нашых выдаўцоў і навукоўцаў досыць скептычна ставіцца да чэрныльскай плыні: маўляў, пакуль няма пра што па-сапраўднаму гаварыць. А ці будзе заўтра?

Мне здаецца, карысна было б задумацца над вельмі паказальным фактам. Першыя буйныя мастацкія творы (не публіцыстычныя, не дакументальныя), у якіх адбіўся чэрныльскі светапогляд, — «Апошняя пастараль» А. Адамовіча і «Уцякач» Э. Скобелева — былі напісаны ў жанрах, што пэўным чынам сімвалізуюць завяршэнне нейкага цыкла ў развіцці сталай літаратуры (антыўтопія ў першым выпадку, асветніцка-маралізатарскі раман — у другім, звычайна звязаны з адыходам цэлай еўрапейскай эпохі). Літаратура, адухоўленая «жыццём наадварот». Яна пакуль трымаецца клопатам адзінак, асоб, але ці забяспе-

чана ўсім ладам нашага самаадчування — і мастацкага, і навуковага? Што здарыцца, калі заканамернасць гэтага існавання «наадварот» пацвердзіцца і канец стане пачаткам (зрэшты, у абсалютнай адпаведнасці з самім Чэрныльскем)? У лепшым выніку народзіцца невядомы яшчэ варыянт «мастацтва для мастацтва», і турботаю эліты будзе не эстэтычная гульня ці самакаштоўнасць прыгожага пісьменства менавіта як прыгожага, а беларускі боль. Аднак з гэтай прычыны мы як нацыя, што імкнецца да свайго ўсведамлення, не перастаем існаваць у нябачным трагічным вымярэнні. Можна, гэта і акрэсліць тэарэтычны прыярытэт беларускага літаратуразнаўства? Ва ўсялякім разе, пачынаць трэба ўжо сёння, нягледзячы на тыя цяжкасці, перашкоды, якія будуць замінаць нашаму паскоранаму вучнёўству ў заходніх калег. Прынамсі, палітычная крытыка (з пераліку шаноўнага А. Лойкі) магчыма тады, калі ёсць сама палітыка, а не нашыя экспромты і хістанні. Таксама і асаблівасці фарматворчасці зацікаваць пры ўмове ўсталяванай сутнасці больш надзейнага грунту пад нагамі літаратуразнаўцаў. Заўважце: росквіт высокай літаратурнай навукі непасрэдна залежыць ад стабільнасці грамадства, пэўнасці нацыянальнага і дзяржаўнага твару. Нам жа наканавана прайсці да тэорыі эксперыментальным шляхам і ў непазбежным спалучэнні-сутыкненні тэорыі і практыкі ізноў адчуць чэрныльскі ўціск.

На доволі забытых пуцявінах сучаснага нацыянальнага адраджэння (ці не таму, што яно адразу было заручана з палітычнай злобай моманту — гісторыя не пакінула альтэрнатывы) літаратура з'яўляецца найважнейшым фактарам нацыянальнай свядомасці, бо захоўвае для нас магчымасць дыялога і, калі хочаце, новага перажывання літаратуры ў тэарэтычнай, навуковай свядомасці. Надзвычай плённымі ўяўляюцца спробы новага працятання класікі. Яны не толькі хутка высветляць жудасную наканаванасць Чэрныльска ў пакутлівым Беларускім Шляху, але і нададуць навуцы аб літаратуры тую змястоўнасць, якая не бядней за існаванне на сумежжы іншых навук (слухная парада Ю. Лявончыка). Нацыянальны светапогляд, выпрабаваны дзейснай сучаснасцю, кансалідуе на першым, літаратуразнаўчым, узроўні беларусістыку. А хіба не ўсебаковым вывучэнню беларуса спрыяць і пажаданае сумежжа дысцыплін? Г. Гомель.

Алесь БЕЛЬСКИ

КЛАПАЦІЦА ПРА МАЛАДУЮ РУНЬ

Беларуская літаратуразнаўства, бяспрэчна, доўгія гады было дагматычнае, кан'юнктурынае, уніфікаванае. Панаванне вульгарнай тэорыі сацыялістычнага рэалізму, адзінай камуністычнай ідэалогіі прывяло нашу навуку пра літаратуру да адлучэння ад магістральных шляхоў развіцця еўрапейскага і сувеснага літаратуразнаўства. Не быць устурбаваным станам і лёсам нацыянальнай літаратуразнаўчай навукі — значыць працягваць таптацца на месцы, асуджаць яе на далейшы інфанталізм і правінцыялізм.

Безумоўна, мы не павінны адкідаць той станоўчы вопыт, які назапасіла наша літаратуразнаўства ў савецкі час. Праўда, ад многіх даследаванняў у выніку крытычнага перагляду, пераацэнкі застаецца невялікі канспект тэзісаў, бланкот ці нават старонкі і радкі рацыянальных думак, высноў, назіранняў. Аднак не будзем забываць, што ў мінулым мы маем працы, якія вылучаюцца значным навуковым узроўнем даследавання, з імі, як кажучы, не сорамна і на людзі выйсці, каб паказаць, чаго мы вартыя. У галіне тэорыі літаратуры — гэта працы І. Ралько, В. Рагойшы, М. Грынчыка, В. Жураўлёва, І. Шпакоўскага. А хіба на

навуковую канцэптуальнасць, уласную філасофію мы абдзелены? Паўнаважжае слова пакінулі пасля сябе ў 20-я гады такія ўдумлівыя даследчыкі, як І. Замоцін, Я. Барычэўскі, А. Вазнясенскі, У. Дзяржынскі і інш. Няўжо не павінны асвятляць нам шлях эстэтычныя арыенцыры і далягляды Р. Бярозкіна і В. Бельчыка? Трывалы навуковы грунт, эстэтычную і тэарэтычную вышыню аналізу маюць асобныя даследаванні С. Аляксандравіча, А. Адамовіча, В. Каваленкі, М. Тычыны, М. Мушынскага, Д. Бугаёва, А. Лойкі, А. Мальдзіса, У. Конана, маладзейшых навукоўцаў, сярод якіх хацелася б згадаць хаця б імя заўчасна памерлай Т. Чабан.

Але ж наша літаратуразнаўства непараўнальна больш страціла, чым набыло, у цэлым яго эвалюцыянавала ў адным кірунку, як правіла, да аднастайнасці поглядаў, падыходаў, крытэрыяў. Гісторыя літаратуры стваралася паводле нарматываў, догмаў, схемаў, ад якіх мы не можам пазбавіцца і па сённяшні дзень. Як не стае нам аб'ектыўнай праўдзівай ацэнкі мінулага літаратуры, літаратурнага працэсу, творчасці пісьменнікаў, у тым ліку і народных. Ці асэнсавалі мы,

скажам, як належыць феномен Броўкі савецкага часу? А Купала і Колас? Напэўна, трэба казаць, што таталітарная сістэма ўгатавала ім як творцам пакутны крыж, бо ўсім сваім духам, мастацкімі здзяйсненнямі і вытокамі яны засталіся ў дарэвалюцыйнай адраджэнскай пары. Жыццё, творчасць Купалы і Коласа савецкага часу можна паяднаць злучнікам «і», але, як нам думаецца, варта зірнуць на іхні шлях гэтага перыяду ў яго індывідуальным змесце. Як павінны мы бачыць агульнае і адрознае ў лёсах Ц. Гартнага, Я. Пушчы, У. Дубоўкі, К. Чорнага, М. Зарэцкага і інш. Так, няма неабходнасці асуджаць нашых народных і ненародных, але імкнучца зразумець, разабрацца ў тагачаснай складанай гісторыі жыцця грамадства і літаратуры патрэбна, каб расставіць пэўныя акцэнтны. Бо сярод пісьменнікаў у 30-я ды і пазнейшыя часы былі і ахвяры, і служкі (няхай нават і не сядома), і заложнікі сістэмы, і тыя, хто не скарыўся ёй. А як быць з канфармізмам, кан'юктурай? Пытанні можна доўжыць. Таму бягучы, надзённы клопат літаратуразнаўства — паболей дыскусій, спрэчак, меркаванняў, пошукаў, у якіх народзіцца ісціна.

Што ўяўляецца самым актуальным, дык гэта распрацоўка тэорыі, метадалогіі літаратуразнаўчага даследавання. Праца ў гэтым кірунку ў нас амаль няма. Не абысціся тут, вядома, без «чужога» вопыту — дасягненняў замежнага літаратуразнаўства. Шлях шматстайнага, рознакірункавага развіцця літаратуразнаўства таксама патрэбны як хлеб, як вада. Усё вартае, прыдатнае неабходна браць, засвойваць нашай навуцы, не забываючы на прымат нацыянальнага. Інакш — ёсць небяспека літаратуразнаўчай міфалогіі. Ды і некаторыя навукова-тэарэтычныя канцэпцыі, падыходы, спосабы даследавання можна ўвасобіць, відаць, пры дастатковай шматграннасці развіцця самога мастацтва слова, яго фармальна-стыльовых дасягненняў. Савецкая літаратура, як і савецкае літаратуразнаўства, нарадзілі шмат аморфнага, штучнага, неспраўднага. Але найперш класічны падмурак літаратуры, багацце і ўзровень яе мастацкасці — зарука таго, што ўзвышаць і ўгрунтоўваць тэорыю ёсць на чым.

Нацыянальнае літаратуразнаўства павінна таксама шырока і глыбока інтэгравацца ў іншыя навукі, найперш тыя,

якія звязаны літаратурай як аб'ектам пазнання і даследавання: псіхалогія, сацыялогія, эстэтыка, псіхалінгвістыка і інш. Неабходна скарыстоўваць і дасягненні дакладных навук, найперш — некаторыя метады і прыёмы, звязаныя з ЭВМ. Наспеў час узяцца за працу па стварэнні калектыўных, комплексных даследаванняў, да якіх далучыліся б навукоўцы розных спецыяльнасцяў. Матэрыял для такіх супольных інтарэсаў ёсць — гэта фальклор, творчасць нашых класікаў, з сучасных пісьменнікаў — У. Караткевіча, А. Разанава... Гэткі накірунак, як думаецца, будзе ўзбагачаць філалагічны інструментарый, навуковы актыў нашай навуцы.

Асабіста мне думаецца, што інтэнсіўны шлях развіцця, удасканалення і інтэграцыі немажлівы без кансалідацыі сілаў. Школы, групы літаратуразнаўцаў, на чале якіх стануць вопытныя, арыгінальныя даследчыкі, змогуць стварыць мазгавыя цэнтры сённяшняй і заўтрашняй навуцы. Новы ўзровень, паскаральны працэс развіцця не спраўдзяцца без цесных узаемаадносін «настаўнік — вучань», без стаўкі на творчую перспектыву моладз, індывідуальнасць, асобу даследчыка. Хочацца верыць, што «паўтарыцельны курс» супольна, разам мы зможам прайсці хутка; і не проста пасля канстатаваць, што ў нас ёсць і першае, і другое, і трэцяе, а выйсці на новыя навуковыя межы, уключыцца ў сілавое поле сусветнай літаратуразнаўчай навуцы і эстэтыкі. Задача — надзённая, маштабная і, мусіць, разлічана не на адно пакаленне даследчыкаў. Але спадзяванні трэба ўскладаць ужо на сённяшніх маладых, іх энергію і інтэлект, на тое, што выбраныя імі тэарэтыка-навуковыя, эстэтычныя імператывы будуць узбагачаць і ўзвышаць статус нацыянальнага літаратуразнаўства. Навуковыя малады патэнцыял як быццам у нас ёсць, пра што сведчаць цікавыя працы другой паловы 80-х — пачатку 90-х гг. Л. Корань, Г. Граневіча, А. Бяляцкага, І. Афанасьева, П. Васючэнка, А. Мельнікава, С. Кавалёва, В. Таранеўскага, М. Хаўстовіча, Ю. Гарбінскага, М. Баранюскай, кагорты аспірантаў нашых навуковых устаноў і інш. Паспрыяе гэтаму, думаецца, і падрыхтоўка ў сценах ВДУ магістраў, а гэта — дзесяткі маладых даследчыкаў, сярод якіх акажуцца, будзем спадзявацца, лепшыя з лепшых.

г. Мінск.

Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ

НЕКАЛЬКІ БЯГУЧЫХ ДУМАК

Стан развіцця сучаснай беларускай літаратуразнаўчай навуцы не задавальняе з той прычыны, што яна пакуць штоб не стала ўпоравень з тымі нацыянальнымі задачамі, якія вырашае Беларусь у сваім імкненні да рэальнай незалежнасці і самастойнасці. У нас мала новых прац абагульняючага характару па гісторыі і тэорыі роднай літаратуры, яе нацыянальнай своеасабліваасці, не хапае акадэмічных выданняў класікаў ды і сама метадалогія, трэба сказаць, у заняпадзе. На гэта ў многім спрыяла наракаюць у сваіх лімаўскіх артыкулах Алега Лойка і прыпрэжаны да яго невядомы аўтар, які падпісаў сваё выступленне псеўданімам Юрка Лявончык. Спецыяльна гаварыць пра артыкул Ю. Лявончыка «Правінцыя» не буду, паколькі гэта фактычна ананімнае выступленне. Зазначу толькі, што ацэннае паняцце «правінцыя» дрэнна стасуецца да размовы пра з'явы духоўнага парадку. Папракаючы каго-небудзь у правінцыялізме, можаш, чаго добрага, і сам на гэтым пакаўзнуцца — што і адбылося, мне здаецца, з Ю. Лявончыкам.

Артыкул А. Лойкі «З настальгіяй па тэорыі» — сур'ёзны. У ім з цалкам зразуметай заклапочанасцю ставіцца пытанне пра неабходнасць канцэптуальнага пераасэнсавання беларускай літаратуры XX ст.

Згодзен! Дадам толькі, што, як на маю думку, у гэтым маюць немалую патрэбу і ўсе папярэднія перыяды яе гісторыі, на асяяленне якіх не самым лепшым чынам паўплывала тая крытыкуемая А. Лойкам залішне і аднабакова палітызаваная метадалогічная канцэпцыя, якую спавядала і якую дыхала ўсё савецкае літаратуразнаўства (ды каб толькі адно літаратуразнаўства!). Нам замінала філасофска-метадалогічная недастатковасць, няўвага да эстэтычнага пачатку, спрашчэнне, электыка, выпукленне класавас-

ці, псеўданавуковасць. Сёння, здаецца, гэта прызнаецца калі не ўсімі, дык амаль усімі, за рэдкім выключэннем. Ад гэтых недахопаў трэба як найхутчэй вызваляцца.

Асабліва ўважліва прачытаў я тую частку яго артыкула, дзе гаворка заходзіць пра недахопы і ўпущэнне купалазнаўства і коласазнаўства. Справа ў тым, што я пішу раздзел пра Янку Купалу для «Гісторыі беларускай літаратуры XX ст.», работа над якой актыўна вядзецца ў Інстытуце літаратуры імя Я. Купалы, і вельмі рады быў сустрэць у аўтара думкі, якія таксама падзяляю. Шаноўны прафесар, ветэран айчыннага літаратуразнаўства, як гэта і трэба было ад яго чакаць, выступае за шырокі і аналітычны падыход да спадчыны Я. Купалы, Я. Коласа і іншых беларускіх пісьменнікаў XX ст. Аднак, на жаль, памеры артыкула не дазволілі, відаць, як след разгарнуць магчымасці, і ён абмежаваўся па сутнасці сацыяльна-рэвалюцыйна-нарматывым аспектам іх творчасці, паставіўшы ў цэнтр увагі адносіны гэтых мастакоў да рэвалюцыі і сацыялістычнай явы і пайшоўшы тым самым (пры надзвычай цікавых назіраннях і вывадах) як бы ў кірунку традыцыйнага рэчышча. Што ж, у дачыненні да Купалы і Коласа — песняроў нашага нацыянальнага адраджэння і вызвалення — гэта не другарадны аспект, але, як на сённяшні погляд, яўна недастатковы і, зразумела, не вычарпальны. Наша літаратура — з усімі сваімі моцнымі і слабейшымі мясцінамі — безумоўна, больш шматгранная, багатая і разнастайная, чым той адбітак, які яна атрымала ў сучасным літаратуразнаўстве і крытыцы. Гэта я-гавару ўжо па-за сувяззю з артыкулам А. Лойкі.

Ёсць вострая патрэба зразумець гэту супольнасць, прачытаць беларускую лі-

тратуру па-новаму, пад кутом гледжання нацыянальнай і агульначалавечай праблематыкі ў іх арганічным адзінстве. Для гэтага неабходна адпаведная тэарэтыка-метадалогічная база. Дзе, адкуль іх узяць — праблематыку і метадалогію? Іх трэба выпрацаваць, а можа, нават і выпактаваць.

Гэта пытанне закранае і А. Лойка, які бачыць паратунак у тых мадэлях, метадах і спосабах даследавання (частку з іх ён пералічвае), што знаходзяцца на ўзбраенні еўрапейскага і амерыканскага літаратуразнаўства (дарэчы, большасць з іх узнікла ў Расіі). Трэба, інакш кажучы, ісці да іх на вывучку згодна з законам «паўтарыцельнага курсу», які быццам бы дзейнічае як у літаратуры, так і ў літаратуразнаўстве. «Калі мы змаглі прайсці паскорана «паўтарыцельны курс», пра які пісаў Максім Багдановіч, — разважае А. Лойка, — то няўжо мы не адолеем гэтага новага «паўтарыцельнага курсу», які нашай нацыянальнай навуцы аб літаратуры канец XX стагоддзя прыўрочыў?»

Тут не ўсё так проста, як здавалася б на першы погляд. Вядома, ёсць аб'ектывныя заканамернасці (стадыі) сусветнага мастацка-эстэтычнага развіцця — асветніцтва, сентыменталізм, рамантызм і г. д., якія ў той ці іншай ступені праявіліся і ў развіцці беларускай літаратуры, але ж яна пры гэтым нікога не паўтарала, а нараджала свае нацыянальныя школы рамантызму, рэалізму, натуралізму і інш.

Вазьміце, напрыклад, купалаўскі ра-

мантызм і рамантызм Пушкіна ці, што яшчэ далей, — Гофмана.

Дадаць трэба яшчэ і тое, што сентыменталізм, рамантызм, рэалізм, натуралізм, пра якія гаварыў М. Багдановіч, і, з другога боку, структуралізм, неапрагматызм, герменеўтыка, фемінізм і інш., — пра што гаворым мы, — з'явы хоць з аднаго агароду, але ж, думаецца, розныя, і арыентацыя на «паўтарыцельны курс» у гэтай сферы не выклікае энтузіязму.

Вядома, вопыт ёсць вопыт, ім трэба даражыць, яго можна выкарыстоўваць, але ставіцца да яго — крытычна, адным толькі перайманнем многага не дасягнеш. Варта ўсё ж такі памятаць пра сваё. Так, тая наша старая метадалогія была празмерна запалітызаваная, я б нават сказаў — рытарычна-запалітызаваная: замест таго, каб арыентаваць даследчыка на самастойнасць і ініцыятыву, яна, як правіла, прапаўвала гатовыя адказы, схемы, мадэлі, што для нас сёння непрымальна.

Аднак было там, апроч паловы, і рацыянальнае зерне: метады гістарызму, які, я лічу, можа перасцерагчы нас ад суб'ектывізму і які ні ў якім выпадку адкідаць нельга. Далей. Даследчыку паранейшаму патрэбна дасканалы інструментарый для грунтоўнага сацыялагічнага аналізу. Вядома, пры адной умове: каб ён не забываў, што мае справу з творам мастацтва. Голы сацыялагічны аналіз (а такое сустракаецца), без эстэтычнага, мала чаго варта.

г. Мінск.

Сяргей ДУБАВЕЦ

КАНЕЦ «ШКОЛЫ»

Артыкул Алега Лойкі «З настальгіяй па тэорыі» — гэта праграмы тастамент «школы» — адзінай у беларускім літаратуразнаўстве апошняй дзесяцігоддзя і адзіна магчымай, — якую сёння ўжо нічога не затрымае ў жыцці. І не была б яна адзінай, калі б усё, нават жыццё, не запавядала сабе. Але рэч у тым, што «школа» перастала быць адзіна магчымай.

Калі А. Лойка адмаўляе сацыялістычны рэалізм — гэта «школа» адмаўляе сябе. Калі А. Лойка ўшчэнт разбівае вульгарны сацыялагізм — гэта «школа» сварыцца на сваю сутнасць.

Галоўнае пытанне «школы» — ці быў Купала песняром Кастрычніка? — не ёсць пытаннем эстэтыкі, як і сама «школа» не ёсць школай уласна літаратуразнаўства. Быў ці не быў — ад гэтага Купала не пабольшала і не паменшала. Прыняў ці не прыняў Купала ідэі большавізму — гэта істотна толькі для самога большавізму і ягонага «літаратуразнаўства». Калі сітуацыя вызначала для Пэта тэмы, дык ні яна, ні яе тэмы не вызначалі Пэта.

Галоўнае пытанне «школы» выцякае з яе галоўнай задачы — цалкам вульгарна сацыялагічнай — самапраўдання ў вачах улады. Таму і галоўны метады «школы» — ганьбаванне класіка за ўласныя грахі і апраўданне класіка ва ўласных грахах. Купала ў А. Лойкі — дэмагог, але дэмагог-ахвяра. Па інерцыі ўсё звядзіцца да банальнага фізічнага выжывання любым коштам. І гэта — самая сутнасць вульгарнага сацыялагізму (з яго «мы універсітэтаў не сканчалі»), у палон якога на Беларусі не трапіў ніводзін талент, бо вытыркаўся з агульнае лініі, нават калі пісаў аб Сталіне-сейбіту.

Купала не быў ні дэмагогам, ні ахвярай. Ён быў пэтам, мова якога зведзена да рэалію найніжэйшага сацыяльнага слою. І радкі «Я мужык беларус, пан сахі і касы» трэба чытаць не літаральна, а па гучанні, прымаючы гэта як метафару нацыянальнай культуры.

«Купала і Колас не вінаватыя, што перамог сталінізм», — піша А. Лойка, а я працягваю гэтую думку, толькі ўжо не ў ідэалагічным, а ў літаратуразнаўчым кантэксце: як не былі б вінаватыя і тады, калі б ён не перамог...

Адсюль відаць, што «школа» не мае ніякага дачынення да літаратуразнаўства, а яе высновы — абсурдныя для эстэтыкі — прадывяваныя палітычнай сітуацыяй. І рэч тут не ў прыстасаванстве, а ў прыродзе «школы», у непарыўным адзінстве з адзіна магчымай лініяй, з курсам, які за-

яўлены на сёння. Дзвюх думак для «школы» быць не можа. Сёння адна, заўтра другая. Хвалячы Сталіна, лаючы Сталіна, хвалячы Хрушчова, лаючы Хрушчова, хвалячы Брэжнева, лаючы Брэжнева, «школа» застаецца абсалютна шчырай, бо асобаў у ёй замяняе курс. Толькі пры чым тут літаратура?..

На заканчэнне А. Лойка заклікае рэабілітаваць форму. Пра змест не гаворыцца нічога. Але побач з гэтым «рэабілітаваць» традыцыйна прапануецца рэпрэсіраваць — «шырспажыў» і поп-арт. Мабыць, дзеля таго, каб заўтра таксама было што рэабілітаваць. Маскультура — ці не важнейшы складнік нацыянальнае культуры. Яна можа развівацца толькі ва ўмовах нацыянальнае дзяржавы, патрабуе вялікіх сродкаў і прафесіяналаў свае справы. Сёння на Беларусі ўсяго гэтага яшчэ няма, але калі ўсё гэта з'явіцца, тады і прыйдзе час «рэабілітацыі».

Магу згадзіцца з тым, што напісаў суседні з А. Лойкам аўтар, за выключэннем аднаго. Любы з заўяленых Ю. Лявончыкам артыкулаў (якіх няма і якія патрэбныя) даў бы літаратуразнаўству болей, чым гэты. Задачы патрэбныя «школе», астатнім патрэбныя творы.

Цяпер пра літаратуразнаўства. Яно пачынаецца з літаратурнага працэсу, а літаратурны працэс — з рэцэнзій, а рэцэнзіі — з твораў. Апошнім часам жанр рэцэнзіі зусім заняпаў у беларускіх выданнях. На ім эканоміць, ім пагарджаюць, а ён сёння, магчыма, самы галоўны. Без яго разбураецца працэс.

Універсітэт — тая школа, дзе «школа» выступае без дэукосяў — за апошнія пяць гадоў не выпусціў ніводнага больш-менш заўважнага крытыка ці літаратуразнаўцу. Чым яны там усё займаюцца — невядома. Мабыць, набіраюцца адвагі, каб Купалу і Коласа назваць дэмагогамі. Вось ужо для чаго сапраўды «універсітэтаў сканчаць» не трэба.

А рэч у тым, што за ўвесь час існавання «школы» ўсё лепшае, што выходзіла з яе, выходзіла насуперак ёй. А цяпер, калі «школа» страціла сваю манополію, калі нацыянальная ідэя ўзаконеная, — няма падпольшчыкаў і «полу» таксама няма.

Канец «школы», які «знаменаваў» сваім артыкулам А. Лойка, станецца пачаткам творцаў. Адзіны (немалы) здабытак «школы» — фактаграфія. Толькі прадуманне тых фактаў нацыянальнай літаратурнай гісторыі, што сабраныя ў шматлікіх гісторыях прыватнага і агульнага характару, абячае Беларусі плённае і адмысловае літаратуразнаўства.

г. Вільня:

Язэп ПУШЧА

Язэп ПУШЧА ў ссыльцы. Шадрынск, 1931 год.

Споўнілася 90 гадоў з дня нараджэння вядомага беларускага паэта Язэпа Пушчы. Штотыднёвік змяшчае яго недрукаваныя вершы.

Суровы лёс

Суровы лёс, бывай здароў,
Ты светлых не прынёс гадзін:
І ні братоў, і ні сяброў,
Жыву у забыцці, адзін.

За што так пакараны я —
Пытаюся ў цябе, жыццё.
Скажы і ты, мая зямля,
Які віхор атрос лісцё!

І ён мяне сарваў, як ліст,
І ўжо каторы носіць год.
Віхроў я чую дзікі свіст
І паклінаю іхні род.

Дзе, сонца яснае, твой дзень!
Калі ты ў гасці прыйдзеш з ім!
Пашлі свой сонечны прамень,
Каб не было ў жыцці век зім.

Яго ў святліцу панясу,
Каб ён ніколі не пагас,
Я моцна веру у васну,
Яна не абміне наш час.

Шадрынск, 1934 год.

Сыну

Дванаццаць выбіла гадзін,
Радзіме ў песні памалюся...
Мой сын, да бацькі падыдзі,
Паслухай сказ аб Беларусі.

Не чуў ты песень родных ніў.
Не піў вады з крыніц здароўя,
І бор з табой не гаманіў
Ні разу ў добрае надвор'е.

Дзяліў са мной выгнання дні,
Пад небам ласкавым Расіі.
Мігалі водбліскі, агні
Над даляглядам родным сінім.

Запомні, бацька што гаворыць:
Цярнёвым шляхам я ішоў,
Пакінуў томік грэшных твораў,
Сагрэтых зморанай душой.

Мой скарб народу перадай,
Як толькі праясніцца даль.

1957 г. Чаадаева.

Як я цябе любіў!

Як я цябе любіў, мая Айчына!
Дзіцём піў малако з тваіх грудзей,
І ў глыбіню тваіх вачэй глядзеў,
І сёння ты стаіш перад вачыма.

Ішлі з табой у светлыя прасторы,
Спявалі песні сонечнай вясны,
Не гаслі, а ясналі нашы зоры,
Вясёлкі з сонцам ткалі паясы.

Не час свяцільнік твой, агонь святы,
Пры ім пісаў я да цябе лісты.

1934 г. Шадрынск.

На свеце боль

і смутак ёсць...

На свеце боль і смутак ёсць,
За мной снуюць між гэтых сцен,

Мяне пакінуў любы госць,
І мой прытулак апусцеў.

Я зноў застаўся сам з сабой
Зару вячэрняю вітаць,
Мой госць, тваіх дзяцей з табой
У далях зорных не відаць.

Далёка сёння з імі ты,
За ўсходамі Уральскіх гор.
Пішы, мой госць, пішы лісты
На водблісках вячэрніх зор.

Я расчытаю іх адсюль,
І расцалую ласку слоў.
Паклон табе гарачы шлю,
Хоць сонца радасці зайшло.

Гараць вачэй тваіх агні
І асвятляюць зорам дым,
Мой пацалунак ты рымі
І родным дзеткам перадай.

10 верасня 1931 г.
Шадрынск.

На этапе

Знябыўся я душой
Ад болю, ад тугі,
Як па этапе йшоў
Ад Мінска да тайгі.

Бутыркі... Каземат...
Турэмны змрочны двор.
Не бачыў я з-за крат
Ні сонца і ні зор.

Парашы млосны пах
Нутро маё трыціў.
Этапны ўспомню шлях
Не раз я ў жыцці.

Сталыпінскі вагон
Аж на Урал прывёз,
Там праз ваду, агонь
Са мной прайшоў мой лёс.

Хоць быў я малады,
А ў сэрцы пульс нямеў,
Прасіў глыток вады,
І не падалі мне.

Свярдлоўск, рака Міяс
І залаты пясок.
Успомню я і вас,
І ваш пякучы сон.

Тут я цагліны клаў
У змрочныя муры.
І вокны шкліў без шкла —
Праменьнямі зары.

Уначы сядаў за стол
І ўсё лісты пісаў,
І ўсё чакаў лістоў,
Але ніхто не слаў.

Плывец я без вясла,
Ці далпыву ў Ісець!
Трывога ўсё расла,
Пачаў туман сівець.

Расінкі нёс і трос
На стомлены сівець...
Мяне закінуў лёс
У Шадрынск на Ісець.

Паэт, пішы, твары,
Заглушыць песня боль,
Хай хвалі і вятры
Нясуць спеў у Табол!

1932 г. Шадрынск.

Іду і падаю

пад крыжам

На стол не сцелюць мне абрус,
Хоць навалніцы гром адгрохаў.
Твой крыж, Радзіма Беларусь,
Нясу я на гару Галгофу.

Крывава пот ліе цурком,
Іду і падаю пад крыжам.
Глядзяць з завешаных акон
І дзівацца, што выжыў.

У сэрцы не нашу я камень,
Хоць і шпурлялі у мяне,
Радзіму абніму рукамі
Калі навала праміне.

Дайду і крыж з плячэй зваю
І расцалую родную зямлю.

1947. Мінск.

Калі агонь жыцця згасаць збярэцца,
Ты жар яго кійком паварушы
І разгарацца вугалкі у сэрцы,
Сагрэтыя жывым цяплом душы.

Публікацыя С. Э. ПЛАШЧЫНСКАЯ.

Андрэй Федарэнка КАМАНДЗІРОўКА

небывіца

I.
У рэдакцыю прыйшло пісьмо:
«Пішуць да вас калгас «Трэці Інтэрна-
цыянал». Ці праўда што там у вас па-
чалася перабудова? І гласнасць? І што
аб'яўлен рынак? І што намі будзе кіра-
ваць амерыкан. прэзідэнт? А калі не дык
што ж тады аб'явіўся за прэзідэнт? Та-
кія пытанні на якія наш парторг т. Кадол
чамусьці не дае адказ. Механізатар На-
вадумскі».

Пад пісьмом значыўся адрас самага
далёкага ад сталіцы раёна.

Галоўны рэдактар выклікаў маладога
супрацоўніка газеты Кірэвіча, даў яму
прачытаць і сказаў:

— Нейкі вясковы разумнік... А мо студ-
дэнт які на канікулах... Ну, ясна: намёк,
што плавалі мы на вашы перабудовы —
як пахалі, так і пашам. Што слова «прэ-
зідэнт» для вясковага вуха тое ж самае,
як для амерыканскага фермера — пар-
торг Кадол... Маўляў, называй хоць гар-
шком — лягчай не робіцца. Але вам пры-
чына — не хочаце з'ездзіць у глыбінку?
Я пазваню, каб вас сустрэлі. Дарага, но-
выя людзі — можа, і напішацца штось
новенькае...

Так Кірэвіч выправіўся ў камандзіроў-
ку ў далёкую глухамань.

II.

Ехаць трэба было дванаццаць гадзін
цягніком. Гадзін праз дзесяць дарогі
галоднаму, змерзламу ў халодным ваго-
не журналісту палезлі ў галаву змрочныя
думкі. Куды ён едзе? Якія цяпер каман-
дзіроўкі? Гэта гадоў дзесяць назад до-
бра было: лазня, чарка, свежына, чысты
ложан у брыгадзіравай ці нават у стар-
шынявай хаце... «Каб замест чаркі не

надавалі ў каракі!» — думаў Кірэвіч, і
яму ўяўляліся чамусьці панурныя, галод-
ныя твары, злыя вочы... Аточваюць, ва-
ляць, вяржучы вяржучы... «Павесіць гада
мала! Заварылі ў гарадах кашу, а цяпер
сюды паўзюць!» — Б-р!

Калі правадніца аб'явіла, што прыехалі,
Кірэвіч зашывіўся ў куток і рашыў не вы-
ходзіць. «Скажу, што праспаў». Але да-
лей цягнік не йшоў. Давялося выйсці.

Па голым пустым пероне вецер пада-
наў да ног Кірэвіча газету, на якую той
наступіў і прачытаў: «Рашэнні... ждзіць!»
Вецер шухнуў пад лёгкі палітончык, апёк-
шы журналіста холадам з ног да вухэй.
Насупраць перона, на прывакзальнай
плошчы, стаяў упрэжаны ў сані конь,
якога дзядзька ў доўгім кажусе і ў на-
сунутай на вочы шапцы карміў булкаю
хлеба. Ubачыўшы Кірэвіча, мужык схаваў
хлеб за пазуху, выцер рукавом конскую
пылу і праз замеценыя рэйкі кінуўся да
яго.

— Добрага дня!.. Вось прыехаў вас
сустрэць і прывезць... — лісам закруціў-
ся вакол журналіста дзядзька. — Ідзіць,
пажалуста, за мною ў сані, я вам дарож-
ку таптаць буду...

«Пачалося, — зусім няміла зрабілася
Кірэвічу, — знарк язык ламае... Завязе
ў які лес, трэсне па вуху, паліто апошняе
здыме... Ану, валі адсюль, сабачы сын!
Горад падчысцілі, а цяпер сюды!»

Дзядзька між тым пасадыў журналі-
ста ў задок, накінуў яму на плечы дру-
гі кажух, нагроб на ногі сена і, падмірг-
нуўшы, выцягнуў з-пад поспілки пляшку
«Рускай», дзве чарачкі, кавалак сервела-
ту, з-за пазухі — недаедзены канём
хлеб...

— Чым багаты... Сагрэйцеся з дарожкі!

Кірэвіч паслухмяна выпіў; закусілі і
паехалі ў заснежаны лес.

— У вас адну даюць ці дзве? — пра-
на жуочы каўбасу, пацікавіўся журна-
ліст.

— Як кажаце?

— Ну, на студзенскі талон адну пляш-
ку даюць ці дзве?

— Не знаю, пра што вы, — пакасіўся
на яго мужык. — Абы грошы — бяры
хоць дваццаць дзве.

— Не можа быць! Без талонаў?!

— Не магу ўбіцца, пра што намякаеце,
— пакрыўдзіўся дзядзька. — Якія тало-
ны — на свет, ці што? Но-о! — шмор-
нуў ён лейцы.

Кірэвіч вушам сваім не верыў.

— Каўбаска, нябось, кусаецца? — па-
казаў ён мужыку недаедзены кавалачак
сервелату. — Нябось, палавіна палучкі?

— Як вам сказаць... Гэтая — па пяць
дзесяць, ёсць па дзевяць... А то завезлі
па дзесяць восемдзесяць, «Пасольская»
ці «Польская», як то яна... Падурэлі,
праўда што, з такімі цэнамі...

— І ўсё гэта ёсць, ляжыць свабодна?

— Бяры ад пуза... Но-о!

— А-а! — здагадаўся Кірэвіч, дайшло!

Па мясцовых візітках?

— Не пайму вас апяць. Па рублях, а
не па візітках.

— Што вы мне галаву дурыце! — не
вытрымаў Кірэвіч. — Вы што, не ведае-
це, што ў свеце робіцца? Газеты чытае-
це?

— Чытаем... У нас адна газета —

«Глушавіцкі шлях». Больш нічога не вы-
піваюць.

— Ну, тэлевізар глядзіце?

— Не, чаго не, таго не... Нашто нам
целязар? У нас іх і няма ні ў кога. І

грошы стояць, і так — балаўство... Хоць
не — брашу: ёсць адзін целявізар, у
Навадумскага, пры Хрушчове яшчэ ку-
піў.

— Ну вось! Навіны ж ён паказвае?

— Гэта не. У нас на станцыі адключа-
юць тое, што не трэба. Паказваюць кан-
цэрты, кінакамедзіі... А што не трэба
знаць, тое адключаюць.

Толькі цяпер журналіст пачаў нешта
«панімаць».

— Ды вы што, братцы?! Вы хоць чулі,
што Брэжнеў памёр?

Дзядзька паволі павярнуўся, сцягнуў
з галавы шапку, і Кірэвіч аж уздрыгнуў:
на яго глядзеў паголены разумны твар.

— Я то чуў. Будзем знаёмы — парторг
Кадол, — сказаў дзядзька зусім іншым
голасам, ужо не ламаючы языка. — Што
збляеў? Пашэнціла табе — сенсацыю на-
пішаш. Назаві — «Апошні бастыён за-
стою»; вы, журналісты, гэта ўмеце...

Так і ёсць: шэсць гадоў я рабіў усё, каб
ніхто ні пра што не здагадаўся, шэсць
гадоў забараняў выпісаць цэнтральныя
газеты, адключаў на мясцовай падстан-
цыі тэлевізары. А ездзіць з такой глу-
шы ніхто нікуды не ездзіў. Так і напішы
—рэліктавы выкапень, самадур раённага
маштабу, які столькі гадоў хваў ад лю-
дзеў свабоду, не даваў ім дыхаць... Ну,
нічога, затое людзі хоць трохі пажылі;
у вас даўно ўжо ні наске, ні куска...

Ашаломланы Кірэвіч не ведаў, што й
казаць.

III.

Уехалі ў арку з надпісам «Трэці Інтэр-
нацыянал».

Пакуль у клубе збіралі сход, журналіст
прайшоўся па хатах. Усё было так, як і
казаў парторг. Ніхто не чуў, што ідзе пе-
рабудова, мала хто ведаў, што памёр
Брэжнеў. Зайшоў у магазіны — прамта-
варны і прадуктовы, і быццам апынуўся
за мяжой. Стаяла без усялякіх талонаў
і купонаў гарэлка: «Русская», «Москов-
ская», «Сибирская» і нават «Экстра»,
якой Кірэвіч ні разу ў жыцці не піў (кошт
самай дарагой, «Сибирской», сем дзе-
сяць). Каўбаса вараная, сухая, вэнджаная;
цукеркі — ад карамеляў да грыльяху;
памідоры, гуркі ў слоіках; цыгарэты ша-
сці сартоў (самыя дарагія «Космас» па
шэсцьдзесят капеек). У прамтаварным:
касцюмы нямецкія па сто дваццаць пяць,
чэшскія — па дзевяноста восем (не лі-
чачы мінскай і гомельскай вытворчасцяў);
куртки, плашчы, шкарпэткі, туфлі (не лі-
чачы «Луч» і «Коминтерн») румынскія і

СМЫЛІЦЬ ДУША...

Выпрабаванне на стойкасць, барацьба за выжыванне прэсы працягваецца. Зведваюць гэта і літаратурна-мастацкія часопісы. Калі раней «Нёман» першым прыходзіў да чытача, дык цяпер, у сярэдзіне мая, няма яшчэ яго красавіцкага нумара «Малодосці» трохі больш пашанцавала: днямі прыйшла да чытача красавіцкая кніжка. Дык мо з «Малодосці» і пачнем?

Бадай, як ніколі багата тут апавяданнаў маладых аўтараў — творы А. Бадака (раней выступаў у друку як паэт і крытык), У. Сіўчыкава, У. Дуктава. Не абыдзены ўвагай і старэйшыя — змешчана апавесць Л. Калодзежнага «Баян» і апавяданні К. Цвіркі. Канечне, усё гэта можна вытлумачыць і выпадковасцю, але, можа, прычына такой увагі да маладых у тым, што зараз у часопісе «загадвае» літаратурай малады пісьменнік А. Казлоў? Ды, зрэшты, гэта, мусіць, не так і важна, хто «загадвае» і як. Галоўнае — маладосцеўскія апавяданні — чытаюцца. І не толькі маладзейшых аўтараў (тут я найперш вылучыў бы творы У. Дуктава), а і К. Цвіркі. Маладзейшыя, здаецца, смялей бяруцца за новыя, некранутыя папярэднікамі тэмы, хоць той жа У. Дуктаў не абыходзіць і традыцыйных матываў.

Змястоўны і паэтычны сшытак «Малодосці». Па праву старэйшага рэй вядзе П. Макаль. Вершы народжаны, скажам так, жаданнем аўтара і яго лірычнага героя разабрацца ў нашым хуткаплынным і такім складаным часе, знайсці адказ на пытанні: хто мы? да чаго імкнёмся? Нялёгка даць адказ на іх нават такому вопытнаму і таленавітаму паэту, як П. Макаль. Спраўды:

У нябачныя далі
Да вярхоў падаўся ніз:
Пагулялі,
Пагулялі,
Пагулялі ў камунізм...
У душы пянуць асколіні
Непазбыўнага агню,
І ніхто не знае, колькі
Заплацілі за гульню.
Руль яшчэ трымаюць рукі,
Хоць і грывнула аўто.
Зразумеюць толькі ўнукі,
Хто праиграў і выграў хто...

(«Пагулялі»).

Малодосцеўская пазія — гэта яшчэ і творы В. Аксана. А. Пісарыка, Я. Хвалюка, А. Бярозкі. Апошні, дзякуючы А. Беламу, вернуўся з небыцця. Талент, які шмат абяцаў... Прынамсі, пра яго ў свой час пісаў Максім Танк: «...У рэдакцыі «Калоссе» Я. Шуткевіч паказаў мне некалькі вершаў А. Бярозкі. Мне здаецца, з яго вырас бы цікавы і сур'ёзны паэт, калі б мог вызваліцца з-пад апекі сваіх духоўных айцоў...» Магчыма, і вырас бы. Але спрацавала іншая «апека». Пасля верасня 1939 года А. Бярозкам, які жыў у Заходняй Беларусі (нараджаўся на тэрыторыі цяперашняга Ляхавіцкага раёна), зацікавіліся органы НКУС. Пасля гэтага пра яго ніхто нічога не чуў. Магчыма, парыць А. Бярозка свае косці ў Курапатах.

Яшчэ адна публікацыя, што прыдакрывае малавядомыя старонкі літаратуры — Б. Сачанка прапанаваў успаміны Я. Кіпеля «Апошнія дні Уладзіміра Жылкі» («Беларуская моладзь», 1962, № 13). Тут жа — здымак паэта з яго жонкай, аб'ектыўна зняў іх падчас знаходжання ў Ялце ў 1930 годзе. Маладыя, адукаваныя твары, спадзяванне на шчасліваю будучыню і... Але пра гэта — ва ўспамінах Я. Кіпеля.

Увогуле, у гэтым нумары «Малодосці» шмат матэрыялаў, якія з'яўляюцца свайго роду візітнай карткай. Г. Багданова знаёміць з мастаком В. Барабанцавым «На мяжы бязлюддзя» (прадстаўлены рэпрадукцыі яго лепшых работ на чатырох старонках вокладкі і на ўклейцы). Артыкул В. Мартыненкі гаворыць сам за сябе — «Барды». Л. Салодкіна («Галоўны стон — палёт») расказвае пра маладых скульптараў.

Праўда, калі чытаў В. Мартыненку, узнікла ў мяне адно маленькае «але». Добра, што ёсць нацыянальныя барды, што гучаць беларускія песні, прапагандаюцца ідэі нацыянальнага Адраджэння. Але, будзем справядлівымі, ці заўсёды вершы, пакладзеныя на музыку, —

КРАСАВІК

гэта пазія? Выключэнне — С. Сокалаў-Воюш. У іншых жа ёсць, прабачце, і кан'юнктура, хоць і з нацыянальным зместам. Але ж мастацтва ёсць мастацтва. Яно ёсць ці яго няма, і падробкі пад яго ёсць падробкі, у якую апрамку іх ні аздабляй.

Думаецца, пра гэта трэба гаварыць, не бянтэжачыся. Магчыма, і пакрыўдзяцца на мяне калегі, але ж вялікая падборка вершаў С. Судніка, якой адкрываецца «Полымя», якраз і ёсць такое жаданне друкаваць нешта ў духу часу. Можна было б даць колькі вершаў (паўтараю, вершаў), а не велізарную нізку паэтычных практыкаванняў. Прабачце, спадары, але ці не тое гэта самае, што было колісь з Д. Бедным, А. Жаравым, нашым А. Александровічам? Спрацоўвала сацыяльнае становішча аўтара, а галоўнае — прымаліся пад увагу іх погляды. Я таксама радуся, што падпалкоўнік С. Суднік у Казахстане арганізаваў для дзяцей вайскоўцаў нядзельную беларускую школу, выкладае ў ёй, рэдагуе газету «Рокаш» (чытаў яе), але ў дадзеным выпадку я кажу пра Пазію.

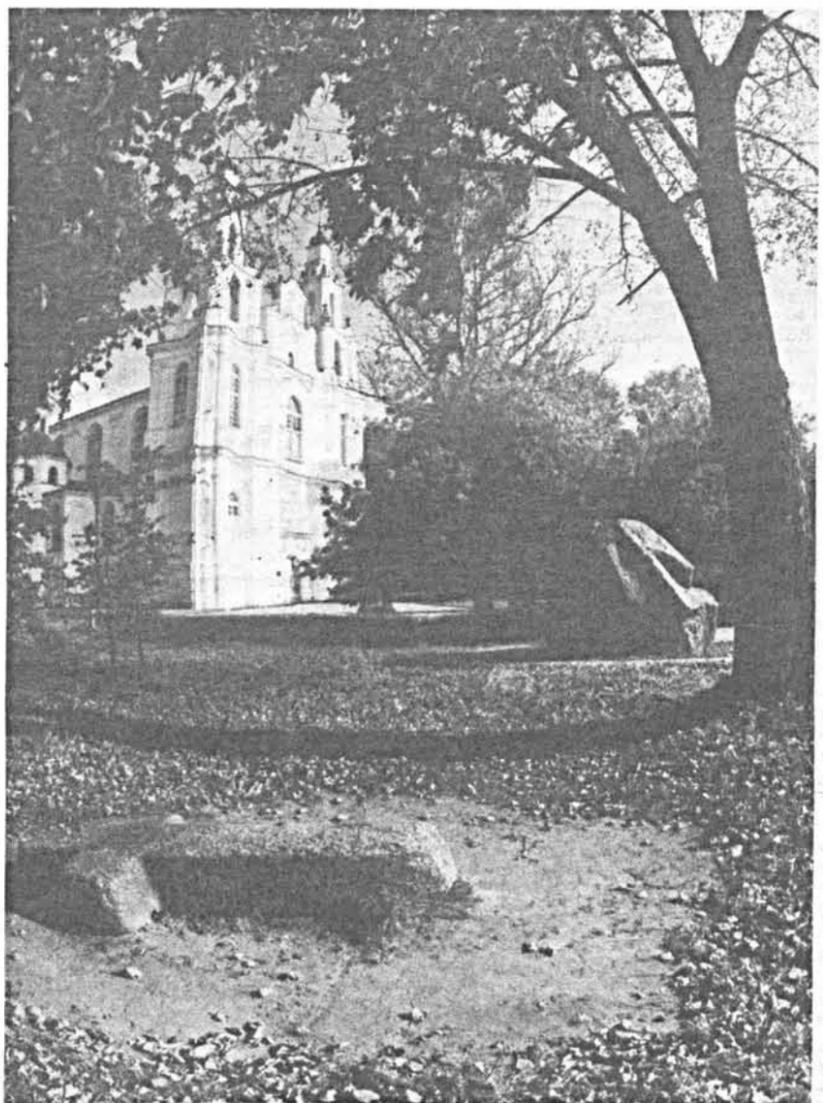
Яшчэ колькі слоў пра нешта падобнае. Вельмі змястоўнай атрымалася «Беларусь». Па сутнасці, тэматычны нумар, чарнобыльскі. Адно слова С. Шушкевіча, тагачаснага народнага дэпутата СССР, так і не прамоўленае ў 1988 годзе на з'ездзе ў Маскве (не дазволілі выступіць), ненадрукаванае ў «Звяздзе» (забаранілі публікацыю!) — чаго варта! У ім — праўда пра Чарнобыль, якую на той час вельмі нямногія асмелваліся гаварыць. Надзіва змястоўная падборка для дзяцей «Сонейка», балюча-трывожныя вершы В. Коўтун (апошнім часам яна мала выступае як паэтэса). Уражваюць і старонкі з новай кнігі В. Кармазава «Зямля спынілася». Але чытаю ажно на дзвюх старонках (у пачатку і ў канцы нумара) пра тое, што «Хрыстос уваскрэс», і думаю... Не, я не супраць, каб людзі вярталіся да веры. Толькі навошта кожным разам абавязкова змяшчаць партрэт мітрапаліта Мінскага і Слуцкага, патрыяршага экзарха ўсёй Беларусі Філарэта? Калі перагортваеш беларускія выданні, адчуванне такое, што ён сваімі выявамі хутка Брэжнева дагоніць... Я (як і многія!) супраць хуткага «перафарбоўвання». Можна, абдымаюцца без тых жа крайнасцяў — то пра Леніна (не пра адну «Беларусь» гаворка) з нумара ў нумар, то гэтакі ж сядомымі вернікамі адразу становіцца. Хаця і з гэтай самай верай «няўязкі». Рэлігія ж розныя ёсць, чаму ж «перавага» Філарэту?

«Полымя» варта прачытаць ад старонкі да старонкі. Назаву асобныя матэрыялы: апавесць М. Клебановіча «Імярэкі», раздзелы з апавесці А. Кулакоўскага «Салют над зямлёй» (раней не публікаваліся, была «зарэзанан» «наверсе»), вершы А. Вольскага, артыкулы У. Гніламеда «Яго жыццёвая сіла» (роздум пра М. Багдановіча), М. Ароўкі «Уваскрэслыя постаці» (лагерная тэма ў нацыянальнай пазіі), нарыс М. Гародзецкага «Спецперасяленцы»...

І, канечне, нататкі з Беларускага навукова-даследчага інстытута анкалогіі і медыцынскай радыялогіі «Акто ў памяць», напісаныя А. Новік (пачатак іх у трэцім і чацвёртым нумарах часопіса за мінулы год). Напісаныя з болей і з верай у лепшае, у чалавека, ува ўсіх нас. Услухаемся ў гэтую пакутную споведзь: «Так неяк сталася, што бяскрыўны прыніжэнні — наш сумны сённяшні спадарожнік. Але ж і пішам мы пра гэта вельмі ж ужо бескампрамісна. З нейкім жорсткім натхненнем... Бэсцім наша жыццё, саміх сябе, суседзяў... Можа, я ўжо адхінулася ад тэмы, але ж смыліць душа».

Смыліць душа. І не ў адной А. Новік. Значыць, яшчэ не ўсё страчана. Значыць, душа здатная абнавіцца...

А. АН-ЕВІЧ.

Фота А. МАЦЮША.

польскія, якіх ніхто не браў, бо кашталі — ого! — аж пяцьдзесят рублікаў!..

IV.

Увечары сабраўся сход. Далі слова Кірэвічу. Ён стаў за трыбуну і доўга маўчаў, глядзячы на поўную залу людзей.

— Я цяпер як чалавек з іншай планеты, — сказаў ён, — якому трэба раскаваць пра ўсё адразу. Ці шмат бы вы зразумелі? На кожнае маё слова трэба дзесяць адступленняў і тлумачэнняў. А галоўнае, я ніяк не магу пачаць, бо проста агламошаны, галава плыве — як вы ўмудрыліся так адстаць ад усіх людзей? Устаў з першага раду гладкі мужчына ў новай куфайцы, з чубам, як у кубанскага казака.

— Я Навадумскі, — сказаў ён. — Гэта я падаў сігнал у рэдакцыю. Ты нам, спраўды, чалавеча, многа не гавары, мы і так затурканыя... Скажы проста, на фактах — у чым мы адсталі?

— Добра, на фактах. Давайце з простага, што мне адразу ў галаву прыйшло... Вось хто, напрыклад, ведае, што такое талоны, купоны і візіткі? Падыміце рукі. Ніхто. Вось бачыце. А гэта такое, што калі штосьці купляеш, трэба, акрамя грошай, даваць купоны і выразаць талоны. Ну, і візітка, само сабою...

— Хітра, — сказалі ў зале.

— Так хутчэй ім, відаць...

— Хутчэй.., — пасмінуўся Кірэвіч. —

Вось лічыце: так адзін прадавец, а так трэба сама мала тры. Чарга, крыкі, нервы... Але гэта доўга раскаваць, і ўсё роўна не зразумеюць. Што яшчэ... Ведаеце, што такое інверсія, канверсія, дэвальвацыя?.. Праўда, гэтага я і сам не ведаю...

Падняўся зноў Навадумскі:

— Такое да нас, чалавеча, і праўда не дойдзе... Ты лепш скажы — цяпер там у вас працуюць ці не? Ці ўсё машыны пазамыяны?

— Ну як жа, машыны... І тыя, што былі, нікуды не варты. Дый каму гэта трэба, мяняць? Цяпер увогуле працаваць нявыгадна. Будзеш працаваць, дык ногі працягнуеш... Цяпер так, — ажывіўся Кірэвіч, — скажам, купляю я ў вас тут зубную пасту па сорок рублёў. Бізнес! Альбо, сама лепш, бяру чужую кніжку, не нашу, вядома, выдаю яе і ўсе грошы забіраю сабе... Праўда, гэта цяжэй — паперы няма. Ды і рэкет... А ўвогуле, цяпер сто, тысяча варыянтаў жыцця не працуючы!

На журналіста найшло натхненне.

— Можна перапрадаваць, можна фарцаваць, можна...

— А Божа, што ён кажа.., — уздыхнуў нехта ў зале.

— Кажу ж, не дойдзе да вас! — Можна, у вас усё хапае, раз працаваць не трэба? — спытаў Навадумскі.

— Ну як жа, хапае.., — усмінуўся Кірэвіч. — Лягчэй сказаць, што ёсць... Не сёе-тое, вядома, ёсць, але так ёсць, як быццам няма. Як вам растлумачыць... Тое, што ёсць, таго не дужа купіш, а што купіў бы, таго няма...

— Добры чалавек, — сказалі з залы, — ты нам выбачай, але мы слухаем, слухаем і ніяк не даходзіць. Калі ўсё так, як ты кажаш, дык нашто нам гэта? Нашто вам трэба былі перамены?

— Гм, нашто перамены... Вядома, каб лягчэй жыць, лепш.

— Лепш — гэта як?

— Ну, калі сёе-тое будзе... І больш-менш танна...

— Як у нас цяпер?

— Ну, хоць бы як у вас цяпер...

— І калі гэта ў вас будзе?

— Абяцаюць гадоў праз дзесяць, можа, дваццаць...

— Пастой, чалавеча, — сказаў голас.

— Значыць, вы жылі як мы цяпер жывём, правільна? Тады захацелі ўсё перамяніць, забыліся, нарабілі замест аднаго прадаўца тры, улезлі як жукі ў г... — і ўсё для таго, каб праз дзесяць-дваццаць гадоў жыць як і жылі? Як мы і цяпер жывём? Так выходзіць?

Кірэвіч развёў рукі.

— Так выходзіць, — сказаў ён.

V.

Кадол вёў журналіста да сябе начаваць.

— Зараз мы з вамі беленькай, — весела гаварыў ён, — ды пад свяжынку, ды цыбулі ў салё насмажым, ды паллём зверху... А? А запяць будзем расолам з памідораў...

Журналіст раптам спыніўся і схпіў яго за руку:

— Вось што — жывіце, як і жылі! Нікому нічога не скажу.

— Міл чалавек, — засмяўся Кадол, — наадварот — скажы! Усё адно рана ці позна прапохуюць і прымусяць перабудаваць! Так што гавары, а яшчэ лепш — напішы. Напішы, як ёсць, як сам пра гэта думаеш. Напішаш?

Напішаў.

ПАКІНЕМ ШЛЯХ ЧЫСТЫМ

Як вядома, некаторы час назад паўстала пытанне аб «устаноўцы помніка война-інтэрнацыяналістам, забітым у Афганістане». Прайшоў конкурс на лепшы праект помніка, у якім перамаглі, здаецца, мастакі з Днепрапятроўска. І зараз кожны, хто завітае ў Траецкае прадмесце, можа ўбачыць камень са стандартным надпісам: «На этом месте...» Факт з'яўлення гэтага каменя ў Траецкім выклікае занепакоенасць. Мы хочам выказаць сваё стаўленне да заганнай ідэі пабудовы помніка «афганцам» у гістарычным цэнтры нашай сталіцы.

Нягледзячы на разбурэнні часу, бальшавіцкі тэрор і фашысцкую акупацыю ў Менску захавалася некалькі цікавых у сваёй адметнасці груп забудовы, што маюць немалую каштоўнасць. Да такіх належыць, безумоўна, і Траецкае прадмесце. Яно ўзнікла, як пасад, у XVI ст., хоць, як сведчаць раскопкі, культурная дзейнасць адбывалася там яшчэ ў XII ст. Адрэстаўраваны і ўзноўлены для жыцця, гэты комплекс разам з прылеглай часткай ракі Свіслач з'яўляецца натуральным музеем, што захоўвае стыль і ўзоры гарадской мураванай забудовы XIX ст. Арганічна прынялі старыя мury краны і крамкі, кнігарню, аптэку, музей, кавярні. Складася пэўнае асяроддзе з вызначаным функцыянальным накірункам, асноўнае рыса якога — гарманічнае суіснаванне гісторыка-культурных і побытавых традыцый з інтарэсамі сучаснага мільённага горада. Працэс стварэння гарадскога культурнага асяродка можа займаць стагоддзі, таму кожны новы элемент — будынак, помнік ці нават шылду трэба ўносіць у такі асяродок з вялікай адказнасцю, каб не парушыць гістарычную гармонію. А ці не гэтым менавіта пагражае пабудова згаданага помніка ў Траецкім прадмесці? І справа тут не ў няўдалых праектах ці ў няўмелых выканаўцах, хоць, пэўна ж, сімптаматычна, што ні грамадскасць, ні беларускія мастакі не зацікавіліся ні прадстаўленымі праектамі, ні самім конкурсам. Любое архітэктурна-мастацкае рашэнне — крыж, царква ці капліца, пастаўлены дзеля гэтых мэт у Траецкім, не могуць быць уключаны ў яго гістарычны кантэкст. Бо вайна ў Афганістане не мае аніякага дачынення да гісторыі, увасобленай у архітэктурны Траецкага прадмесця.

Некалькі гарадскіх сквераў, што ўзніклі апошнім часам, маюць малавыразныя назвы, змест якіх зараз страчаны («50 лет Октября», «Дружбы народаў СССР», «Севастопальскі парк»). Адзін з іх, на наш погляд, і мог бы стаць месцам для «афганскага» помніка...

Ёсць прыгожае паэтычнае паданне пра тое, як адзін раз на год у Купальскую ноч, конь Мянэска скача з Пярэспы на пляц Верхняга Места, каб знайсці страчаную падкову. Шлях яго ляжыць праз Траецкае прадмесце. Дык пакіньма ж яму гэты шлях чыстым.

МЕНСКІ КЛУБ «СПАДЧЫНА».

«З-за аднаго прапушчанага знаку страціў кіраванне «Фобас». (З газетнага паведамлення).

Пачну з гісторыі. Тады, у 1968 годзе, мы яшчэ не чулі пра сіндром імунадэфіцыту. Але вірус гэтай немачы ў духоўных сферах сясэсэра шыкаваў паўсюдна. Выступаючы пад псеўданімамі членкораў, акадэмікаў і дактароў чагосьцізнаўства, ён імкнуўся вытрусіць дарэшты чалавечую свядомасць, канчаткова сцвердзіць сацыялістычны атупізм — галоўны метада талататарысцкага ператварэння хома ў хама, сапіенса — у савецікуса. Вірус

імі — аўтараў, артыстаў, рэжысёраў). «Прыйдзецца надрукаваць, бо... — уздыхнуў галоўны, — у мяне была нявыкрутка, я згоду даў». І пальцам паказаў — «туды»...

Дамовіліся: самыя «шыкоўныя» пасажы скарачаем і даём артыкул у парадку дыскусійнага абмеркавання, — мо паб'ем ваўка авечынымі слэзкамі. Артыкул «Беларускі тэатр сёння» быў надрукаваны ў «Нёмане» — у першым нумары 1969 года. Людзі адгукнуліся, пайшла гаворка аб праблемах тэатральнага мастацтва. Выступіў галоўны рэжысёр тэатра імя Якуба Коласа

«Кастрычніка» (пад гэтай назвай «Залп «Аўроры» ставіўся на сцэне беларускага тэатра — Г. К.) Тэатр апраўдаў спадзяванні, глядач убачыў на сцэне па-сапраўднаму хвалюючы твор. Гэты спектакль спрыяе выхаванню пачуцця патрыятызма ў савецкіх людзей, пачуцця любві да большзвісцкай партыі і яе правадыроў — Леніна і Сталіна.

Нармальна? Праз два месяцы пасля тае рэцэнзіі часопіс «Беларусь» (№ 1, 1953) зноў звернецца да гэтай тэмы, прадаставіўшы Няфёду (ён быў членам рэдкалегіі часопіса) магчымасць дасказаць недагаворанае, паказаць спектакль на фоне тагачаснага рэпертуару — у часопісным аглядзе з красамоўнай назвай «Год творчых дасягненняў». Набярыцеся цярдзення, будзем

ваць, каб ануляваць пазней — і фастрыгоўку, і сляды: хай лепей разам з «Залпам» прападае тая кляшніа, што выводзіла яму крытычны панегірык — адрасце другая, перакрэсліць папярэдняе, яе таксама адкідаем, адрасце яшчэ адна — яна ізноў напіша слова «ўпершыню».

Як гэта называць? Тэатразнаўства? Дзе ж аналіз з'яві, на якую марнавалася энергія тэатра, час і сродкі? Я не вымагаю ад Няфёда — ні ранейшага, ні сённяшняга — нейкіх «ідэалістычных» самапакаенняў. Аднак хаця б які маленечкі шматок ідэйна-бальшавіцкай

Георгій КОЛАС

ПАД СНІДАМ ПЕРАЖЫТАГА

сніда быў канвойным пры культуры, ён атульваў нас вывамі сваіх плакатных падабенстваў, часам да таго даходзіла, што хоць ты ў бочку ўлезь, каб тыя «падабенствы», злазчы з плакатаў, ног не абтапалі. Памятаю, у рэдакцыю часопіса, дзе працаваў я на той час, вядомы навуменклатурны атупіст прынёс свой опус, папярэдзіўшы: з галоўным рэдактарам у іх дамоўлена, той абяцаў надрукаваць.

Чытаю — божачкі... Падкрэсліўшы найбольш дзівосныя «пасажы», паказаў галоўнаму. Да прыкладу, пра нашу тэатральную ланініяну. Там было такое: у 1950 годзе тэатр імя Янкі Купалы, «пайшоў на эксперымент», прызначыўшы на ролю Уладзіміра Ульянава студэнта тэатральнага інстытута Ю. Галкіна: «эксперымент удаўся». Добра. А ніжэй, праз колькі там старонак, той вялікі атупіст, нібы забыўшыся пра факт «удалага эксперыменту», піша: «Тэатр імя Я. Купалы ўпершыню рызыкнуў паказаць вобраз Леніна ў 1956 годзе». Няўжо «эксперымент» ад гледча хавалі шэсць гадоў? Не... гэта — пра «Крамлёўскія куранты», з народнымі артыстамі СССР П. Малчанавым у ролі Леніна. Мяркуюце самі: мо ў 50-м — быў «эксперымент», а ў 56-м — «рызыка»? Альбо ў 56-м быў — Ульянаў, а ў 56-м — Ленін? Альбо — у «эксперыменце» быў студэнт, а ў «рызыках» — народны артыст СССР!...

Аднак жа атупізм на гэтым не спыняўся, бо крыху ніжэй, зрабіўшы парачку фінтоў пра пераход П. Малчанова з тэатра імя Я. Коласа ў тэатр імя Я. Купалы, аўтар нам паведамляў, нібы між іншым, што тады, у 1952 годзе, у купальцаў «...адразу ж нарадзілася думка паставіць п'есу з вобразам Леніна, і што тады ж, у 1952 годзе (праз два гады пасля «эксперыменту» і за чатыры да «рызыка») — «задума была ажыццёўлена», — П. Малчану выступіў у ролі Леніна ў купальцаўскім спектаклі «Залп «Аўроры». Уяўляеце?

...Гляджу я на свайго галоўнага, пытаюся: калі ж «ўпершыню» купалаўцы «дажыліся»? Той шкрабе патыліцу, махнуў рукою: «Друкуй, як піша ён». — «А што падумаюць пра нас?». — «Тады скасуў». — «А як — астатняе?»...

Там, у «астатнім», мэтр тэатразнаўства У. Няфёд па-маніхейску выкрываў сваіх заклятых ворагаў — «умоўнасць», «тэатральнасць», тагачасную ідэю «інтэлектуальнага тэатра», ваяваў супраць маральна-этычнай праблематыкі, адстойваючы перавагу класавых канфліктаў, апяваючы ідэйна-ўскліцацельную функцыю савецкага мастацтва. Асабліва дэставалася ў яго артыкуле тым п'есам і спектаклям, у якіх героі спрабавалі адзіці ад ідэальна-атупісцкага стэрэатыпу, нешта самастойна зразумець, асэнсаваць, адчуўшы нейкія ваганні ці сумненні, — гэтых ён збіваў на горкі яблык (разам з

С. Казіміроўскай, падключыліся купалаўцы Г. Гарбук, А. Міланаван, Р. Філіпаў, потым кандыдат мастацтвазнаўства С. Міско, галоўны рэжысёр народнага тэатра з Полацка М. Манохін, адказны сакратар праўлення БТА П. Левашоў, на падыходзе былі новыя артыкулы і водгукі... І раптам — стоп, загад «адтуль»: дыскусія спыняецца. Ото ж ганарыўся мэтр з усіх трыбун: чыё ўзяло?

Праз нейкі год у выдавецтве «Беларусь» ён выдаў манаграфію «Беларускі акадэмічны тэатр імя Янкі Купалы» (1970). Разгарніце, калі ласка, тую кніжку на старонках 149, 164, прабяжыце па абзацах пра ланініяну (я працітаваў усё — адтуль!) і паспрабуйце разабрацца, дзе там быў «эксперымент», дзе «рызыка» і дзе «ажыццёўленне». Той раздзелчык кніжкі аўтарам названы вельмі хораша: «Аб самым запаветным». Уявіце: калі так — аб самым запаветным, як жа там — пра ўсё астатняе?..

Калі пайшло на тое, я здагадваюся пра сакрэт, які хавалася ў фінтах ягонаў логікі, і каб раскрыць іх «паслядоўнасць», варта параўнаць раздзел «Аб самым запаветным» з кніжкі аб купалаўскім тэатры — з падраздзелчыкам пад назвай «Самае хвалюючае» ў кніжцы таго ж аўтара «Народны артыст СССР П. С. Малчанав» (1958 г.). Там будзе (не, — было!) амаль даслоўна тое самае; адно пра «Залп «Аўроры» — крыху больш; з мантанна-інвентарным пераказам «найбольш цікавых сцэн» («найбольш цікавымі» былі, вядома, тыя, дзе прысутнічаў Малчанав-Ленін). І ў кнізе «Беларускі тэатр» (1959 г.) таго ж аўтара — даслоўна тое самае. І ў кнізе «Сучасны беларускі тэатр» (1961 г.) — тое самае. А вось у трэцім томе «Гісторыі беларускага тэатра» (кн. 1-я, 1987 г.) таксама ўсё, бадай што, тое самае, аднак жа ёсць і нешта новае: «Залп Аўроры» — знік, аб ім — ні слова, ні ў раздзеле першым — пра купалаўскі тэатр (раздзел напісаны У. Няфёдам), ні ў даведніку драматургічных твораў, па якіх тэатры ставілі свае спектаклі.

Каб я задума шкадаваў з-за страты таго «Залпу» — не. Але ж Няфёд — не неафіт, ён дока ў сваёй справе, у ягоных страхах згубленае не губляецца, а выкідаецца «з разлікам». Дык які ж «разлік»?

Той самы. Сацыялістычна-атупічны. Гэта зроблена, каб новыя няфёдаўскія неафіты сёння нават не заўважылі, што быў такі этап у развіцці камуністычнага грамадства, калі веліч Сталіна ўзнімалася вышэй за веліч Леніна, што потым выкрываўся культ, што гэта нека адбывалася і на тэатры, і на крытыцы, — яны вагаліся ў сінхрон з ваганнем «генеральнай лініі»... Але ж Няфёд ваганяў не любіў, таму і вырашыў: хай будзе лепш шчарбатае, чым гоенае, — выдраў «Залп»...

А мо «разлік» быў нейкі іншы, больш высакародны? Пачытаем, што пісаў Няфёд пра «Залп» тады, калі ён прагрымеў на сцэне.

Часопіс «Беларусь», № 11, 1952 г.: «Што гэта п'еса сапраўды ўяўляе сабой значную з'яву ў тэатральным мастацтве, сведчыць спектакль, які пастаўлен у Беларускай драматычным тэатры імя Я. Купалы. Гэты тэатр першым ажыццявіў пастаноўку

чытаваць «галоўнае» — каб разам усявядоміць, што згубілі мы, што страціла гісторыя тэатра, чым ахвяраваў, нарэшце, сам Няфёд, ануляваўшы «Залп»: «Самым значным творчым дасягненнем тэатра ў 1952 годзе з'яўляецца спектакль «Кастрычнік»».

Дасягненне з дасягненняў! Нагадаўшы пра сваю нядаўнюю рэцэнзію, Няфёд працягвае: «Але ўсё ж патрэбна сказаць аб тым значэнні, якое мае спектакль «Кастрычнік» у жыцці тэатра імя Я. Купалы... Значэнне спектакля «Кастрычнік» заключаецца перш за ўсё ў тым, што гэта — першы спектакль на сцэне тэатра імя Я. Купалы з вобразамі правадыроў Леніна і Сталіна».

Мо аўтару хацелася сказаць, што быў дасюль спектакль з адным «правадыром», а тут, маўляў, упершыню з двума? (Дарэчы, устаць Сталіна таксама двойчы ашчаслівіла купалаўскую сцэну да «Кастрычніка»: у пастаноўках «Канстанцін Заслонаў» і «Уцёкі» — гралі Сталіна Рахленка і Кудраўцаў). «Тэатр ужо даўно, яшчэ ў даваенны час, марыў аб увасабленні на сцэне вобразаў любімых правадыроў. І вось зараз ажыццявілася гэтая мара. Актар П. Малчанав, выканаўшы ролю Леніна, і актёр Б. Платонаў, які выступіў у ролі Сталіна, зрабілі буйны ўклад у савецкае тэатральнае мастацтва».

Як жа гэты ўклад — ануляваць? Закрэсліць ажыццёўленую мару пакалення? «Значэнне спектакля «Кастрычнік» заключаецца і ў тым, што, працуючы над ім, шмат хто з актараў творча вырас».

Творчы рост — закрэсліць? «Доказам гэтага можа служыць той факт, што спектакль вызначаецца высокай творчай культурай».

Адмысловы доказ! Можна нарыстацця ім, перавярнуўшы дагары нагамі: «пра высокую культуру сведчыць творчы рост», — і будзе тое самае, аднолькава дэмагагічна-галаслоўна. Але самае галоўнае — наперадзе: «Нарэшце, значэнне спектакля «Кастрычнік» заключаецца яшчэ і ў тым, што ўвесь календар, працуючы над яго стварэннем, вырас у ідэйных адносінах».

Усё раскладзена па нішах, па паліцах — як у таго Сталіна ў «Асновах ланінізма» ці ў «Наротімі курсе» (як тут не паверыць, што студэнтаў прымушалі гэтыя абзацы вывучаць на памяць, слова ў слова):

«Увасабленне на сцэне вялікіх гістарычных падзей, якія расказваюць аб барацьбе партыі за рэвалюцыю, прымуслі многіх актараў узяцца за сур'ёзнае вывучэнне гісторыі партыі і біяграфіі правадыроў, што, натуральна, сказалася на іх агульным ідэйным і палітычным росце. Спектакль «Кастрычнік» з'яўляецца цікавым прыкладам таго, як актёры, імкнучыся выканаць указаны партыі аб выхаванні савецкага гледача ў духу камунізма, самі ідэйна растуць, працуючы над вобразамі».

Як жа гэта ўсё — нату падхвост? Рыхтуецца — сенсация: «Аднак тады ні тэатр, ні гледачы не адчулі задавальнення, таму што выбраная для пастаноўкі п'еса М. Бальшынцава і М. Чыауозлі... (так у тэксце — Г. К.) п'еса «Залп «Аўроры» аказалася гістарычна недастаткова верагоднай, а ў мастацкіх адносінах непяўназначнай».

Ак-казалася? Хто ж гэтак рызыкноўна, стрымгалоў абверг Няфёда? Да таго ж, дальбог — таксама галаслоўна?

Гэтак абвяргаць Няфёда ўмее... толькі сам Няфёд (гл: «Беларускі акадэмічны тэатр імя Янкі Купалы», стар. 164).

А дзе ж той «рост» — ідэйны, творчы? Мо Няфёд — забыўся? Альбо — засаромеўся? Альбо — паразумнеў?

Ні тое, ні другое і ні трэцяе. Свае сляды пачаў зафастрыгоў-

самакрытыкі ён, мабыць, мог сабе дазволіць? Каб з-за ўласнай кляшні не ампутаваць гісторыю тэатра...

Сціпленка прызнаюся, што я таксама ўдзельнічаў у падрыхтоўцы таго «Залпу», бо туды нас, маладых артыстаў рускага тэатра, «пазычалі» на маёсоўку, у якой мы гралі нейкіх пралетарскіх барцадраў. Божа ж мой, за ўсё жыццё, бадай, ніколі больш не бачыў гэткае тлумы. Пампезнасць. Пуштата. Дасюль шкада Малчанова, Платонава, Дзядзюшку...

Выдраўшы з гісторыі тэатра той «Кастрычнік» («Залп «Аўроры»), мэтр чагосьцізнаўства заодно «затынкаваў» сапраўды мно прычыну, з-за якой тады адбыўся пераход П. Малчанова з тэатра імя Якуба Коласа ў тэатр імя Янкі Купалы.

Нехта адмахнецца — дробязь? Не скажыце.

Працітаваўшы ў трэцім нумары часопіса «Мастацтва» сённяшняга згадкі крытыка Барыса Бур'яна «След бліскавіцы» — пра малчанавскага Фёдара Пратасова, — ці не шкадавалі вы, што «Жывы труп» Л. Талстога ў Віцебскім тэатры (1951) «...знік з рэпертуарнай афішы тэатра, не паспеўшы заваяваць прызнання»?

«Наколькі я ведаю, — паведамляе нам Барыс Бур'ян, — П. Малчанав тады атрымаў запрашэнне здымацца ў ролі Леніна ў «Незабыўным 1919-м» паводле п'есы У. Вішнеўскага... Адным словам, паехаў з Віцебска П. Малчанав здымацца ў ролі Леніна, і...» Не. Тут гэтак — «адным словам» — не абывдзешся. Палова праўды ёсць: паехаў і здымаўся. Толькі ж прыгадайма, колькі таго Леніна было ў тым фільме — з гультын нос. Я добра памятаю, як П. Малчанав нам распавядаў пра тыя здымкі: адкамандзіроўвалі яго туды на тыдні два ці тры, не больш, з-за гэтых перапынкаў нешта не чуваць было дасюль, каб недзе значная прэм'ера знікла з тэатральнага рэпертуару. Дык мо прыгадайма і другую паловіну праўды: у тэатры імя Я. Купалы (Мінскі сталіца) не было спектакля з вобразамі Леніна і Сталіна. Было загадана: павінен быць! Няма на Леніна артыста-выканаўцы? Ёсць у Віцебску Малчанав — пераводзім, стаўце «Залп «Аўроры»». Вось таму і пераехаў ён у Мінск — паміж кіношным «незабыўным» Леніным і тэатральным «залпаўскім». Абодва тыя Леніны нічога «незабыўнага» артысту не прынеслі. Ні яму. Ні гледачу. Ні сцэне. Замест «залпу» — пшык. Вось так і адбылася страта Фёдара Пратасова — з-за Леніна. Тады пра гэта, натуральна, мы маўчалі. Я маўчаў. Няфёд маўчаў. Маўчаў Малчанав. Мо цяпер — пара загаварыць? Але ж прызнаемся самім сабе: як толькі вымаўляем слова «Ленін», нешта ў нашай мазгуні паралізуецца ўрачыстая эрагенна-ідэалагічная экстаатычнасць, дае дыбка, нібыта мы дасюль яшчэ падключаны да штучна-камсамольскага рэле, якое замыкае мажакцёр на п'янерскай фазе «будзэ»

гатоў — заўжды гатоў». Прынамсі, забываемся, што Ленін з пэўнай п'есы — гэта не аятала, чые з'яўленні вызначаюцца алахам (і таму, маўляў, не падлагаюць чалавечаму суду), а — персанаж, якога аўтар лепіць са звычайнай гліны ўласных уяўленняў аб універсальных камуністычнага караню. А калі даводзіцца мець справу з пэўнымі рэаліямі ленінскага жыццяпісу ў мемуарах ленінскіх папчюнікаў, ягонных сваякоў, з паўсюдна заталдычанымі прытчамі, з якіх складаліся камуністычныя евангеллі на тэму «Ленін аб літаратуры і мастацтве»? Ці спрабуем мы іх успрымаць як пэўную рэальнасць, каб асэнсаваць, уцяміць — што пра што, дзе боб, а дзе гарох?

Барыс Бур'ян прыгадвае: калі ён выпраўляўся ў Віцебск на прэм'еру «Жывы труп» — «...адзім з рэдактараў «ЛіМ» падпісаў камандзіроўку і як бы мімаходзь заўважыў: — Вы павінны ведаць, што Ленін, які даволі часта пакідаў тэатр пасля першай дзеі спектакля, менавіта драму пра Фёдара Пратасаву даглядаў з напружаннем і хваляваннем да фіналу... Пра гэта Крупская паведамляе ў сваіх успамінах...»

Малайчына быў той лімеўскі рэдактар. Эрудыт. Нібы прадбачыў, што Бур'ян абавязкова гэта ўспомніць. «Спраўды, — прэзюмавае Бур'ян, — ёсць такія радкі ў Крупскай». (Ёсць такія канваласы па-нямецку (было гэта ў Берліне ў 1915 г.)...»

Стоп, стоп, стоп, давайце паспрабуем адключыцца ад «рэзле»: дазвольце запытацца, што ж рабіў таварыш Ленін у Берліне — у 1915-м, як ён апынуўся там, калі паміж Расіяй і Германіяй...

«У святле таго, што мы цяпер ведаем пра жыццё У. І. Леніна, пра ягоныя асабістыя прыхільнасці, пачуцці, захапленні, гэты факт мог бы зрабіць прадметам роздуму і пэўных высноў» — кажа наш меркавальны фантазію Барыс Бур'ян.

Мо мы натрапілі на след нямецкіх грошай на кастрычніцкі пераворот?

Дык пагартайма Крупскую: «Мы рэдка хадзілі ў тэатр. Пойдзем, бывала, але нічэнасць п'есы альбо фальш ігры заўсёды рэзка білі па нервах Уладзіміра Ільіча... Звычайна, пойдзем у тэатр і пасля першага дзеяння знікаем. З нас смяляліся таварышы, — дарэмна грошы пераводзім» («Воспоминания о Ленине», ГИЗ, 1931 г.). «След грошай? Ёсць? Ага...»

«Але аднойчы Ільіч дасядаў да канца: гэта было, здаецца, у канцы 1915 г., у Берне». Во-ось яго? «След грошай? знік. Даруй нам, дарагі Ільіч: ні ў Берне, ні ў Берліне мы з Бур'янам не былі, даводзілася толькі ў Пухавічах, ды часцей за ўсё — праездом з Радзівіліваў прыз Парыжы... — таму і блытаем... Але ж Надзея Канстанцінаўна, праба, — тансама акуратніца — не ў сую, то ў намень: завядае ў такіх тэатраў лабарынт, з якога анікі не выберацца, нават праглынуўшы кандыдацкі курс марксісцкай дыялектыкі, настаянай на матэрыялізме. Калі ласка, прачытайма розам.»

«...ставілі п'есу Л. Талстога «Жывы труп». Хоць ішла яна па-нямецку, але акцёр, які граў князя, быў рускі, ён здолеў перадаць задуму Л. Талстога...»

Зразумела? Што ж, калі албэнец Аляксандр (Сандро) Маісі па-нямецку граў у Ленінградзе з рускай трулай Фёдара Пратасавы, ён, кажучы, здолеў у задуме Льва Талстога перадаць не толькі тое, што перадаваў Маскавін, — таму паверым, што ў нямецкай трупе ў Берне быў кангеніяльны генію Маісі рускі выканаўца (прозвішча ягонага, на жаль, не ведае гісторыя), які адзін быў варты ўсіх тых немцаў з тае трупы. Можна меркаваць, ягоны геній нават быў буйнейшы ў параўнанні з геніем Маісі, бо Маісі ўсё ж выконваў ролю Фёдара Пратасавы, а той, нікому не вядомы, выступаў перад Надзеяй Канстанцінаўнай і Леніным у ролі князя — памятаеце? Абрэзкаў! Ён прысутнічае ў трох карцінах п'есы: этэтуе Лізу ў доме Ганны Дзмітрыеўны, по-

Ад рэдакцыі. «Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтара публікацыі», — штораз удакладняе «ЛіМ» на сваёй 16-й паласе. Мяркуем, што менавіта з выпадку публікацыі артыкула Г. Коласа на гэтае удакладненне вярта звярнуць асабліваю ўвагу.

тым прыязджае з прымірэнчай місіяй да Фёдара Пратасавы і потым «прамільгне» ў судзе. Эпізодычны персанаж — як праз яго раскрываюць усю «задуму»? Нават Станіслаўскі на такое не замахваўся ў сваім Абрэзкаве. Міжволі запытаешся — «а былі ли мальчыкі: за чыёй іграй сачыў «напружана» ў ўсхвалявана» дарагі Ільіч ва ўсіх астатніх сценах, дзе таго акцёра-князя не было? А мо Надзея Канстанцінаўна за князя прыняла самога Фёдара Пратасаву?

Уедліва, зацята пагартайма Крупскую, і — знойдем-такі «мальчыка», ён, бедны срацінка, апынецца родным брацінам няфёдаўскаму выдранаму «Залпу», бо ў пазнейшых варыянтах бернскіх успамінаў Крупскай фігуруе не адзіны выканаўца-рускі сярод немцаў тае трупы, а — чытайце:

«Прыехала неяк у Берн руская трупа (!), якая іграла па-нямецку: ставілі п'есу Л. Талстога «Жывы труп». Мы тансама пайшлі. Гралі вельмі хораша». Вядома — «хораша»: бо, стаўшы рускімі, усе пайшлі ў гару! Князь — знік... Ці не таварыш Сталін загадаў Надзеі Канстанцінаўне, каб Ленін у яе успамінах больш не швэндаў у нярускай тэатры, бо інакш, маўляў, яму мы знойдем іншую ўдаву, з якою ён пачне дагледжваць да фіналу — «Залп «Аурыоры», ды не ў Берне, а ў якім Саранску ці ў Чырвонанафэндоўску!...»

Мо на гэтым і паставім кропку? Але ж ёсць спакуса зноў прачытаваць з Барыса Бур'яна (ужо без «вясалосці»): «У святле таго, што мы цяпер ведаем... гэты факт мог бы зрабіць прадметам роздуму і пэўных высноў»... Ага... Але ж — якіх «высноў»? Ці не паводле прымаўкі — скажы маёй кабыле «тпру», бо мае губы змерзлі?

Збянучь нашы губы пачалі тады, пасля хрушчоўскай вельмі цеснай сувязі з народам, зноў — у 1968 годзе. Восень — памятаеце? Ёй папярэднічала «Пражская вясна»... Праз пэўны час пасля таго, як нашы танкі здзейснілі свой гераічны рэйд у Прагу, наш тэатразнаўчы танк абрынуў свой бліцкрыг на «Нёман», гераічна заручыўшыся падтрымкай у ЦК: галоўнаму рэдактару Андрэю Макаёнку загадалі друкаваць у студзені — «набрукавалі». У красавіку часопіс «Нёман» распачаў дыскусію — паспрабаваў ізноў гукаць «вясну». Не дагукаўся. У «Полымі» (№ 9, 1969 г.) з'явіўся артыкул «Творчая інтэлігенцыя і сучасная ідэйная барацьба» сакратара ЦК па прапагандзе Пілатовіча, — ён даў нам выпятка, ласкава падбадзёрнуў Няфёда. Але Макаёнка Пілатовіч пры сустрэчы папярэдзіў-супакой, што ніякіх там спанганіяў за дыскусію не будзе. Іх і не было. Ні мне, ні Макаёнку. Толькі неяк неўзабаве выпхнулі з рэспублікі магутнага купалаўца Р. Філіпава (ён, бедненькі, знайшоў сабе прытулак у Маскве ў Малам тэатры). Вытурылі з БТА адказнага сакратара праўлення П. Левашова (два гады туляўся без работы і без пенсіі). Зляцеў у акадэмію з пасады навукоўца кандыдат мастацтвазнаўства (меўся быць, казалі, неўзабаве доктарам) С. Міско.

Затое ў нашай Беларускай акадэміі навук пабольшала яшчэ на аднаго членкора. І пабольшала ягоных шлакаблокаў. Да таго ж, за 25 гадоў ён вывёў пложму неафіцыйна-пэдагогікаў. Найбольш надзейныя ўжо маюць доктарскія. Той, які на доктара абараняўся марнаграфіяй пра вельмі прыкрыя пралікі ў вельмі гераічнай тэме (нешта, кажучы, так — мяркуючы па папярэдніх публікацыях, з якімі нам даводзілася сустракацца) — пераняў ужо ад мэтра месца на рэспубліканскім капітанскім мосціку тэатразнаўства ў акадэміі, кіруе Беларускай асацыяцыяй тэатральных крытыкаў у СТД, якая адзначае прэміямі новыя няфёдаўскія шлакаблокі.

Сацыялістычны няфэндызм буга па-ранейшаму. Таварышчкі, пашкадуўце дзетак! Тпру-ру.

Асабліваю ўвагу ўдзяляе ан-

Віншуем!

Анатолю САБАЛЕЎСКАМУ — 60

Сваё 60-годдзе сустракае Анатолю Сабалеўскі — вядомы наш тэатральны крытык, даследчык, навуковец, галоўны рэдактар новага часопіса «Тэатральная Беларусь». Віншуем Анатоля Вікенцэвіча з юбілеем і зычым яму новых творчых поспехаў.

З УДЗЯЧНАСЦЮ І ПАШАНАЙ

Знаёмства з Анатолям Вікенцэвічам Сабалеўскім адбылося ў доволі складаны перыяд майго жыцця, калі працоўная кніжка стракацела пералікам выпадковых устаноў ці наогул прагаламі — сведкамі часовага беспрацоўя. Будучыня ўяўлялася цёмнай і безнадзейнай. А. Сабалеўскі паверыў у мае магчымасці і тым самым абудзіў так неабходную для кожнага чалавека ўнутраную ўпэўненасць у свае сілы. І потым, на працягу вучобы ў інстытуце і аспірантуры, мой навуковы кіраўнік неаднойчы аказваў мне падтрымку і дзейную дапамогу. Пасталеўшы, я зразумела — не існуе нічога выпадковага ў гэтым свеце, і таму сустрэчу з Анатолям Вікенцэвічам пачала ўспрымаць з асаблівай удзячнасцю як найвялікшы дар лёсу, а магчыма, і як маё чалавечае ўратаванне.

Сёння стала нават модай выцягаць на паверхню тых ці іншых эпизоды з біяграфіі чалавека — ахвяры ўлады, сістэмы, КДБ. У гэтым сэнсе жыццёвы шлях А. Сабалеўскага не дае спажывы для сенсацыйнага выкрыцця, а наадварот уяўляецца доволі цэльным і гарманічным. Скончыўшы ў 1958 годзе БДУ і ў 1961 годзе вочную аспірантуру пры Дзяржаўным інстытуце тэатральнага мастацтва ў Маскве, ён шмат год пеліна праце на ніве тэатразнаўства і крытыкі. У 41 год абараніў доктарскую дысертацыю. Быў загадчыкам кафедры і рэктарам Беларускага дзяржаўнага тэатральна-мастацкага інстытута, чыпер узначальвае аддзел міжнацыянальных культурных працаў у Інстытуце мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН Беларусі. Навуковую кар'еру рабіў сумленна, за пацуду ніколі не змагаўся, бо лічыў гэта ніжэй сваёй чалавечай годнасці.

Мяне заўсёды здзіўляла працаздольнасць А. Сабалеўскага, тая адказнасць, з якой ён ставіцца да працы. Няма патрэбы пералічваць усе яго навуковыя публікацыі, гэта заняло б значна многа месца. Адзначу толькі, што ён надрукаваў 17 кніг, 3 брашуры і каля 500 артыкулаў па самых розных пытаннях гісторыі, тэорыі і сучаснай практыкі тэатра. Яго мастакоўскія прыхільнасці скіраваны таксама на праблемы драматургіі, нацыянальнага і інтэрнацыянальнага ў мастацтве,

МУЗЫКА

Першыя сілы... Узброеных Сіл

Поспех канцэрта, які тыдзень таму адбыўся ў Беларускай дзяржаўнай філармоніі, вымагае больш пільна і сур'ёзна ўгледзецца ў аблічча яго ўдзельнікаў. Гэта — Ансамбль песні і танца Узброеных Сіл Беларусі, сталая і па-свойму адметная частка мастацкага жыцця рэспублікі. Апошнім часам яго рэпертуар папоўніўся цікавымі творамі класікі і сучаснай музыкі. Нельга не звярнуць увагу на жанравую разнастайнасць: ансамбль выконвае харавыя баллады, эстрадныя песні, джазавыя кампазіцыі, інструментальныя мініяцюры. Самых добрых слоў заслугоўвае харэаграфічная група (кіраўнік М. Сялюк), якой падуладна вынананне і танцаў народаў свету, і балетных нумароў.

Асабліваю ўвагу ўдзяляе ан-

узаемасувязяў розных тэатральных культур. Але справа нават не ў шырыні навуковых інтарэсаў і тым больш не ў колькасці выдадзеных працаў, а бадай, у тым, што амаль усе яны не трацяць сваёй каштоўнасці ў наш час, калі многія ў гісторыі навукі і культуры пераацэнсваюцца. Я тлумачу гэта выключнай добрасумленнасцю А. Сабалеўскага як навукоўца і чалавека, які ніколі не падтасоўваў, не скажаў гістарычныя факты ў залежнасці ад палітычнай кан'юнктуры.

Шмат з таго, што зрабіў А. Сабалеўскі, можна вызначыць словам «упершыню». Так, беларускую драматургію даследавалі яго папярэднікі літаратурназнаўцы. Але ж менавіта ён знайшоў свой адметны погляд на гэту праблему і разгледзеў беларускую драматургію ў кантэксце сцэнічных культур іншых народаў. («Беларуская драматургія ў тэатрах народаў СССР», 1972). Пасля шматгадовай руплівай працы выйшла ў свет унікальнае выданне «Хрэстаматыя па гісторыі беларускага тэатра і драматургіі», ў дух тамаха. Трэба адзначыць, што такой поўнай хрэстаматыі па тэатры ад вытокаў да сучаснасці не мела і па сённяшні дзень не мае ніводная рэспубліка былога Саюза. Цяпер ідзе поўным ходам падрыхтоўка Беларускай тэатральнай энцыклапедыі, ініцыятарам выдання якой і актыўным аўтарам таксама з'яўляецца Анатолю Вікенцэвіч.

Многае было зроблена А. Сабалеўскім і для падрыхтоўкі нацыянальных кадраў тэатразнаўцаў і крытыкаў. Дзякуючы яго намаганням у 1962 годзе адкрыўся завочны тэатразнаўчы факультэт БДТМІ, а ў 1989 годзе павінен быў адбыцца першы набор студэнтаў на вочнае аддзяленне. Аднак нсвае кіраўніцтва, відаць, спалохалася залішніх клопатаў, і важнае пачынанне, на жаль, так і не здзейснілася. А. Сабалеўскі быў вымушаны пакінуць інстытут. І гэта, на мой погляд, выглядае як прыкрыя неспрэядлівасць. Адзіны доктар мастацтвазнаўства ў штаце БДТМІ, ён рупліва выхоўваў студэнтаў і аспірантаў не толькі для Беларусі, але і для Узбекістана, Літвы, Польшчы, працягваючы тым самым высякародную справу свайго настаўніка прафесара Г. Гаюна.

З імем А. Сабалеўскага звязана і з'яўленне ў рэспубліцы новага доўгачаканага часопіса «Тэатральная Беларусь». Калі б сабраць тую паперу, на якой пісаліся на працягу дзесяцігоддзяў шматлікія даведкі і абгрунтаванні ў адпаведных органах, то, напэўна, гэты часопіс мог бы бязбедна існаваць не адзін год. Аднак перашкаджалі не толькі абставіны, а і надобрасумленныя ці абьякавыя людзі. І нават цяпер, калі часопіс, часам замест удзячнасці чуюцца з'едлівыя кпіны: маўляў, не той колер ці не той шрыфт на вокладцы. Становіцца сорамна за гэтых «высокапатрабавальных» скептыкаў, якія быццам бы не разумеюць сённяшняга жабрацкага стану культуры. А можа, ім проста не дадзена адчуць радасць за нашу агульную справу? Дарэчы, арганізатарскія здольнасці А. Сабалеўскага выявіліся і ў выданні буклета да фестывалю «Балтыйская тэатральная вясна-92», які быў падрыхтаваны і надрукаваны ў неверагодна сціслы тэрмін — менш чым за месяц. Цікава, што праграмкі спектакляў тут прыводзяцца на мове арыгінала, а рэзюме дзееца і на англійскай мове.

Усе мы з'яўляемся сёння жывымі сведкамі адраджэння роднай культуры і яе каранёў. І, як гэта засёды бывае, закол сапраўды добрых, каштоўных пачынанняў лунае шмат ляманту і гвалту тых, хто, акрамя пустой балбаты, ні на што не здатны. Між тым ва ўсе часы былі людзі, якія без гучных слоў сумленна рабілі справу, узабагаючы тым самым духоўную скарбніцу свайго народа. Да такіх сціплых працаўнікоў належыць і А. Сабалеўскі, кожнае творчае пачынанне якога спрыяла развіццю нацыянальнай культуры.

Нагледзячы на вялікую занятасць загадчыка аддзела і галоўнага рэдактара часопіса, А. Сабалеўскі за апошнія гады надрукаваў некалькі манаграфій, сярод якіх кнігі пра К. Крапіву, Б. Платонава, зборнік крытычных артыкулаў. У гэтым годзе пад яго рэдакцыяй маецца выйсці першы выпуск зборніка «Культура беларускага замежжа (Амерыка, Польшча)». Ёсць і яшчэ шмат планаў, задумаў, ідэй. Дай Бог, каб хапіла сіл і здароўя на іх ажыццяўленне.

Тамара ГАРОБЧАНКА.

самбл беларускаму фальклору: у рэпертуары некалькі ваналяна-харэаграфічных кампазіцый на народныя тэмы. Мацуюць сувязі вайсковыя музыканты з Саюзам нампазітараў Беларусі. Прыемна, што кола аўтараў, якія пішуць спецыяльна для гэтага калектыву, пашыраецца: сярод іх цяпер Я. Глебаў, І. Лучанок Э. Зарычкі, Л. Захлеўны, А. Чырнун, А. Елісеенкаў, У. Прохараў, У. Дамарацкі і інш. І яшчэ: у праграмах ансамбля з задавальненнем выступаюць вядомыя оперныя і эстрадныя спевакі рэспублікі, прынамсі, саліруюць у розных творч. І. Шупеніч, Я. Пятроў, В. Кучынскі, В. Стральчэня, А. Ярмаленка...

Мастацікі кіраўнік Ансамбля песні і танца Узброеных Сіл Беларусі Міхал Снітоў лічыць,

што задачы ў ягонага калектыву шматлікія: гэта выхаванне сродкамі музыкі юнакоў, якія служаць у войску, знаёмства іх з класічнай ды нацыянальнай музычнай спадчынай, з лепшымі ўзорамі сучаснага мастацтва. Уздзеянне музычнымі сродкамі на выхаванне патрыятычных пачуццяў моладзі. Да таго ж, і перш за ўсё, на думку кіраўніка, — гэта прафесійны мастацкі калектыв Беларусі, і адна з яго мэт — прыносіць асалоду шматлікім аматарам і знаўцам музыкі.

У тым, што Ансамбль песні і танца Узброеных Сіл Беларусі адваджае свайму прызначэнню і імкнецца вырашаць новыя творчыя задачы, пераканаў гледачоў нядаўні філарманічны канцэрт.

Л. ПАЛКОУНІКАВА.

ШТО І ЯК ДАЛЕЙ?

(Пачатак на стар. 5).

падкрэслваючы розныя «на жаль» альбо «але»; пра ўрады Сметаны і Ульманіса мы мала што ведаем, хоць пра дыктатараў звычайна гавораць шмат (між іншым, цікавыя штрых, пачуты мной ад латышкага паэта Вітаўтаса Людэнса: пры іхнім «фашыстоўскім перыядзе» да расстрэлу быў прысуджаны толькі адзін палітычны, але і таго не пазбавілі жыцця...).

Дакументы Беларускай сацыялістычнай грамады, БНР паказваюць, што там няма нават спроб для таго, каб развіць нацыяналізм, выключнасьць, а пасля спаўняць гэта для расісцкіх ды захопніцкіх мэт — адпаведна, БНР фашызму як таго не ўсталявала б. Ды і народ наш на гэта не пайшоў бы. На заканчэнне гэтага колкага пытання нельга не запытаць пра іншае, ужо мўлкае: чаму цяпер, у нашы дні, краіны з былым фашысцкім рэжымам не толькі сталі на ногі, але і квітнеюць, а чаму мы з «самым перадавым і гуманным ладам», калі не скачваемся ўніз, дык затрымаліся, топчамся на гістарычнай дарозе? Чаму большасць літоўцаў, латышоў і эстонцаў гэтак прагнуць ўсяго свайго? Няўжо яны неперапраўныя згаісты? Але — чаму? Ці тут справа зусім у іншым? Можна, у здаровым жаданні «людзьмі звацца»? Не быць паддоследнымі ці адстрэльнікамі ў чужых хіжых руках?

Як жа тыя 1917—1919 гады адлюстраваны ў беларускай літаратуры? Да нядаўняга часу — вельмі і вельмі скупа. Ёсць тагачасныя газетныя публікацыі, брашуры, а таксама пазнейшыя эсэ, нататкі, успаміны тых, хто асеў у Заходняй Беларусі, а вось асэнсаванія сродкамі мастацкай прозы доўга не было (дзеля дэ-факта трэба ўспомніць раман-хроніку Гурскага «Вецер веку», але сёння вясці пра яе сур'ёзную гутарку няма сэнсу. Ёсць «Людзі і маланкі», «Запомнім сябе маладымі» Дайнекі, але ва ўмовах абзэцдаршчыны аўтар не мог сказаць пра тое праўду). Яшчэ да нядаўняга часу тэма БНР была пад самым пільным назіраннем, калі можна было пра яе гаварыць, то толькі ў адмоўным, зневажальным і выкрывальным сэнсе (зноў жа дзеля дэ-факта трэба прызнаць, што сярод патоку фальсіфікацыйных артыкулаў і кніг былі працы і калі не зусім праўдзівыя, дык хоць з дакументамі, якія самі гаварылі за сябе. Скажам, у Круталевіча і Сташкевіча). Хто ж сур'ёзна пры такім езуіцтве мог узяцца за такую балючую тэму і пры гэтым бессаромна фарысеўнічаць, зарабляць сабе юдавы сярэбранікі? Чакалі, як кажуць, лепшых часоў. І яны прыйшлі ў апошнія гады, калі нарэшце можна паспрабаваць сказаць праўду.

«У рожкі са старымі»

Жывучае ж гэта: пасля поспеху рэвалюцыянеры і тыя, хто прымыкае да іх (найперш моладзь, люмпены і г. д.), спяшаюцца расквітацца з «былым», з «ворагамі» ці нават «падарожнымі», спяшаюцца ўсталяваць свой лад!

Нядаўна мы з усмешкай назіралі, як самыя «левыя» з нашых «Тутэйшых» штурхалі іншых нападаць на ўсё і на ўсіх, спрабавалі нават зняславіць, збэсціць залаты фонд беларускай літаратуры. Але зусім не да смеху, калі паразважыш: а гэта ж паўтараецца, гэта было ўжо не раз — у тым ліку і ў нас у дваццатых гады, і ўсё скончылася вельмі сумна. Як для тых, на каго нападалі, так і для тых, хто нападаў. Гэта больш чым спрытна было выкарыстана людзедамі...

Факт ёсць факт: некаторыя з маладнякоўцаў на пачатку 20-ых гадоў, пад'юшчаныя ідэямі розных аўрбаху, перапаўняючыся гонарам ад таго, што яны вінтоўкай і пяром ствараюць, мацуюць «небывала новае», а то і проста па маладосці падштурхнуты ў катавасію, дазволілі сабе зашмат. Многія з іх, руйнуючы «былое», сталі руйнаваць нашу гісторыю, культуру, разбураць чалавечую душу, іхняя «пралетарская» была патрэбная новай уладзе, новым канонам, але...

«Старыя», тыя ж Купала, Колас, Гарэцкі і іншыя, хто ўжо ня мала пражыў, шмат чаго пабачыў і шмат зрабіў у літаратуры, маглі сказаць сваё важнае слова і пра

новую рэчаіснасць, але мусілі натыкацца на дзёрзкае, а часамі варожае непрыманне, знявагі і папрокі, мусілі «перабудовацца ў пралетарскім духу», «задзіраць штаны і бегчы за камсамолам», абмяжоўваючы свой талент. Праўда, час ад часу выбухалі вулканам дум і пачуццяў (мы толькі нядаўна, да слова, пазнаёмліліся ў «Полымі» з нізкамі выдатных вершаў Купалы першага паслярэвалюцыйнага дзесяцігоддзя, якія робяць гонар не толькі шанюнаму дзядзьку Янку, але і ўсёй нашай літаратуры).

Калі зірнуць з пункту гледжання таго, як нашы маладзельцы — Чарот, Дудар, Александровіч, Лынькоў, Зарэцкі, Трус, Мурашка, Броўка, Глебкі і інш. — клямілі царскі лад і Часовы ўрад, было цёмнае і змрочнае, як віталі Кастрычнік альбо як услаўлялі чырвонаармейскія поспехі ў грамадзянскай вайне, лупчалі багачаў і папоў, як шчыра прапаведвалі новы лад, дык з гэтага боку да іх няма прэтэнзій і сёння. Але ж цяпер на ўсё гэта погляд іншы. І нават не крыху, а нашмат пад іншым фокусам. Дык якія нашы адносіны да творчасці маладзельцаў?

Асабіста я за тое, каб яе не перахваляваць і, з другога боку, лішне не прыніжаць. Бураленнасць бураленнасцю (хлачкоўскія наскокі на дарэвалюцыйную гісторыю і культуру, розныя фармальныя эксперыменты), але пры ўважлівым чытанні вершаў, апавяданняў, аповесцей і раману маладнякоўцаў нельга не заўважыць: пры мэце «ідэі матэрыялізму, марксізма і ленынізма ажыццявіць у беларускай мастацкай творчасці...» (з творчай дэкларацыі), пры лішняй ідэалагізацыі і празмерным коўзанні па паверхні ўсё ж ёсць асобныя яркія малюнкi, сцэны, урыўкі і нават творы. Тым больш, што ўсеагульная эйфарыя з часам пачала мінаць; сур'ёзныя, таленавітыя з маладнякоўцаў не маглі не працаваць сур'ёзна, ігнараваць трывалыя традыцыі жыцця класікаў, яны пасталелі, пачалі набіраць моц у таксама адужэлай таталітарнай сістэме...

Таталітарны рэжым (тыя ж «Гаспадар», «дысцыпліна», «моцная рука», «парадак») — рэч няпростая, нават прыцягальная для шматлікай катэгорыі людю. Таталітарызм нібы бярэ на сябе ўвесь клопат пра сябе і пра народ — ад самалёта да хлеба на стале, нібы ўсё робіць для чужога заўтра, але заадно ён глабальна віжуе за кожнай думкай, за кожным крокам кожнага і без вагання, калі ўгледзіць небяспечнае для сябе, парушае ўсякія законы і мараль, хапае, садзіць, забівае любого. Таталітарызм, каб сцвердзіцца, усюды дзейнічае глабальна — перапісвае, апаганьвае гісторыю, пераацэньвае былую культуру, апраўдвае сваё насілле ў «імя вышэйшай мэты», бессаромна хлусіць; яму не патрэбныя шчырыя, смелыя, тым больш іншамыслныя. Каму-каму, а пісьменнікам пры такім рэжыме вельмі цяжка. Кожны іх больш-менш філасофска-псіхалагічны роздум над гісторыяй, жыццём, людскімі ўчынкамі тут як тут выдаваўся за «буржуазнае корпанне», за «дастаўшчыну»; пісьменнік быў залежны ад розных ідэалагічных дэгуствараў, якія, можа, добра ведалі вартасць напіскаў, але толькі не сапраўднай літаратуры. А якая ж літаратура без асоб? Без асоб шчырых, смелых і дзёрзкіх? Ды асобы глуміліся, а пазней і знішчаліся. Астатнія мусілі асцярожнічаць, недагаворваць альбо станавіцца партыйнымі прапагандыстамі, а каб пракарміцца, прыстасоўваліся, станавіліся дробнымі служачымі, мяшчанамі — вінцамі ў агрорністым механізме, работу якога пільна кантралявалі жорсткія аператары. І так бясконца, бо ўсе новыя ідэалагічныя кампаніі былі толькі «гістарычнымі».

Сёння вярта пільней, па-новаму зірнуць на тое, як у нашай літаратуры першага паслярэвалюцыйнага дзесяцігоддзя адлюстраваліся сацыяльна-эканамічныя змены, іх успрыманне людзьмі. Так-так, на тыя ж «Босыя на вогнішчы» Чарота, апавяданні Лынькова тыпу «Андрэй Лятун», творы Чорнага накіштат «Лявон Бушмар», «Дзесаты падмурак» Труса, а апавяданні і аповесць «Голы звер» Зарэцкага, а таксама на творчасць «старых» — скажам, на «Безназоўнае» Купалы, «Сымона-музыку», «Казкі жыцця», «На прасторах жыцця», на палескія аповесці Коласа, «На імперыялістычнай вай-

не» Гарэцкага, на «Салавей» Бядулі і г. д. Сёння пры ацэнцы і пераацэнцы гэтых і іншых твораў ніяк не абыйсціся без новай канцэпцыі, цалкам вызваленай ад абзэцдаршчыны.

Напрыклад, аповесць Чорнага «Лявон Бушмар». Дасюль нам уталкоўвалі, што пісьменнік ярка і вобразна паказаў селяніна-ўласніка, згаіста, злыдня, які з-за ўласнага багацця сам свету не дае яго ўбачыць іншым. Бясспрэчна, былі, ёсць такія экзэмпляры. Але справа ў іншым: нам убівалі ў галовы, што кожны, хто любіць зямлю, працу, хоча жыць заможна, адным словам, быць гаспадаром, — уласнік, кулак, вораг. Дык хто ж Бушмар? Калі Чорны сьведомы стаіць на гэтай пазіцыі, — адзін падыход, калі ўсё ж ён дае магчымасць ацаніць гэта іначай (як, да слова, у выпадку з Міхалам Тварыцкім у рамане «Трэцяе пакаленне»), дык тут падыход іншы. Справа тут не ў тым, каб пахваліць альбо пакрытыкаваць (ці наадварот), а ўвесь наш клопат у тым, каб нарэшце ва ўсім разабрацца і сказаць праўду, тым больш, што рэзультаты таго ж Чорнага ад гэтага не зменшыцца: ёсць ня мала момантаў, калі пры новым працтанні ягоных твораў яны толькі ўзвысяць аўтара. А тое, што ён зрабіў для беларускай літаратурнай мовы, было і ёсць бясспрэчна і значна.

Памер артыкула не дазваляе вельмі разгортацца, шырэй пагаварыць пра беларускую літаратуру 20-ых гадоў, але на адной з'яве хацелася б прыпыніцца — на з'яве Зарэцкага. Як чуў ад многіх старэйшых нашых літаратараў, гэты пісьменнік у свой час быў вельмі папулярным і нават любімым. Ён ішоў сваім, адметным шляхам. Калі яго равеснікі толькі зрэдку звярталіся, як мы кажам, да маральна-этычнай праблематыкі (класічнага ўзору ў гэтай тэматыцы дасягнуў Чорны апавяданнем «Вераснёвыя ночы»), дык Зарэцкі гэтую праблематыку паставіў у цэнтр сваёй увагі. Можна, і таму, што, як сын святара, змалку быў далучаны да таго, што фармавала душу, свет пачуццяў. У першых зборніках прозы ён не толькі, як Лынькоў альбо нават Чорны, трымае ў полі зроку «пралетарскія», сацыяльна-эканамічныя пераўтварэнні, колькі дакладна, як яны прамаляюцца і адбіваюцца на рознай катэгорыі насельнікаў. Пасля XX з'езда КПСС, калі творы Зарэцкага зноў убачылі свет, некаторыя нашы крытыкі ці па шаблоне, ці загульваючы з абзэцдаршчынай, падхвалявалі пісьменніка за тое, што ён добра ў першых кнігах паказаў, як «у выніку сутыкнення дзвюх сацыяльных сіл бязлітасна рушацца старая, патрыярхальная сямейная і маральныя норавы і звычкі». Так то яно так, але сёння нельга не заўважыць, што пісьменнік глядзеў на ўсё глыбей. Адчуваецца, ён уважліва назіраў, як ажыццяўляецца ў побыце спушчаны зверху аскетызм ва ўсім, у тым ліку і ў асабістым жыцці. Перачытайце цяпер уважліва яго апавяданні «Бель», «На маладое», «Дзіўная», «Ой, ляцелі гусі...», аповесць «Голы звер» — вы не зможаце з болам, а то і жахам не адчуць адну рэч: той, хто не зважае на ўсякія максімалісцкія дактрыны, жыве, працуе, кахае натуральна — зусім нармальны чалавек; той, хто шчыра паверыў у тое, што рэвалюцыянер павінен быць больш, чым чалавек, павінен глушыць сваё, асабістае — глыбока няшчасны; той, хто хітруе, на словах за адно, а ў жыцці робіць зусім іншае — няўмоўна пераўтвараецца ў нягодніка. На маю думку, Зарэцкі пры ўсім сваім наватарстве, нават пры пэўнай сваёй манернасці паказаў недвухсэнсоўна: чалавек, глумячы свае і не свае пачуцці, у рэшце рэшт разбурае сябе, сям'ю, грамадства. Ён пераходзіць ужо межы гома сапіенс, пераўтвараецца ў такога страшнага тыпа, што яго трэба ўжо кантраляваць, а самяя, як кажуць, закончаныя гатовыя на любое злачынства.

Праўда, сам Зарэцкі яшчэ ў адным з першых апавяданняў, у «Віры жыцця», агаварыўся ў духу тагачаснай псіхалогіі, што прапаведваўся ў вышэйшых колах: дзеля перамогі рэвалюцыі патрэбны і ахвяры, нават смерць увогуле сумленнага чалавека, які, скажам, на гэтым этапе нязручны. Як помніце, там адзін з герояў, Шлёмка, такім вольным апраўдае забойства свайго сябра, які дамагаўся ў новых улад справядлівасці. Не ведаю, наколькі пераканана пісьменнік падзяляў гэтую небяспечную канцэпцыю. Яна абярнулася вялікай бядою. Для Зарэцкага ў тым ліку.

У 30-я гады, пераадолеўшы бураленнасць, займеўшы жыццёвы вопыт і літаратурнае майстэрства, галоўную службу пачалі несці младабеларусы. «Спалох на загонах» Галавача, «Бацькаўшчына», «Трэцяе пакаленне» і «Люба Лук'янская» Чорнага, «Вязьмо» Зарэцкага — гэтыя і іншыя творы (на жаль, не вяду размовы пра творы пазіі, драматургіі і публіцыстыкі), безумоўна, не пярэчылі тагачаснай афіцыйнай палітыцы, у тым ліку і па пераломе хрыбетніка сялянства, але, з другога боку, зракава і ярка адлюстравалі і перагібы гэтага пералому ці нават і новай рэвалюцыі на вёсцы — вялікія свавольствы розных начальнікаў і ўрачыстасць лайдака, дэмагога над працаўніком, глумленне над здаровым сэнсам і ладам жыцця.

Тыя нямногія пісьменнікі, хто ўцялеў у трыццатых гады, хто ўзяўся за пяро яшчэ ў армейскай альбо партызанскай апарце, не далі патухнуць цяпельцу беларускай культуры, найперш літаратуры. Пасля XX з'езда КПСС у яе ўжо ўлілася напорыстая хваля дзяцей вайны; яны ўзварушылі грамадства — напужалі, настроілі супраць артадоксаў і абудзілі людзей са здаровым мысленнем, прынеслі ў літаратуру новыя тэмы, новыя моўныя пласты з усіх куткоў Беларусі, спрыяючы не толькі сабе, але і лепшым сілам старэйшых адмаўляцца ад аджылага, ад таго, што калечыць літаратуру і не дае ёй быць уласна ёю. Якраз у гэты час Мележ адчуў патрэбу па-новаму зірнуць на беларускую вёску і на калектывізацыю, Караткевіч — «высякчы акно» ў нашу гісторыю, Быкаў і вялікі гурт празаікаў узяліся па-новаму асэнсоўваць лёс народа ў гады вайны, Брыль шукаў, спаўняваў любячы жанры, каб сказаць сваё слова пра «тое, што ўражае», Шамякін пры ўсёй памяркоўнасці да ўладных свету гэтага ўскрываў гнайнікі мяшчанства. На падмогу ім дружна ішла ўжо новая плынь — тых, хто нарадзіўся пасля вайны. Літаратура за іхнія паводзіны ў часе застою можна крытыкаваць за многае, але нельга не бачыць галоўнага: усё ж яны заставаліся носьбітамі і лідэрамі нацыянальнай культуры. Канечне, разам з некаторымі найбольш сьведомымі мастакамі, музыкантамі і артыстамі.

...Да

Дуніна-Марцінкевіча?

Ну, а што ж і як далей? Без «перадвога вучэння» і без ідэалагічных дэгуствараў?

Тыя, хто ўважліва чытае рускую патрыятычную перыёдыку, не можа не заўважыць там адну акалічнасць. Па-першае, з нумара ў нумар гучыць «вопл»: Айчына, Дзяржава ў небяспецы! Па-другое, шмат друкуецца ўсяго, «где Русь и Русью пахнут».

Безумоўна, не падымаецца рука кідаць камень на тых, хто як след дбае пра сваю Бацькаўшчыну, пра сваю гісторыю і культуру, пра дэбрабыт і духоўнае здароўе роднага народа, але... Многія і многія аўтары тых выданняў не проста клапоцяцца пра сваю Айчыну і пра ўсё астатняе, што да гэтага прыкладаецца, а літаральна запалонены іншымі — вялікарускімі і вялікадзяржаўнымі — ідэямі. Яны льюць слёзы па нядаўнім Саюзе, гатовыя бачыць сёння адраджаную Расійскую імперыю. Зразумела, з Польшчай і Фінляндіяй. Зразумела, з прывілеяваным становішчам праваслаўя, рускай мовы і ідэі.

Хто ж супраць: дай Бог, няхай аднаўляецца гістарычная памяць рускага чалавека, няхай развіваюцца, квітнеюць ягоныя гаспадарка, навука і культура, няхай чым больш будзе свету Ламаносавых і Талстых, але... І мы ж хочам быць людзьмі, народам, дзяржавай! Не абтоптаўце, не суньце нас у былы мяшок, дайце свежага паветра; не здолеем без апекі і назірку нічога вартга зрабіць — самі папросімся, асвятлым вашу кроў дзеля вялікай Айчыны і Дзяржавы. У гэтым сэнсе лепш было б звярнуць увагу на тое, што гучыць цяпер у нашых літаратурных часопісах, пра што і як пішуць Быкаў, Гілевіч, Вярцінскі і іншыя, а не выцягваць на свет божы творы тых беларусаў, якія былі прасякнутыя шавінізмам (публікацыя Саланевіча ў «Нашем современніку»).

Цяпер нам, літаратарам, бадай, упершыню ў гісторыі нашага краю выпала адказная місія: ва ўмовах вольнай на словах Беларусі памагаць будаваць вольную Беларусь на справе. Мы, літаратары і пісьменнікі, зразумела, павінны дзейнічаць у гэтым накірунку сваімі сродкамі. Наша сіла і моц — у палымым слове, у праўдзівых і высокамастацкіх творах.

ТЭАТР

Старая новая казка

Прэм'ера спектакля «Зязюлька» У. Граўцова адбылася ў Брэсцкім лялечным тэатры; пастаўшчыні спектакля — рэжысёр Алег Жугжда, мастак Ларыса Мікіна ды кампазітар Павел Кандрусевіч. Самотная гісторыя паводле беларускіх паданняў пра тое, як дзяўчыне было наканавана зрабіцца жонкаю вужа, прадстаўлена тэатрам як плынь згадкаў ды нашых уяўленняў пра мінулае, дзе казка мяжуе з паданнем, а легенда шматразова паўтараецца сучаснымі веданнем ды тлумачэннем. Спектанль метафарычны, вытрыманы ў чорна-белых колерах з чырвонай плямай настольніка ў самых трагічных эпізодах; дзеянне, нібыта ад пачатку спектакля скіраванае за межы сцэны, увясняно, так бы мовіць, выцягнутае па вертыкалі, з цягам часу на вачах распаўзаецца ўшырні (па

гарызанталі), — гэтыя аптычныя пачуццёвыя эфекты належаць мастацтву, — яе сцэнаграфічна-светлавую драматургію выгодна падмацоўвае кампазітар ужываючы і прыёмы стылізацыі, і арыгінальныя музычныя тэмы, што характарызуюць персанажаў ці суправаджаюць іхнае з'яўленне на сцэне. Цікава вырашаны рэжысёрам ўзаемадачыненні лялек з лялечнікамі, пры гэтым роля Вужавай Нявесты адметна выконваецца Ларысай Мікуліч, яе годнай партнёрыняй з'яўляецца Тамара Тэвасян. Шэраг мужчынскіх роляў паяднаў сваім майстэрствам Юрый Сарычаў. Над лялькамі і дэкарацыямі працавалі П. Гарбашка, А. Збарамі-рскі, М. Гурскі, М. Мелляшэвіч, С. Крывецкі. Складанай музыка-гукавой партытурай кіраваў А. Багданаў.

Ж. Л.

ФЕСТИВАЛІ

Брава, «Класік-Авангард»!

Фота У. Панады зроблена ў Мінску, роўна за месяц да фестывальных выступленняў.

«Віртуозы» — міжнародны фестываль музычнага мастацтва пад таю назвай наладзілі ў Львове. У кампаніі музыкантаў з Германіі, Польшчы, Аўстрыі і, вядома, Украіны апынуліся і нашы землякі: арганізатары гэтага прадстаўнічага фестывалю запрасалі ўдзельнічаць у ім ансамбль салістаў ДАВТа Беларусі «Класік-Авангард» (мастацкі кіраўнік У. Байдаў). Першае выступленне адбылося ў зале Львоўскай філармоніі. Тут прагучалі творы Віла-Лобаса, Шасона, Дзешавова, Арцэмава, «Меса суперэбронага чалавека» Дэйвіса (саліравала нязменная спадарожніца ансамбля літоўская спявачка Ю. Лейтайтэ) і — на «біс» — «Серенада»

Шнітке. Другі канцэрт «Класік-Авангарда» праходзіў у надзвычай рымантычнай мясціне — італьянскім дворыку Львоўскага гістарычнага музея. Цікава, што менавіта на гэты час прыпынілася ў горадзе залава, вызірнула сонейка, і толькі пасля таго, як музыканты скончылі іграць, зноў пайшоў дождж... А ігралі лямі сюіты «Па старонках «Віленскага сшытка», музыку Шуберта, Гайдна, дэ Фалі, маладога беларускага кампазітара В. Капыцка... Гарачы прыём публікі, добрыя водгукі пра майстэрства беларускіх віртуозаў даюць надзею на працяг іх творчых кантактаў з канцэртнымі арганізацыямі самацыйнай Украіны.

Н. К.

МУЗЫКА

«Новы Ерусалім»

Прэзентацыя першай на Беларусі хрысціянскай ролі «Новы Ерусалім» царквы Ісуса Хрыста адбылася ў Мінску, у Палацы культуры МВА тонкасуюннага камбіната. Першы канцэрт прынёс калектыву поспех: песні, напісаныя самімі музыкантамі, цёпла прымаліся слухачамі.

П. ГАРДЗІЕНКА.

Пабачым класіку XX стагоддзя?

Напрыканцы мая ў ДАВТе Беларусі адбудзецца прэм'ера балета «Ундзіна» аднаго з буйных нямецкіх кампазітараў сучаснасці Ханса Вернера Хенца. Гэты твор, упершыню пастаўлены ў 1958 г. на сцэне Каралеўскай оперы ў Лондане, даўно прызнаны белатнай класікай XX стагоддзя і з поспехам ідзе ў тэатрах многіх краін свету. І вось ён у Мінску... Галоўны балетмайстар нашага ДАВТа В. Елізар'еў падрыхтаваў для публікі сюрпрыз, сабраўшы па-творчы цікавы і ў літаральным сэнсе інтэрнацыянальны налектыў пастаноўшчыкаў. Дырыжор спектакля — А. Васілеўскі (Мінск), сцэнограф — В. Окунеў (Санкт-Пецярбург). Ну, а балетмайстар-пастаноўшчык — Алан Бернард (Швейцарыя), дзякуючы якому мы, відаць, пазнаёмімся з нязвычайна для нас лексікай сучаснай заходняй харэаграфіі. Сярод вынаўцаў галоўных роляў у спектаклі будуць вядучыя салісты тэатра і таленавітая моладзь. Гэта дае надзею, што «Ундзіна» стане для глядачоў спектаклем-адрыццём. Спяшайцеся на прэм'еру!

Т. ВАЛАЧКОВІЧ.

ЛІТКУР'ЕР

У горадзе на Няве

Санкт-пецярбургскі Саюз пісьмемнікаў Расіі адзначыў 50-годдзе з дня смерці народнага песняра Беларусі Янкі Купалы. Вечарыня прайшла ў Доме літаратара імя Уладзіміра Маякоўскага. Быў праведзены тансама «круглы стол», прысвечаны праблемам

творчых узаемасувязяў і кантактаў беларускіх і ленаградскіх літаратараў. Нездарма ў сённяшні трыўвонны час гаворна адбылася менавіта ў горадзе на Няве. Тут багатыя традыцыі ленаградскай перакладчыцкай школы, тут жылі і жывуць многія з тых, хто

пераўвасобіў па-руску выдатныя творы беларускай літаратуры, у тым ліку і Я. Купалы. У мерапрыемствах узялі ўдзел старшыня Саюза пісьмемнікаў Беларусі Васіль Зуёнак, намес-

нік старшыні Аляксандр Пятрычэў, старшыня праўлення Беларускага фонду культуры Іван Чыгрынаў, прадстаўнікі суполкі беларусаў у Санкт-Пецярбурзе.

Яшчэ раз прыгадаем...

Памятаецца, як яшчэ некалькі гадоў назад у выдавецтве «Беларусь» ставіліся да выпуску мемуарнай літаратуры: цвёрдая вонда, палешаная папера, а ў некаторых выпадках і супервакладна ці прырасаваная плёнка. А цяпер... Чарговай мемуарнай кніжкай — успаміны намесніка камандзіра спецтрада ад Беларускага штаба партызанскага руху Ф. Соманава «Не схіляючы галавы» — не скажаць, каб глядзелася. Але прачытаць яе, думаецца, усё ж варта. Цікавыя, у тым ліку і малавядомыя факты прыводзіць аўтар. Ды і расказана аб падзеях зусім не суха (літаратурная працоўка А. Міронава). Адначасова гэта і згадка аб тым, што ў свой час беларускія пісьмемнікі пастаянна (і плённа) супрацоўнічалі з удзельнікамі Вялікай Айчыннай вайны.

3 гісторыі на «Вы»

Уся друкаваная прадакцыя (акрамя раённых газет і нефармальных выданняў), што тычыцца гісторыі, а таксама крыніцзнаўства, дыпламатыі, археаграфіі, геральдыкі, нумізматыкі і г. д., згадваецца ў бібліяграфічным паказальніку «Новая літаратура па гісторыі і гістарычных навуках», складзеным Г. Антонавай і выпушчаным Дзяржаўнай бібліятэкай імя У. І. Леніна Рэспублікі Беларусь. Часова публікацыя абмежавана 1990 годам (дарэ-

чы, неаднаразова згадваецца і «ЛіМ»). З іх бачна, наколькі больш пільна пачалі прыглядацца да свайго далёкага мінулага (ці не таму так шмат пісалася пра Усяслава Чарадзея, Ефрасінію Полацкую, Сымона Буднага, Васіля Цятінскага, Кірылу Тураўскага і іншых) і як уважліва пераасэнсоўваем падзеі больш блізкія (згадкі пра В. Кнорына, П. Машэрава). У бібліятэцы даведнік выстаўлены для карыстання на відным месцы.

КУЛЬТУРА

Дзень музеяў

Гурт «Альтанка» перад уваходам у музей.

Нетрадыцыйна быў адзначаны Сусветны дзень музеяў — 18 мая — у мінскім музеі Янкі Купалы. На вечарыне, наладжанай супрацоўнікамі музея, перад запрошанымі на яе вучнямі гуманітарнага ліцэя выступілі не толькі навукоўцы і літаратары, але і эстрадна-фальклорны

гурт студэнтаў кансерваторыі «Альтанка». На думку музыкантаў, далучэнне да нацыянальнай культуры мусяць адбыцца не толькі праз вывучэнне творчасці класікаў, але і праз звычайную цікаўнасць моладзі да папулярнай музыкі.

У. ПАНАДА.

Сустрэнемся «На ростанях»

Новая пастаянная мастацкая галерэя адрылася ў Мінску ў былым памяшканні наварні «На ростанях». У ёй выстаўлены работы такіх вядомых мастакоў, як Г. Вахчанка, В. Зяноўч, А. Ксяндзю, М. Селяшчук, У. Тоўсцін. Жывапіс і графіку тут

можна не толькі ўбачыць, а і набыць. Памяшканне галерэі выкуплена Міністэрствам культуры Рэспублікі Беларусь сумесна з мастакамі — заснавальнікамі.

Фота У. ШУБЫ. (БЕЛТА).

ВЫСТАВЫ

Успамін аб радасці

Яшчэ нядаўна імя фотатамайстра Якава Мядзеліцы часта можна было ўбачыць пад здымкамі ў многіх рэспубліканскіх газетах, у тым ліку і на старонках штотыднёвіка «Літаратура і мастацтва». Асабліва шмат здымаў Я. Мядзеліца дзяцей. Відаць, таму, што на франах Вялікай Айчыннай вайны, удзельнікам якой быў, столькі бачыў смерці, што хацеў, каб цяперашнія хлопчыкі і дзяўчынкі гэтага ніколі не

зведалі. Таму і расказваў пра іх з гумарам, шчыра, падглядваючы аб'ектывам самымя нечаканымы моманты.

Асобныя з гэтых твораў — а Я. Мядзеліца быў пераможцам не толькі рэспубліканскіх, а і міжнародных фотанаккурсаў — можна ўбачыць на пасмяротнай выстаўцы Я. Мядзеліцы, што экспануецца ў мінскім кінатэатры «Настрэчыны».

ДРУК

«Пралеска» квітнее па вясне

Трэці нумар часопіса прыйшоў да падпісчыкаў і ў кіёскі. Выхавачелі хлопчыкаў і дзяўчынак знойдуць у нумары нямала цікавых матэрыялаў. «Маладзёчонгадзівочка» расказвае пра красавік. Паведамляецца пра вяртэнне і гукаванне вясны. Прапаўняецца сцэнарый свята «Залатыя дні — веснавыя дні». Прэзентуецца кніга Я. Купалы «Мой край», адрасаваная дашкольнікам. У нумары — дзве казкі, комікс, гаворка пра загадкі (яе вядзе ўрач і пісьмемнік У. Мацвееў), «Пісьмы пра жанчын» Алены Рэрых, некалькі песень.

«Тэатральная Беларусь», № 3

Толькі што з'явіўся чарговы нумар «Тэатральнай Беларусі», пазначаны маем — чэрвенем сёлета года. У нумары — дзве п'есы: сатырычная камедыя-палат у адной дзеі і дзвюх актывах «Незвычайныя пацыенты» А. Махначы і «П'еса ў адным акце з песнямі і сцюжамі — так вызначыў у свой час жанр сваіх «Заручын Паўлінкі» адзін з пачынальных драматургаў беларускай драматургіі Ф. Аляхновіч. Публікацыя апошняй і ўступны артыкул — А. Сабалеўскага.

чы, воблік беларускай прымадонны ўпрыгожвае і вокладку часопіса.

«Цяга да драматургіі жыла пастаянна» — спавядаецца ў гутарцы з Аляксем Марціновічам І. Чыгрынаў.

Вяртанне да вытокаў, да народных традыцый — у нарысе Я. Адамовіча «Давідгародзіцкія налядзі». На самага шырокага чытача разлічаны матэрыялы «Трагіфарсавая замалёўка» Я. Міклашэўскага, «Смех скрозь слёзы» Т. Гаробчанкі, «Пошукі» В. Грыбайлы.

«Знаёмцеся: ансамбль «Спадчына» Л. Лявовай, «Маналог рэжысёра-пастаноўшчыка» Б. Зрына, «Тры стралы Вільгельма Тэля» Т. Ратабыльскай.

Рэцэнзуецца кніга Г. Валкавыцкага «Вірты, якая выйшла ў Беластоку. Есць падборкі «Фота нагадала», «Летапіс», «Пасля спектакля».

Краязнаўства — у цэнтры ўвагі

Выдавецтва «Полымя», як сведчыць план выпуску літаратуры на 1993 год, па-ранейшаму ўдзяляе вялікую ўвагу выпуску краязнаўчай літаратуры: яна ў тым плане займае палову пазіцыі. «Імя ў летапісе» — так называў сваю кнігу нарысаў, эса, артыкулаў В. Чаропка. У ёй расказваецца пра Міндоўга, Гедыміна, Ягайлу, Глеба Менскага і іншых, без каго немагчыма ўявіць сабе нашу багатую і шматпакутную гісторыю. А. Ненадавец («Крэпасць на Бярэзіне») гісторыя з помнікаў фартыфікацыйнага мастацтва пачатку XIX стагоддзя. Дарэчы, прадоўжыцца і выпуск спецыяльнай серыі «Помнікі беларускага дойлідства».

«Не адвергнуў бог народа свайго» — С. Букчын асэнсоўвае шматвяковы вопыт жыцця яўрэяўства на Беларускай зямлі. Кніга папоўніць серыю «На зямлі Беларусі ў згодзе».

У серыі «Нашы славутыя землякі» выйдзе ажно чатыры кнігі («Адвасей з Беларусі» В. Губанова, «Уладзіслаў Барзабагаты» Ф. Ігнатвіча, «Шукаю папараць-кветку» У. Касюк, «Летапісец Віцебшчыны» А. Падліскага). Аматарам серыі «Па родным краі» прапануецца кнігі пра Глыбоччыну і Асвейшчыну.

Яшчэ некалькі выданняў, якія, думаецца, зацікаваць многіх — «Мінск: старонкі жыцця дарэвалюцыйнага горада» З. Шыбені і С. Шыбені, «Музы Нясвіжа» К. Шышыгінай, зборнік «Страчаная спадчына», «Беларусь замежная» К. Пранчана, «Памяць» — гісторыка-дакументальная хроніка Карэліцкага раёна і іншыя.

У духу Адраджэння

З-за цяжкасцяў з папэрай і план выпуску літаратуры выдавецтвам «Народная асвета» на 1993 год уключаны асобныя выданні, што значыліся ў планах 1992 і нават 1991 года. Тым не менш «Народная асвета» робіць усё магчымае, каб да чытача своечасова прыйшлі неабходныя кнігі, якія працуюць на наша нацыянальнае Адраджэнне.

адрасійскіх.

У новай серыі «Гэта мы, мал Беларусь» убачыць свет кніга В. Ніскава «Неўміручая песня лясоў», у якой папулярна расказваецца пра расійскі свет рэспублікі. Серыя «Школьнікам пра гісторыю Беларусі» выдаецца далёка не першы год. Але зборнік «Праз смугу стагоддзяў» (складальнік М. Багадзюк) — з тых, якія нядаўна наўрад ці маглі б з'явіцца. Герой яго Рагвалод, Рагнеда ды многія іншыя слаўныя сыны і дачкі зямлі беларускай.

Прынамсі, у серыі «Беларуская мова: гісторыя і сучаснасць» фансімільна перавыдаецца (з другога выдання, што выйшла ў 1926 годзе) «Беларуска-расійскі слоўнік» М. Байкова і С. Некрашэвіча. Ён ствараўся на хвалі беларусізацыі дваццятых гадоў і, як сведчылі аўтары, уключае «навукова-літаратурныя тэрміны, адрозныя

Выпускаяюцца «Слоўнік іншаземных слоў» А. Бульвіка, «Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў» (частка 2) І. Лепешава, «Тлумачальны слоўнік беларускіх прыназоўнікаў» П. Шубы.

Гэтая публікацыя рыхтавалася да друку на працягу некалькіх апошніх месяцаў, давалася нялёгка і няпроста... Рэч у тым, што з лета 1991 г. у рэдакцыйнай пошце пачалі з'яўляцца лісты, аўтары якіх уздымалі шэраг пытанняў ваеннай гісторыі Беларусі, найперш — Вялікай Айчыннай вайны. Каму служылі лабаранты? З кім змага-

ліся партызаны? і да т. п. Зразумела, што пераважаў у тых лістах больш эмацыянальны зарад, чым прага дасведчанасці, але прагнараваць чытацкі «зык» было нельга. Урашце мы змясцілі допіс Я. Шыраева «Партызаны правакавалі акупантаў» і контрдопіс Н. Пашкевіча «На арэлях разбэрсавай думкі» («ЛіМ», 3. 04. 1992), — як значанне нашай увагі

да чытацкай думкі... Але яшчэ раней рэдакцыя было вядома, што тэму налагаваць падчас другой сусветнай вайны распрацоўвае кандыдат гістарычных навук, загадчык аддзела ваеннай гісторыі Беларусі савецкага перыяду Аляксей ЛІТВИН, і мы былі з ім знаёмыя, неаднаразова сустракаліся, гутарылі... Аднак знаёмства з гісторыкам перамякнула

ва зададзены «ваенную» тэматыку: неўпрыкмет у нашых гутарках пачаў дамінаваць агульнагістарычны, нават гістарыясафічны аспект, развагі пра філасофію гісторыі. У нечым атрымалася ж і споведзь гісторыка — «сямідзесятніка», які 10 год (самы застой — 1975—1985 гг.) працаваў у інстытуце гісторыі партыі пры ЦК КПБ... Юрась ЗАЛОСКА.

новым няма. Напрыклад, калі раней я паспрабаваў бы сказаць нешта пазітыўнае аб дзейнасці В. Іваноўскага, мне б хутчэй закрылі рот. Але калі цяпер я напішу дакументаваную гісторыю падпольнага руху, дык гэта таксама не надрукуюць: маўляў, гэта не будучы сёння чытаць...

Таму мяне трывожыць заказ на новую зададзенасць у фармуляванні гісторыі, зададзенасць «ад зваротнага». Але навука не будзе і тут, бо навука — гэта найперш праўдзівая інфармацыя і аналіз усяго комплексу фактаў, а не дактрыны ці ўстаноўкі, якімі б дэмакратычнымі ці не вельмі яны ні былі.

— Але, пагадзіцеся, грамадства прымала «кароткакурсавую» гісторыю, было ёю задаволена?

— А тут ізноў узнікае сацыяльна-псіхалагічны чынік — схільнасць да веры, толькі ўжо на ўзроўні грамадства. Колішняму, асабліва даваеннаму грамадству дыялектыка не была патрэбна. Яе мы ніколі не разумелі. Яскрава аб гэтым сведчыць наша стаўленне да твораў пра вайну. Адна справа, калі пра яе (вайну) напіша маршал, які працаваў на КП, і зусім іншая — калі сведчыць радыё салдат. Чамусьці «кабінетная» праўда прымалася шмат лягчэй, чым рэчы псіхалагічна-экзістэнцыяльнага плана, дзе шмат драматызму і пакуты. Памятаеце, якому астражыму падарваліся творы — «акопная праўда» — В. Быкава, Ю. Бондарава, В. Астаф'ева, С. Алексіевіч... І толькі таму, што ўзнікаў новы ракурс гледжання, новая плынь дасведчанасці, якая была больш чалавечай па зместу, па-другому набліжалася да праўды...

Але драматычная праўда шмат цяжэй прабіралася да нас, чым праўда мемуарна-лакіраваная. Дарэчы, у свой час мяне шакіраваў наступны факт. Аказваецца, менскія беларускія газеты ў часе акупацыі друкавалі звесткі пра гулагаўшчыню, нават прыблізныя лічбы (і досыць дакладныя) рэпрэсіраваных і загінуўшых у лагерах, друкаваўся і твор Ф. Аляхновіча «У кіпцюрох ГПУ». Але гэтыя звесткі не выклікалі ніякага рэзанансу, яны проста не ўспрымаліся людзьмі...

Увогуле веданне і ўспрыманне гісторыі розныя рэчы. Напрыклад, прэзідэнт Украіны, колішні партыйны работнік Л. Краўчук неяк у тэлеінтэрв'ю сцярджаў, што не ведаў пра голад на Украіне. З вуснаў былога сакратара па ідэалогіі гэта чуць смешна, бо ідэалагічныя работнікі ведалі ўсё. Іншая справа, што яны тлумачылі той голад зусім не так, як могуць казаць пра яго зараз.

— Вы казалі пра новы сацыяльны заказ навуцы. А якая навука можа ўнікнуць такіх заказаў, застацца «бестаронняй»?

— Сутнасць у метадалогіі. Класавая партыйны падыход да гісторыі — гэта не толькі адпаведная лексіка, гэта яшчэ і метады. Савецкімі гісторыкамі быў узяты на ўзбраенне прынцып гістарызму, які арганічна зліты з матэрыялістычным разуменнем сацыяльнага жыцця, з тэорыяй пазнання дыялектычнага і гістарычнага матэрыялізму. Адною з галоўных пазнаваўчых функцый гістарызму з'яўляецца ўсталяванне адзінства грамадскага працэсу. Мінулае, сучаснае і будучае пры гэтым раздзелены ў часе.

Апалагетам гістарызму быў Ленін. Памятаеце пра яго выступленне супраць ліберальнага народніка М. Міхайлоўскага? Той лічыў, што матэрыялістычнае разуменне гісторыі не можа быць надзейным фундаментам навуцы, што «гісторыя не ведае, што такое яна сама і ў чым складаецца яе задача: у бестароннім запісанні ўсяго, што адбылося, ці ў малюнкавым адлюстраванні мінулага, ці ў здабыванні практычных урокаў з гістарычнага вопыту, ці ў адкрыцці агульных і асобных законаў, якія падпарадкоўваюць гістарычныя з'явы вядомай правільнасці і парадку» (з кнігі «Герон і толпа»). Як вядома, 24-гадовы Ленін крытыкаваў Міхайлоўскага ў брашуры «Что такое «друзья народа»...»

Гістарызм як навуковы прынцып не ўспрымаецца заходнімі вучонымі. Яны лічаць, што метадалогічны палажэнні марксісцка-ленінскай навукі ёсць ні што іншае, як абстрактныя фармулёўкі і паняцці, якія натуральна не выцякаюць з сутнасці гістарычнага пазнання. Прафесар Нью-Йоркскага ўніверсітэта Г. Грэн, напрыклад, лічыць, што гістарызм, як навуковы прынцып, адыходзіць у мінулае, саступаючы месца гістарыцызму, г. зн. перакананню, што «гістарычнае» раўназначна «адноснаму». Сярод даследчыкаў цяпер падыраецца думка, што ў гісторыі ўсё адносна, што яна па-новаму перапісваецца кожным новым пакаленнем, і што ў ёй магчымыя любыя інтэрпрэтацыі мінулага. Дзякуючы гэтай метаду, на Захадзе ўзніклі тэорыі «пастіндустрыяльнага грамадства», «грамадства сярэдняга класа», «канвергенцы», якія па-рознаму тлумачаць сэнс сучаснага грамадскага развіцця.

— У выступленнях многіх гісторыкаў падкрэслівалася важнасць нацыянальна-патрыятычнага крытэрыю, цэнтравання даследаванняў вакол нацыянальнай ідэі. Як вы ставіцеся да такога падыходу?

ЛІМАЎСКІЯ ДЫЯЛОГІ

«ГІСТОРЫЯ КОЖНЫМ НОВЫМ ПАКАЛЕННЕМ ПЕРАПІСВАЕЦА НАНОВА...», альбо Флірт багіні Клію, да якой трэба прывыкнуць

Юрась ЗАЛОСКА.

— Аляксей Міхайлавіч, перш чым з'явіцца канкрэтныя пытанні нашай ваеннай гісторыі, хацелася б пачуць ваша асабістае меркаванне наконт гістарычнай адукаванасці грамадства. Здаецца, вось-вось публіцыстыка, прэса адкажуць на ўсе пытанні, раскрыюць усе «белыя плямы» найноўшай гісторыі: як хутка перабудовачная публіцыстыка «збесціла» сталінізм, гулагаўшчыню, кастрычніцкі пераварот — памятаеце? Што да тэмы другое сусветнае вайны, дык тут доўгі час захоўваўся свяшчэнны п'ётэт, маўчанне. Ці не азначае гэта, на вашу думку, прыбліжэнне ашаламляючых адрыццяў і ў гісторыі апошняй вайны?

— Гістарычная адукаванасць падразумявае, натуральна, веданне гістарычнай праўды аб тых ці іншых з'явах і падзеях мінуўшчыны, аб дзеяннях ці бяздзейных асобных людзей, калектываў і г. д. Праўда гісторыі — катэгорыя шматмерная, у чымсці загадкавая і нават гарэзлівая. Мы ўвесь час да яе (праўды) набліжаемся, а яна ўвесь час фатальна выслізгвае ад нас, каб потым прыйсці больш складанай. Наша бяда — і грамадства, і гісторыкаў, — што нас прывучылі да гісторыі аднамернай, вычарпальна яснай і протай. Але ўвесь парадокс у тым, што гэтая аднамернасць з'яўляецца на нейкім часе непазбежнай. Справа ў тым, што кожны перыяд гісторыі мае заўсёды некалькі версіфікацый — у сваім родзе міфаў, прычым адзін з іх галоўны, які з'яўляецца афіцыйнай версіяй гісторыі. І так было не толькі пры савецкай уладзе, так было заўсёды. Звычайна сучаснікам і ўдзельнікам гістарычных падзей вельмі цяжка адекватна ўспрыняць і зразумець гісторыю, суаднесці рэальнасць і афіцыйную яе трактовку. Нам карціць пазбегнуць разумоўных намаганняў, і таму мы задавальняемся афіцыйным міфам... Але гэта зусім не значыць, што рэальная ці сапраўдная гісторыя заўсёды супрацьлеглая афіцыйнай, да чаго нас імкнуцца апошнія гады прывучыць сродкі масавай інфармацыі, — не, яна проста багацейшая.

Я лічу, што гісторыі і павінен імкнуцца зразумець шматмернасць гісторыі, а не запынацца на нейкім міфе. Бо міф — гэта зададзенасць, гэта загнаная метадалогія, якая асуджае даследчыка на дэларатывнасць, у рэшце рэшт — на творчую смерць. Пануючы міф нашае найноўшае гісторыі — яе «апартаванасць»; хто з даследчыкаў паддаваўся яму — быў згублены для навуцы. Вы думаеце, чаму я за 15 гадоў не выпусціў ніводнай манарэграфіі? Зусім не таму, што не было працовак: проста не хацеў падладжвацца пад афіцыйную танальнасць, аддаваць «должное» ўсяму гэтай генсекаўскаму маразму (хаця, зрэшты, таго хапіла). Затое іншыя, хто падладжваўся, зараз дактары навук, аўтары кніг і падручнікаў. Але, як ні дзіўна, мне цяпер намога лягчэй працаваць, чым ім; усе свае колішнія набыткі гэтыя людзі замоўчваюць.

— Такім чынам, андэграунд у гістарычнай навуцы існаваў і да перабудовы?

— Мусяць, у традыцыйным значэнні гэтага слова, такое вызначэнне было б нацяжкай. Выразнага андэграунда не было, хутчэй за ўсё кожны сумленны вучоны меў свой асабісты андэграунд. Бо нават у тых часы існаваў шанец застацца сумленным даследчыкам — толькі платай за сумленнасць было публічнае маўчанне. Шанец выкарыстоўвалі не многія, і таму большасць рабілася фанатычнымі партыйнымі гісторыкамі-артадоксамі, па сутнасці — прапагандыстамі, а не даследчыкамі. Памяркоўным, уважлівым даследчыкам сумленне не дазваляла пісаць так, як артадокс. «Адушынай» затое былі лекцыі. Вось там наша асабістае падполле выгаворвалася сапраўды «ад душы»! Для маладзёжыцка чытачоў, выхаваных перабудовай, гэта прагучыць, можа, і нечакана, але ў застойныя гады ў вусным выступленні можна было дазволіць сабе

і адступленні ад афіцыйнага канона. Я, напрыклад, мог гаварыць пра «белыя плямы» партызанскай барацьбы і інш... — Да «тэмы» прыроджым пазней... Скажыце, ці існавала сярод тых гісторыкаў, хто мог выгаварыцца толькі вусна (і то, відаць, гледзячы ў якой аўдыторыі), паміненне да дысідэнцтва?

— Суполкі стваралі тыя, хто вельмі рана выходзіў на самвыдат ці на людзей, якія ведалі, што такое сталінізм. У часе вучобы на гістфаку (1968—1973 гг.) такіх магчымаўцаў у мяне не было. Пазней ужо, працуючы ў архівах, пачаўчы я шмат. Але, відаць, больш ураўнаважаны ўзrost спрыяў таму, каб моўчкі «пракаўтуць» тыя звесткі і карыстацца ім ў падсвядомасці ці ў вельмі давераным, сямейным крузе, ды і то, як кажуць, шэптам.

Але вы, маладыя людзі, не можаце ўявіць, які драматычна перад намі ў тых 70-я гг. стаяла дылема «верыць — не верыць»... Гэта сёння лёгка сказаць, што даклады Брэжнева на з'ездах партыі — гэта маразм, а тады ім верылі і шмат цытавалі. Дакладней — хацелася верыць чутаму, хаця нутро, той асабісты андэграунд, пра які вы трапіла заўважылі, падказвала, што гэта не тое. Мы, відаць, калісьці даследуем феномен веры. Гэта фатальная рэч, асабліва для нашага колішняга існавання — існавання ў аднамернай камеры. Нам было ўласціва прымаць законы тае камеры натуральнымі, і нам хацелася верыць. Вось дзе гаметлаўскае пытанне. Я, напрыклад, верыў у свой час князе Д. Валкагонава «Псіхалагічная вайна», верыў, мусяць, у напісанне і ён сам. Чаму ж танальнасць яго выступленняў так неўспадзеў «канвергенцызавалася»? Але ж хочацца верыць і ў тое, што ён піша цяпер?..

Вось вам гульня гісторыі, якая час ад часу мяняе не толькі сваё аблічча, але і людзей, якія хочуць яго разглядаць.

— Складаецца ўражанне, што багіня Клію схільная да «флірту» з грамадствам, і яно досыць лёгка на яго паддаецца?

— Што да «флірту» гісторыі, дык да яго трэба папросту прывыкнуць. «Единомыслие» ў нас самі ведаеце як доўга панавала. Мы яшчэ не прывыклі да таго, што можа быць існаванне розных, часам супрацьлеглых думак, поглядаў на тое ці іншае пытанне. Толькі мы маглі па 24 гадзіны глядзець прамыя трансляцыі са з'ездаў народных дэпутатаў... Гэта менавіта наш феномен.

Але грамадская сямдомасць зменлівая ў часе. Прынята зараз лічыць, што наша ментальнасць робіцца больш пластычнай, разнавольнай, нармальнай... Толькі, па маім назіраннях, гэтыя змены зусім не ёсць натуральныя, бо яны таксама навязваюцца грамадству. Гісторыя сама па сабе схільная да флірту, але калі гэтую яе схільнасць выкарыстоўваюць сродкі масавай інфармацыі, дык тады грамадству можна навязаць любы перакананні. Здзіўляе толькі лёгкасць, з якой мяняецца грамадская думка.

З пачаткам перабудовы сродкі масавай інфармацыі выкарысталі адмысловы псіхалагічны прыём: «артпадгатоўку» па зададзеным квадраце, прычым «агонь» пераносіўся ў накірунку розных юбілей, памятных дат. Напрыклад, важнейшы «квадрат» гісторыі другой сусветнай вайны — акт Рыбентропа-Молатава. Яшчэ б крышку намаганняў публіцыстаў — і мы паверылі б: не, гэта не Гітлер, гэта Сталін рыхтаваў і развязаў вайну... Але надышоў юбілей — трагічны — 50 год пачатку Вялікай Айчыннай вайны, увага пераклучылася на год 1941-ы. І так паслядоўна па юбілеях: 50-годдзе бітвы пад Масквой, Сталінградскай бітвы і г. д. (Адкрыццям па апошняй трэба яшчэ чакаць.)

Перабудованыя гады — таксама ўжо гісторыя, адлюстравана якую гісторыкам

будзе нялёгка. Калі мы былі сведкамі і саўдзельнікамі перабудовы, дык успрымалі яе зусім не так, як успрымаем і ацэньваем цяпер. Праз некалькі год, хутчэй за ўсё, змяняцца і сённяшняе ацэнкі. Справа ў тым, што пазнанне ідзе заўсёды ўглыб, пазнанне гісторыі — асабліва. Памятаеце, як некалькі гадоў таму мы шырока адчыненымі вачамі чыталі пра Бухарына, Троцкага, знаёмліліся з матэрыяламі былых судовых працэсаў 20—30 гадоў? Але сёння кожны школьнік ужо даядзце вам, што любіць з акружэння Леніна на месцы Сталіна быў бы Сталінізм, і вінаваты не ён і яго акружэнне, а сістэма...

Вось які метафізічна пераліваецца наша думка, і да гэтых пераліваў, відаць, мы ніколі не прывыкнем. Увогуле сапраўдная гісторыя СССР яшчэ не напісана, тое што маем, — гэта не гісторыя, а толькі матэрыялы да гісторыі.

— Мусяць, вельмі важна, які метады прыняты ў гістарычнай навуцы: ім і абумоўлена вартасць даследаванняў... Скажыце, працуючы ў інстытуце гісторыі партыі, вы не адчувалі супярэчнасці між вашымі ведамі (асабліва з архіваў) і тым, якіх трэба было падаваць?

— Перш чым казаць пра сам метады гістарызму, на якім базавалася наша навука, трэба сказаць увогуле пра арганізацыйную «ідэалагізацыю» навуковага працэсу. Калі мы прыходзілі ў навуку, пачыналі даследаванні, нам казалі: у гэтай галіне ёсць такія падыходы, такая традыцыя, і гэта трэба было прымаць. Скажыце нешта новае не было магчыма: сці: рукапісы абмяркоўваліся перш у аддзеле, затым на вучоным саўсаве, пасля іх разглядалі ў выдавецтве. Там патрабавалі 2—3 рэцэнзентаў... Як ні дзіўна, гэтая ж сістэма праце і сёння!

Але асобная роля для кантролю за ідэалагічным рэжымам адводзілася Галоўліту. У гэтай установе з даследчыкаў маглі здекавацца па-чорнаму. Яшчэ ў 1986 годзе мне некалькі разоў даводзілася там быць, і ўсё з-за таго, што цэнзар забараняў і спынаўца на ўжо апублікаваныя звесткі! Тлумачылі: у нас маецца такая ўстаноўка, згодна з якой непажадана прапагандаваць такуюсьці думку, хай нават яна і прайшла ў друку. Без горычкі і сарказму тыя часы ўспамінаць нельга. Мне здаецца, што Галоўліт як установа развіваўся па ўласных законах, яго супрацоўнікі самі прыдумвалі сабе працу, і іх фантазіі ў гэтым плане былі бязмежнымі.

Канешне, такая сістэма «кастрацыі» творчай думкі не магла не выклікаць унутраны пратэст. Але праўдай будзе і тое, што вучоныя звывіліся з такой сістэмай. Калі я працаваў у гістпарце, дык складалася ўражанне, быццам сярод гісторыкаў прыняты «грамадскі дагавор» — дзеля таго, каб пісаць у вызначаных межах. Самі межы не мяняліся да перабудовы, але ў многім іх уплыў адчуваецца і па сёння, яны трывала ўкараніліся ў сямдомасць. Напрыклад, што да ваеннай тэматыкі, дык абавязкова трэба было вытрымліваць тры пастулаты: змаганне супроць акупантаў у тыле ад пачатку было арганізавана партыяй, наперадзе ішлі камуністы і камсамольцы, сапраўдны геранізм быў толькі там, дзе была партыя. Гэта вельмі адмысловая метадалогія — метадалогія ідэалагічная, дзе ўсё зададзена, запраграмавана. Куды важнейшая за навуку была асабістая лаяльнасць да ўладаў, асабіста партыйная дысцыпліна і да т. п. У прынцыпе, гісторыя як навука яшчэ не пазбавілася сутыкнення паміж самай навукай і ідэалогіяй.

Цяпер мяне трывожыць той стан, быццам гісторыі атрымліваюць новы сацыяльны заказ. Раней вядома які быў заказ: партыйны. Зараз заказ фармальна іншы, хаця па сутнасці розніцы між старым і

— Абсалютызацыя таго ці іншага крытэрыю—ужо схематызацыя навуцы. Му- сціць, на нейкім этапе сапраўды асабліва важны нацыянальны крытэрыі, але толькі на нейкім, бо тады можна перакрэсліць, назваць дарэчнымі ахвяры нашага народа ў Вялікай Айчыннай: маўляў, якую «Айчыну» баранілі беларусы— сталінскую імперыю!..

Але ў жыцці (не ў навуцы) заўсёды па- нуе нейкая цэнтральная ідэя. У сучасны момант набірае моц ідэя нацыянальнага Адраджэння, стварэння сваёй дзяржаў- насці. Яе праводзяць у жыццё свядомыя людзі, і таму гісторыя заўсёды будзе суб'ектыўна. У нас нацыянальнае развіццё, напрыклад, значна адрознае ад развіцця Шатландыі. Недаўна мне дэ- ялася там пабыць, і я быў здзіўлены, што шатландцы таксама рыхтуюцца да стварэння сваёй дзяржаўнасці. Праўда, шлях іхні другі. Некалькі гадоў таму ў іх быў праведзены рэфэрэндум, дзе большасць выказалася за дзяржаўны су- верэнітэт. Створана собская валюта (шат- ландскія фунты), якая ходзіць наравне з англійскімі фунтамі ў Шатландыі, а з 10 фунтаў—на ўсёй Англіі. Створаны такса- ма свой суд, свая царква, шануецца архітэктура, помнікі культуры... І ніякай істэрыі, ніякага шавінізму, толькі— пра- га незалежнасці.

— Паколькі асноўная тэза вашых раз- ваг—пра шматмернасць гісторыі, дык варта меркаваць, што і ваенная гісторыя ў ёй афіцыйнай трактоўцы далёкая ад ра- чэнасці... Да нас у рэдакцыю яшчэ ў мінулым годзе пачалі прыходзіць лісты, у якіх аўтары—людзі старага веку, і сту- дэнты—ставяць такія пытанні: а каму служылі беларускія калабаранты—Гітле- ру ці Вацняўшчыне; ці была партызан- ская вайна сапраўды ўсеагульнай і да т. п. Таму я вяртаюся ў нашай размове да пачатку: якую гісторыю вайны мы ма- ем і навошта яна з'яўляецца поўнай?

— Можна сказаць, што ваенная гіст- рыя знаходзіцца пад асабліва шчыль- ным «каўпаком» партнагляду. Яго, гэты нагляд, было каму ажыццяўляць. Справа ў тым, што нашу рэспубліку можна на- зваць «партызанкай» не толькі таму, што ў нас было шмат партызан у вайну, але і таму, што партызаны кіравалі ёю пасля вайны. Гэтая акалічнасць накладвае свое- асаблівы адбітак на вывучэнне і адлю- страванне падзей вайны ў беларускай гіст- рыяграфіі.

Трэба зразумець, што для партызан- скіх камандзіраў і камісараў, дык для большыні радавых змагароў у тыле і на фронце гісторыя атакі і абароны са ста- лінскімі брашурамі і выступленнямі. Але сумленны гісторык павінен прызнаць, што ўжо з першых дзён вайны пачалася яе фальсіфікацыя. Першым і галоўным фальсіфікатарам быў Сталін. Да самай яго смерці метадалагічным эталонам па вайне з'яўлялася брашура «В. Сталін аб Вялікай Айчыннай вайне».

Пасля XX з'езда становішча пачало вы- праўляцца, але ідэалагічная зададзенасць сталінскага часу трывала засела ў гало- вах, працягвалася фальсіфікацыя. Напры- клад, на пачатку 60-х гг. шмат пісалася пра ўклад у перамогу М. Хрушова, па- зней мы былі ўражаны «вельзарным укла- дам у Перемогу» Л. Брэжнева...

Амаль 20 гадоў пісалася трохтомная праца «Всенародная барацьба в Белорус- сии против немецко-фашистских захват- чиков»... Гэтая праца вялася пад непа- сярэднім наглядом аддзела ЦК КПБ і асабіста П. Машэрава, які сфармуляваў задачу «пааэтызаваць подзвіг беларуска- га народа ў час вайны». Тэксты рэдагавалі, а то і перапісалі ў ЦК, акрамя таго, у якасці кансультантаў выступалі былыя кіраўнікі падпольных партыйных і камсамольскіх органаў, партызанскіх злучэнняў... Відавочна, што стварыць та- ды ўсебаковую, «шматмерную» гісторыю было немагчыма.

Нялёгка зрабіць гэта і цяпер, хаця зна- ходзяцца ўсё новыя і новыя архіўныя ма- тэрыялы. Чаму? Бадай, таму, што для ву- чонах—удзельнікаў вайны новай гіст- рыі ўжо не будзе, і трэба з гэтай акаліч- насцю змірыцца, не абражаць людзей; новы ж даследчык са «шматмерным» мы- сленнем у навуку яшчэ не прыйшоў. Для маладых гісторыкаў прыкладам у гэтым сэнсе можа быць даследчык з Польшчы Юры Туронак, аўтар кнігі «Беларусь пад нямецкай акупацыяй», вынік з якой у мінулым годзе друкаваў часопіс «Нё- ман». У ёй шмат новых факталагічных і дакументальных звестак, а таксама аўтар- скіх версій тых ці іншых падзей (забой- ства В. Кубэ, напрыклад). Таму вашым чы- тачам, у каго ўзніклі пытанні, можна па- раіць прачытаць гэту кнігу.

Відаць, як і ваш тыднёвік, іншыя газе- ты таксама надрукуюць у хуткім часе шмат лістоў, артыкулаў, пра якія вы заў- важылі ў пытанні. Свежая думка—гэта заўсёды карысна, толькі, як паказвае практыка, у такіх выпадках аўтары дама- гаюцца палярнай змены акцэнтаў, каб за- панавалі новыя стэрэатыпы. Але ж гіст- рыя ад такіх «змен» толькі выхалашчае- ца, а не ўзабагацеца.

— Мусяць, сапраўды, дапытлівыя чыта- чы змогуць прачытаць кнігу Ю. Туронак, хаця, ведаю, і вы, Аляксей Міхайлавіч, маглі б не горш, а, можа, і лепш за яго

расказаць пра калабарацыю і жыццё пад немцамі. Зараз пашыраецца думка, што створаны падчас вайны арганізацыі ра- білі шмат карыснага для беларускага на- рода, для адраджэння, ілапаціліся аб стварэнні нацыянальнага войска і г. д. Антыдумна—што гэта былі здраднікі на- рода. Як тут разабрацца?

— Глядзець трэба дыферэнцырава- на. Найперш—пазбавіцца ідэалагічных тэр- мінаў. Нас выхавалі, што ўсе, хто меў да- чыненне да акупацыйных уладаў,—здрад- нікі і ворагі. Але па такім крытэрыі атрымліваецца, што здраднікам быў... увесь народ, які апынуўся пад немцамі! Доблесная Чырвоная Армія, якая пера- ўзыходзіла па сілах вермахт на заходняй граніцы, не змагла абараніць насельніч- ва, якое ніколі не думала, што можа за- стацца пад ворагам. Але цывільнае жыц- цё працягвалася і пад ворагам. Ніхто з тых, хто прызываў да партызанскай вай- ны, не думаў, што нехта павінен селць хлеб і гадаваць скаціну, нараджаць дзя- цей і будаваць сялібы... Вайна—гэта не толькі бойка; гэта таксама і жыццё, хай і драматычнае, але жыццё. Калі мы пры- маем гэты «агульначалавечы» падыход, ёсць шанец наблізіцца да праўды.

Мусяць, гістарычная навука развівае- ца менавіта ў такім кірунку. А стымулю- юць яе перш за ўсё публікацыі друку. «ЛіМ» за 3.04.1992 г. змясціў артыкулы Я. Шыраева і Н. Пашкевіча, з красамой- нымі назвамі «Партызаны пракавалі акупантаў» і «На арэлах разбэрсавай думкі». Гэтая публікацыя—першы сім- птом развіцця «тэмы». Згаданыя аўтары, на жаль, аперуюць тымі ж ідэалагічнымі катэгорыямі—«партыёты» альбо «здрад- нікі». Але, мусяць, надыходзіць час раз- глядзець дзейнасць людзей у пашыраным кантэксце, як гэта прынята ў свеце.

Напрыклад, што да праблемы калаба- рацыі, дык яна ў нашай гісторыяграфіі фактычна не даследавалася, і гэта трэба зрабіць. Але ўжо цяпер, калі ўзнікаюць пытанні, трэба дакладна ведаць, адносна каго можна ўжываць тэрмін «калабара- цыя». У гады другой сусветнай вайны цэ- лья партыі, рухі, гаспадарчыя колы, сродкі прапаганды, урады асобных кра- ін (Нарвегія, Францыя, Данія, Чэхаслава- кія і г. д.) сталі супрацоўнічаць з гітле- раўцамі. Гэта з'ява ў 1953 годзе атры- мала назву «калабарацыя». Тэрмін упер- шынню ўжыты ў слоўніку Робертаса і ха- рактарызаваны рух французцаў, якія пад- час вайны хацелі працаваць над адра- джэннем Францыі пры супрацоў- ніцтве з немцамі. У заходняй літарату- ры ўдзельнічаюць калабарацыя палі- тычная, ідэалагічная і ваенная. Наш ва- енна-гістарычны слоўнік тлумачыць ка- лабарацыю як здраду сваёй Радзіме і пераход да супрацоўніцтва з ворагам. Я лічу такое вызначэнне не зусім да- кладным.

Справа, зрэшты, не ў назве. Перш за ўсё цікавіць сама з'ява. Падчас кожнае вайны акупанты, захапішы пэўную тэры- торыю другой краіны, сталіся абліра- рацца на пэўныя колы насельніцтва ці на існуючыя дзяржаўныя і другія структу- ры для ажыццяўлення сваёй палітыкі. Згодна з Міжнародным правам, дапуска- ецца праца ў акупацыйных органах кіра- ваньня, калі яна не накіравана супроць свайго народа. Адрозніваюцца прымусо- вая і добравольная праца ў час акупа- цыі.

— Можна зразумець, што трэба правод- зіць нейкую рысу паміж калабарацыяй і супрацоўніцтвам?

— Добраахвотнае ці прымусовае су- працоўніцтва існавала пры ўсіх войнах. Галоўны паказчык калабарацыі—гэта ідэалагічная аднасць груп, колаў, парт- тыі, асобных грамадзян на ідэі нацыя- нал-фашызму. Калабаранты—гэта мяс- цовыя нацыянал-фашысты, сінонімам гэта- гага слова з'яўляюцца «квіслінгавец», «петэнавец»... Кваліфікаванне каго-не- будзь гэтымі тэрмінамі заўсёды насіла ідэалагічны адценак, сведчыла аб тым, што гэты чалавек стаяў на процілеглым баку антыгітлераўскай кааліцыі.

Дарэчы, сярэд тых, каго прывабіла на- цыянал-фашысцкая ідэя, былі і вельмі славетныя людзі. Лаўрэат Нобелеўскай прэміі пісьменнік Кнут Гамсун, напры- клад, горава вітаў добраахвотнікаў, якія ўвайшлі ў Нарвежскі батальён для зма- ганьня з бальшавізмам. «Вітайце гэтых юнакоў змагароў,—заклікаў К. Гамсун.— На палёх бою паўстане зноў часць нарве- скага народу... Яны стаяць за маладошч- і жыццё, за будучыню Нарвегіі. Побач з нямецкім, наш удзел у гэтай вайне—толькі кропля ў моры. Таму мы больш служым сабе, як Нямецчыне і Эўропе...» («Мінская газета», 1942 г., 11 студзеня).

Можна вылучыць тры састаўныя часткі калабарацыі. Па-першае, тыя сілы, якія былі ў апазіцыі да бальшавізму (існавалі ў Заходняй Беларусі, Польшчы, Германіі). Яны зрабілі стаяну на гітлераўскую Германію, каб адраджаць з ле дапамогай Беларусі. На правым фланзе гэтых сіл стаяла Беларуска-нацыянал-сацыялістыч- ная партыя (беларускія фашысты) на ча- ле з Ф. Анінчычам. Яна дзейнічала з 30-х гг., мела часопіс «Новы шлях». Ка- лі стала відавочнай вайна Германіі з СССР, да супрацоўніцтва з немцамі скі- лалася і прадстаўнікі іншых партый (В. За- харна, В. Гадлеўскі, Я. Станкевіч, І. Ер- мачанка і інш.). Па-другое, тыя, хто жыў да вайны ў БССР і паверыўшы немцам,

свядома пайшоў да іх на службу. Па-тра- цяце, людзі, якія абставінамі лёсу апыну- ліся ў адной злучцы з першай і другой групамі, альбо аказваўся ў радах калаба- рацыі пад прымусам.

Касцюкам калабарацыі была першая група. Прадстаўнікі Беларускай эмігра- цыі выдавалі ў Менску і іншых гарадах прафашысцкія газеты і часопісы, супра- цюўнічалі ў прапагандысцкім апарце не- мцаў. Каб чытаць зразумелі, да чаго ім-кнуліся нацыянал-фашысты, працитую «Мінскую газету» ад 15 студзеня 1942 г.:

«Яшчэ задоўга перад нямецка-польскай вайной група беларускіх патрыётаў на- чале з тагачаснай беларускай нацыянал- сацыялістычнай партыяй вымігрыравала ў Нямецчыну, каб там далучыцца да агульнага змагання за новы парадак у Эўропе. Частка з іх увайшла ў рады ня- мецкай арміі, другая частка вяла ваенна- палітычную прапаганду. Тыя беларускія нацыянал-сацыялісты, што засталіся ў краі, вялі падпольную работу, рыхтуючы грунт для вызвалення Беларусі з-пад польскага і расійскага ярма. Цяпер Бе- ларусь вольная ад гэтых ворагаў. Цяпер нашым заданнем з'яўляецца змаганне з ворагам нутраным—камуністамі, жыдамі, недабіткамі польскіх паню, падпаннаў, польскіх ксяндзоў у Заходняй Беларусі, якія ачмуцілі нацыянальна і далей чму- цяць частку нашага народа...»

І яшчэ адна цытата—з «Беларускай газеты» ад 18 ліпеня 1942 г.:

«Цяпер застаецца выраза падырну- цы, хто нашы ворагі. Першым ворагам, як і ворагамі ўсяе новае Эўропы, з'яўля- ецца жыда-камуна. Ейныя банды выніш- чылі. Але апрача гэтых ворагаў, мы маем шмат укрываў, якія ў душы ненавідзяць нашае Адраджэнне і ўсімі спосабамі пе- рашадаюць нашаму нацыянальнаму жыццю. Такіх ворагаў блізу больш, чым- ся лясных бандытаў. Есць рэшткі шлех- панскіх урадаўцаў ды іхніх прыхільні- каў, польскіх ксяндзоў, якія хваравіта летуцяць аб польскім імперыялізме і якія цяпер фантычна з'яўляюцца хаўрусніка- мі жыда-камуны. Пад уплывам гэтых па- ню яшчэ знаходзіцца частка нашага агу- манскага сялянства Заходняй Беларусі. Гэтае сялянства мы павінны найхутчэй вызваліць ад шноднага ўплыву і праце- ці яму вочы, засыпаючы польска-касе- льяна чмушою. Тут, у Менску і іншых га- радах Усходняй Беларусі, ворагамі нашы- мі з'яўляюцца скрытыя камуністы і на- огул расейцы, або атуманеныя Масквой «беларусы»...»

Можна яшчэ прачытаць і пра тое, што «Менск павінен стаць цэнтраляй собса- ка Беларускага жыцця пад нямецкім пра- вадырствам у новай Эўропе...» і да т. п. Гэта тыповы лозунг і для калабарацыі ін- шых краін.

— Але зараз пашыраецца думка, што створаны падчас вайны з дазволу нем- цаў арганізацыі рабілі шмат карыснага для беларускага народа, наладжвалі цы- вільнае жыццё і да т. п.

— Немцы ўсталёўвалі свой парадак вельмі жорстка. Усе рабочыя і служачыя павінны былі з'явіцца на свае рабочыя месцы, беспрацоўныя—адначыцца на біржах працы і г. д. Каб наладзіць цывільнае жыццё, немцы і дэзволілі стварыць шэраг нацыяналістычных арга- нізацый. У кастрычніку 1941 г. у Менску была створана т. зв. «Беларуская народ- ная самапомач», на чале якой стаяў кі- раўнік пражскага філіяла «Беларускага камітэта самапомачы» Іван Ермачанка.

Галоўнай мэтай БНС рэкламавалася «дапамога пацярпеўшым ад ваенных дзе- янняў беларусам, бальшавіцкага і поль- скага пераследвання, памагаць адбудоў- ваць зруйнаваны чужынцамі беларускі край, пашыраць і развіваць беларускую культуру». Хаця немцы і кантралявалі дзейнасць камітэта, яго кіраўнікі імкну- ліся да стварэння пры акупацыйных ор- ганах працуючых аддзелаў з ліку бела- русаў, узброеных атрадаў для барацьбы з партызанамі і г. д. Пры галоўнай рэдзе БНС увосень 1942 г. стварыліся аддзельны адміністрацыйны, палітычны, вайсковы, школьны, аховы здароўя, якія мелі адпа- веднікі ў акругах. Па сутнасці быў ства- раны апарат, які мог перанесці кіраўніч- ва ад немцаў... Толькі ў паназе гітлераў- цаў не было стварэння «незалежнай Бе- ларусі». (Але пра план «Ост» тады не ве- далі не толькі беларускія калабаранты, але і шмат хто з вышэйшага кіраўніцтва III Рэйха.)

Былі таксама створаны навуковае тава- рыства, прафсаюзы, судовы апарат... Так што разам з прафашысцкім настроем ла- дзілася і цывільнае жыццё. Паказальна ў гэтым сэнсе дзейнасць паліцыі пара- дку, якая стваралася ў кожным раёне з мясцовых жыхароў колькасцю да 300 ча- лавек. Служба парадку выконвала наступ- ныя задачы: крымінальна-паліцэйскія (крымінальныя злачынствы, ахова ўста- ноў, складаў і інш.); дзяржаўна-паліцэй- ская (раследаванне і пераследаванне ўсіх учынкаў, накіраваных супраць нямецкіх улад); ахова грамадскага парадку (дыс- цыпліна вулічнага руху, надзор за станам дарог); задачы «асобага прызначэння» (садзейнічанне ў барацьбе з партызана- мі, паветрана-дэсантнымі атрадамі, су- праваджэнне прадуктовых транспартаў на зборныя пункты і г. д.)

У адпаведнасці з гэтымі чатырма гру- памі задач і будавалася служба парадку, якая мела чатыры аддзельныя.

— Дык жа ў нашай літаратуры і ў сва- домасці людзей стварыўся трымаць воб- рад паліцэйскага-здрадніна, «душгаба»...

— Мясце таксама цікавіла пытанне, а хто ж гэтыя людзі, чым яны кіраваліся. Знаёмства з анкетами гэтых людзей па- казвае, што большасць з іх ці была па-

крыўджана ў свой час савецкай уладай, ці ўвогуле лічыла яе сваім ворагам. Да- немцаў яны ішлі свядома, каб «змагаць з жыда-камунізмам» (такі выраз су- стракаецца не ў адной анкетце). Рыхтую- чыся да гэтае публікацыі, я праналіза- ваў спіс асабістага складу службы парад- ку Барысаўскага раёна. На 30 чэрвеня 1942 г. ён налічваў 89 чалавек, большай часткай мясцовых жыхароў. У асноўным гэта маладыя людзі, да 30 гадоў.

Некалькі іншай была сітуацыя ў Заход- няй Беларусі, дзе ў паліцыі і на розных адміністрацыйных пасадах было шмат палкаў, якія свядома ўладкоўваліся на гэтую працу па ўказанню лонданскага ўрада Сікорскага. Палякі адмоўна ставі- ліся як да беларусаў-камуністаў, так і да нацыянальна свядомых дзеячоў. Напры- клад, у дакументах Арміі Краёвай кс. В. Гадлеўскі называецца «беларускім ша- віністам»...

— Але, акрамя паліцыі парадку, была і іншая паліцыя—тая, што змагалася з пар- тызанамі наравне з карнікамі, паліла вёскі, расстрэльвала мірных жыхароў...

— Такія акцыі праводзілі іншыя фар- маванні—т. зв. «усходнія нацыяналь- ныя». Яны фармаваліся ў асноўным з ва- еннапалонных дзеля барацьбы супраць партызан.

На тэрыторыі Генеральнага камісарыя- та Беларусі вясной 1943 г. дзейнічалі 3-і і 12-ы літоўскія паліцэйскія батальёны, шэраг украінскіх, латышскіх, паўночна- каўказскіх, татарскіх ды іншых. Па стану на 29 лютага 1944 года налічылі СС і паліцыі Беларусі непасрэдна падпарад- коўваліся наступныя паліцэйскія фармі- раваны, якія былі створаны з калабаран- таў: «Баранавіцкі паліцэйскі ўчастак мяс- цовай паліцыі—260 чалавек, 7 беларус- кіх паліцэйскіх батальёнаў: 48-ы (Сло- нім)—590 чал.; 49-ы (Мінск)—314 чал.; 60-ы (Баранавічы)—526 чал.; 64-ы (Глы- бокае)—65 чал.; 65-ы (Неваградск)—477 чал.; 66-ы (Слуцк)—172 чал.; 67-ы (Ліда)—23 чал.; усяго 2167 чал.; 5 укра- інскіх: 47-ы (Мінск)—662 чал.; 57-ы (Га- радзішча)—438 чал.; 61-ы (Капыль)—395 чал.; 62-гі (Слонім)—382 чал.; 63-і (Ліда)—362 чал. Усяго—2239 чал., 3 лі- тоўскія: 3-і (Параф'янова)—452 чал.; 12-ы (Мінск)—713 чал.; 255-ы (Старо- бін)—235 чал.; усяго—1400 чал.; 1 ла- тышскі—271-ы (Докшыцы)—271 чал.

Я наўмысна падаю толькі фрагментар- ную інфармацыю: хай чытач сам аналі- зуе, узважае звесткі і лічыбы... Ён (чы- тач) ужо стаміўся ад «цэласных» камен- тарыяў, яму апыркілі павучальны тон, прадвызначанасць герояў і здраднікаў.

— Скажыце, ці можна лічыць эмігра- цыю ваеннымі злачынцамі?

— Хто злачынец, хто не—гэта не пы- танне для гісторыка. Кропка тут павінен ставіць суд ці следчы. Вывучаючы даку- менты, напрыклад, 12-га літоўскага палі- цэйскага батальёна (які, дарэчы, толькі з 6 кастрычніка па 7 лістапада 1941 г. знаходзіўся на тэрыторыі Мінскай вобласці звыш 40 тысяч чалавек), у мяне няма ні- якага сумнення, што ўсе, хто быў у гэты час у батальёне, з'яўляюцца злачынцамі. Але каб суд Шатландыі прызнаў каман- дзіра ўзвода Гецзвічуса ваенным злач- ныцам, патрэбны вельмі важкія доказы, у тым ліку паказаны жывых сведкаў.

У справе ваенных злачынцаў ёсць шмат недарэчнасцей. Так, згодна з ра- шэннямі Нюрнбергскага трыбунала, па- лявая тайная паліцыя (ГФП) не лічыцца, у адрозненне ад СД, злачыннай арганіза- цыяй. Зараз у міністэрства юстыцыі Ка- нады, Англіі, Шатландыі, Аўстраліі, Но- вай Зеландыі, Ізраіля ёсць спецыяльныя аддзельныя, якія займаюцца пошукамі ва- енных злачынцаў. Я лічу, што кіраўніцтва нашай рэспублікі мае маральнае права ўнесці ў ААН прапанову аб стварэнні та- кой службы пры ААН.

А што датычыць эміграцыі, то я ўво- гуле супраць агульных ацэнак. Гэта ўсё рэчыдывы старога часу. Але я не бачу нічога крыўднага для эмігрантаў у тым, што тыя ці другія звесткі аб іх дзейнасці падчас акупацыі становяцца вядомымі. Трэба да гэтага прывыкнуць, бо архівы яшчэ шмат чаго ўтойваюць...

Дарэчы, хацеў бы звярнуць увагу гра- мадскасці на стан архіўнай справы ў на- шай краіне. Паведамленні пра адкрыццё архіваў ЦК КПСС, аб тым, што амерыкан- ская бібліятэка прыступіла да мікрафіль- мавання архіва, у мяне выклікала жах. Падумаць толькі, як гэта трэба не пава- жаць саміх сябе, сваю спадчыну. Архі- вы—гэта нацыянальнае багацце. Баль- шавікам хапіла розуму не знішчыць да- кументы сярэднявечча, скажам, архівы Радзівілаў. Мы зараз бедныя, але гэта не значыць, што можна дапусціць, каб бы- ла загублена унікальнасць фондаў. Я не супраць таго, каб з дакументамі праца- валі замежныя даследчыкі—калі ласка—працуй, здымай ксеракопіі і г. д. Але ня- хай гэта будзе так, як ва ўсім свеце: за грошы.

Лічу, што кожны свядомы чалавек за- раз павінен падтрымаць ідэю стварэння Нацыянальнага архіва Беларусі, які паві- нен каардынаваць дзейнасць усіх іншых архіваў рэспублікі.

